

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS MOKYKLOS
BAUDŽIAMOSIOS TEISĖS IR PROCESO INSTITUTAS

LAURA JARVOJŪTĖ
BAUDŽIAMOJI TEISĖ IR KRIMINOLOGIJA

PREKYBOS ŽMONĖMIS TYRIMAS: TARPTAUTINIO BENDRADARBIAVIMO
GALIMYBĖS IR REALIJOS

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas –
Prof. dr. Vidmantas Egidijus Kurapka

Vilnius, 2023

TURINYS

IVADAS	3
1. PREKYBOS ŽMONĖMIS SAMPRATA IR ŠIOS NUSIKALSTAMOS VEIKLOS TEISINIS VERTINIMAS	10
1.1 Tarptautiniuose teisės aktuose naudojamos prekybos žmonėmis sampratos ir šios nusikalstamos veiklos teisinė apžvalga.....	10
1.2. Prekybos žmonėmis kaip nusikalstamos veikos apibrėžtis nacionaliniuose teisės aktuose	15
2. LIETUVOS TEISĖSAUGOS INSTITUCIJŲ BENDRADARBIAVIMO, TIRIANT PREKYBOS ŽMONĖMIS NUSIKALTIMUS, VERTINIMAS	19
2.2. Tarptautinio bendradarbiavimo, tiriant prekybą žmonėmis organizavimas	19
2.1. Nacionalinių teisėsaugos institucijų ir tarptautinių organizacijų bendradarbiavimo ypatumai.....	21
3. LIETUVOS TEISĖSAUGOS INSTITUCIJŲ PREKYBOS ŽMONĖMIS TYRIMO PRAKTIKA: PROBLEMOS IR PAŽANGIOS UŽSIENIO PATIRTIES DIEGIMAS	27
3.1. Pagrindiniai prekybos žmonėmis tyrimo metodikos bruožai	27
3.2. Aukos charakteristikos reikšmė tiriant prekybos žmonėmis nusikalstamas veikas.....	34
3.3. Prekybos žmonėmis ikiteisminio tyrimo problemos Lietuvoje	38
3.4. Užsienio šalių prekybos žmonėmis tyrimo specifika ir žmogaus teisių apsauga	42
3.5. Užsienio šalių pažangios patirties tiriant šias nusikalstamas veikas diegimo į Lietuvos teisėsaugos institucijų veiklą kryptys	48
3.6. Informacinių technologijų įtaka prekybos žmonėmis nusikaltimų tyrime	53
4. PREKYBOS ŽMONĖMIS BENDRADARBIAVIMO PROBLEMATIKA.....	59
4.1. Empirinio tyrimo, atskleidžiančio bendradarbiavimo aktualijas, rezultatai	59
4.2. Visuomenės požiūrio dėl prekybos žmonėmis nusikaltimų tyrimo rezultatai	66
IŠVADOS	72
PASIŪLYMAI	74
LITERATŪROS SĄRAŠAS.....	75
PRIEDAI	86
SANTRAUKA LIETUVIŲ KALBA	113
SANTRAUKA ANGLŲ KALBA.....	114
PATVIRTINIMAS APIE ATLIKTO DARBO SAVARANKIŠKUMĄ.....	115

IVADAS

Tiriama problema ir baigiamojo darbo aktualumas. Prekyba žmonėmis – vienas sunkiausių nusikaltimų, žinomų tarptautiniu mastu, kuris prieštarauja visuotinai pripažintoms vertybėms ir moralinėms normoms, taip pat pažeidžia žmogaus teises ir laisves, kuriomis vadovaujasi visos demokratiškos pasaulio valstybės. Prekyba žmonėmis yra laikoma šiuolaikinės vergystės forma. Kai kuriuose šaltiniuose minima, kad tokios veikos atsiradimo ištakas galima rasti nagrinėjant senąsias Graikų ir Romėnų civilizacijas, kuomet masiškai buvo paplitusi žmonių vergija.¹ Vis dėl to, mokslininkai teigia, kad žmonių prekyba prasidėjo dar neolito laikotarpiu (naujajame akmens amžiuje), todėl galima daryti prielaidą, kad vergai, tapdami prekėmis, neatsiliko nuo didelės vertės daiktų, tokių kaip gintaras ir druska.² Deja, bet šis nusikaltimas plačiai vyrauja ir mūsų dienomis. Žmonės priversti išvykti iš savo šalies ir ieškoti saugesnio bei geresnio gyvenimo svetur dėl įvairių priežasčių: karas, ekonominė ir demografinė padėtis, klimato kaita, persekiojimas dėl religinių ar etninių priežasčių ir kt. Prekyba žmonėmis itin pelningas verslas, todėl organizuotos grupės ieško būdu kaip tokiais asmenims pasinaudoti. JAV departamento duomenimis per 2022 metus pasaulyje buvo identifikuotos 115 324 aukos, iš jų Europoje buvo nustatyta – 24 528.³ Nors teigiama, kad prekybos žmonėmis nusikaltimų aukomis gali tapti bet kas, dažniausiai aukomis tampa pažeidžiami, socialinėje atskirtyje esantys žmonės, kuriuos yra paprasta apgauti arba suvilioti pažadant, kaip vėliau paaiškėja, realybės neatitinkančius pasiūlymus. Prekyba žmonėmis – itin sunkus nusikaltimas, dažnai jį vykdo organizuotos grupės, o pats nusikaltimo „voratinklis“ gali būti itin painus, tam tikrų verslo rūšių požymiai gali būti (ir tam tikrais atvejais) panašūs į prekybą žmonėmis todėl tam, kad greitai ir kokybiškai ištirti šį nusikaltimą ir identifikuoti nusikaltėlių, tyrėjams reikia įdėti daug darbo ir pastangų. LR VRM duomenimis 2022 m. daugiausia nukentėjusiųjų asmenų nuo prekybos žmonėmis priklausė 21-30m. amžiaus grupei ir buvo išnaudojami prekybai žmonėmis seksualiniam išnaudojimui, priverstiniam darbui.⁴ Taigi, aukomis dažniausiai tampa jaunesnio amžiaus asmenys,

¹ A. Whitman, D.H. Gray „Transnational Human Trafficking“ *Global Security Studies* Volume 6, Issue 3, (2015): 11-12. Žiūrėta 2021m. Kovo 10d.

² „The international slave trade“, Britannica, žiūrėta 2023m. gegužės 4d.
<https://www.britannica.com/topic/slavery-sociology/Slavery-in-the-Americas>

³ UNITED STATES DEPARTMENT OF STATE PUBLICATION OFFICE TO MONITOR AND COMBAT TRAFFICKING IN PERSONS, *Trafficking in Persons Report 2023*, 86, <https://www.state.gov/wp-content/uploads/2023/06/Trafficking-in-Persons-Report-2023.pdf>

⁴ Vidaus reikalų ministerija, *2022 metų kovos su prekyba žmonėmis situacijos Lietuvoje apžvalga*, 2023, 10.
https://vrm.lrv.lt/uploads/vrm/documents/files/LT_versija/Viesasis_saugumas/Prekyba_zmonemis/PRANESEJO%20A TASKAITA_final.pdf

kurie dažnu atveju būna suvilioti gražiais darbo pasiūlymais, bei troškimu gyventi geriau. Svarbu paminėti, kad patyrusios prekybą žmonėmis aukos neretai patiria didžiulius išgyvenimus, todėl Lietuvoje su teisėsaugos institucijomis bendradarbiauja NVO, kurios teikia aukai reikiamą pagalbą: padeda integruotis atgal į visuomenę ir į darbo rinką, organizuoja psichologo konsultacijas, taip pat organizuoja pagalbą, susijusią su ikiteisminiu tyrimu, lydi į apklausas, suranda aukai advokatą ir pan. Dažnu atveju aukos bijo kreiptis pagalbos, nepasitiki, yra įbaugintos, todėl teisėsaugos ir NVO bendradarbiavimas yra itin reikšmingas, tačiau praktika rodo, kad egzistuoja problemos su kuriomis susiduriama bendradarbiaujant. Pareigūnai dažnu atveju nesuteikia reikalingos informacijos, pats bendradarbiavimas su teisėsauga labai ribotas, nėra aiškių bendradarbiavimui skirtų mechanizmų. Kalbant apie tarptautinį bendradarbiavimą, ES lygiu, visų pirma, viena iš institucijų, kuri yra reikšminga ikiteisminiam tyrimui yra Europolas. Ši institucija suteikia priemonės valstybėms narėms bendradarbiauti tarpusavyje, keistis operatyvine informacija, kuomet tiriami itin sunkūs nusikaltimai, tokie kaip prekyba žmonėmis. Egzistuoja įvairios duomenų bazės, kuriuose tyrėjai gali rasti reikšmingų objektų prekybos žmonėmis nusikaltimų tyrimui. Vis dėl to, net ir turėdamas išsamias duomenų bazes Europolas susiduria su iššūkiais. Valstybės narės ne visuomet aktyviai teikia informaciją į Europolo duomenų bazes, nėra užtikrinama valstybių narių ir Europolo sąveika, pavėluotai gaunama informacija. Prekybos žmonėmis ikiteisminis tyrimas dažniausiai apima ne vieną valstybę, todėl įrodymų rinkimui reikalingi operatyvūs tarptautiniai įrankiai, kurių pagalba pavyktų procesą pagreitinoti. Vis dėl to, atliekant tyrimą pastebėta, kad atsiranda įvairių keblumų, susijusių su įrodymų gavimu užsienio šalyse: ilgi terminai, skirtinga teisinė bazė lemia tai, kad ikiteisminiai tyrimai užtrunka. Taipogi, nėra visiškai įgyvendinama ES direktyva dėl kovos su prekyba žmonėmis, kadangi ji taikoma skirtingai, o ir visoje ES nėra suderinti teisės aktai, skirti kovai su prekyba žmonėmis. Europos Parlamento teigimu: „...dauguma aukų toliau nenustatomos, o nusikaltėlių baudžiamojo persekiojimo ir apkaltinamųjų nuosprendžių lygis išlieka žemas; kadangi organizuotos nusikalstamos grupės gali aktyviai naudotis tuo, kad smarkiai skiriasi nacionalinių teisės aktų ir politikos, susijusių su prekyba žmonėmis, taikymo sritis ir įgyvendinimas, todėl didelės žmonių grupės yra labiau pažeidžiamos išnaudojimo atžvilgiu“. Kadangi dėl darbo apimties nėra įmanoma ištirti visų tarptautinių ir ES organizacijų, kurios kovoja prieš prekybą žmonėmis, šiame darbe didžiausias dėmesys bus skiriamas Europolo ir NVO bendradarbiavimo su mūsų šalies teisėsaugos institucijomis, analizei. Taigi, šiame darbe bus nagrinėjami pagrindiniai tarptautinio ir nacionalinio bendradarbiavimo instrumentai, siekiant nustatyti su kokiomis problemomis susiduria tyrėjai atliekantys prekybos žmonėmis nusikaltimų ikiteisminį tyrimą.

Nagrinėjant šią temą iškilo klausimas ar tarptautinio bendradarbiavimo stoka, gali turėti įtakos prekybos žmonėmis ikiteisminiam tyrimui ir kokios yra tarptautinio bendradarbiavimo kliūtys. Kokie tarptautinio bendradarbiavimo instrumentai yra veiksmingi atliekant prekybos žmonėmis ikiteisminį tyrimą? Ar ES sudaro palankias sąlygas visoms valstybėms narės tarpusavyje keisti informaciją, tiriant sunkius nusikaltimus, tokius kaip prekyba žmonėmis? Kokia NVO reikšmė, tiriant prekybos žmonėmis nusikaltimus, ar efektyvus teisėsaugos ir NVO bendradarbiavimas?

Pasirinktos temos aktualumą lemia tai, kad prekybos žmonėmis problema yra tarptautinė, kasmet su ja susiduria bene visos pasaulio šalys, ne išimtis ir Lietuva. Prekyba žmonėmis – sudėtingas nusikaltimas, kurį sunku nustatyti ir išaiškinti. Tai tarptautinio pobūdžio nusikalstama veika, su kuria kovai yra skirti tarptautiniai norminiai aktai – JT konvencija dėl prekybos žmonėmis, ypač moterimis ir vaikais prevencijos, bei baudimo už vertimąsi ja, Tarptautinės Darbo organizacijos Konvencija dėl priverstinio ar privalomojo darbo ir kt. ES lygiu kovai su prekyba žmonėmis taipogi yra reglamentuoti teisės aktai, tokie kaip Europos Tarybos Konvencija dėl veiksmų prieš prekybą žmonėmis, Direktyva dėl prekybos žmonėmis prevencijos, kovos su ja ir aukų apsaugos įgyvendinimo. Nacionaliniuose teisės aktuose taip pat turime prekybos žmonėmis reglamentavimą. LR BK prekyba žmonėmis nustatyta 147, 147¹, 147². BK 157 tai pat numato baudimą už vaiko pirkimą ir pardavimą. Pažymėtina, kad egzistuoja įvairios prekybos žmonėmis formos: priverstinis darbas, fiktyvios santuokos, vergystė, seksualinis išnaudojimas, elgetavimas, prekyba vaikais, prekyba žmogaus organais ir pan.⁵ Svarbu paminėti, kad prekybos žmonėmis išnaudojimo formų gali būti įvairių, todėl jas sunku atpažinti.

Neretai išnaudojimo vieta, auka ar kaltininkas yra ne tik Lietuvoje, todėl tiriant ją būtinas tarptautinis bendradarbiavimas, bendradarbiavimas ES, Europolu, taip pat būtinas bendradarbiavimas su NVO. Nagrinėjant temą pastebėta, kad baudžiamosiose bylose yra itin reikšminga Eurojusto pagalba, be to vienas iš įrankių, padedančių rinkti duomenis tyrimo metu yra jungtinės tyrimo grupės, kurių pagalba pareigūnai gali bendradarbiauti įvairiose šalyse ir rinkti įrodymus. Analizuojant baigiamajame darbe iškeltą problemą, pastebėta, kad kasmet, išskyrus pastaruosius metus, Lietuvoje pradedamų ikiteisminių tyrimų vis mažiau (2017 m. pradėta 61, 2018 m. – 54, 2019 m. – 46, 2020 m. – 27, 2021m – 17, 2022 – 30 ikiteisminiai tyrimai dėl vidaus ir tarptautinės prekybos žmonėmis)⁶, vis dėl to, negalime teigti, kad Lietuvoje ši problema neegzistuoja ir prekybos žmonėmis mastai mažėja, kadangi šis nusikaltimas pasižymi latentiskumu. Atsižvelgiant į pastaruosius įvykius tokius kaip Covid-19 pandemija bei suintensyvėjusius nelegalių migrantų srautai Lietuvos-Baltarusijos

⁶ Vidaus reikalų ministerija, 2022 metų kovos su prekyba žmonėmis situacijos Lietuvoje apžvalga, *supra note*, 6

pasienyje yra ypač svarbu atkreipti dėmesį ir į prekybos žmonėmis nusikaltimų prevenciją, kadangi tiek ekonominė, tiek socialinė padėtis kelia grėsmę kilti dažnesniems prekybos žmonėmis atvejams Lietuvoje ir kitose užsienio valstybėse. Ypatingai didelę reikšmę prekybos žmonėmis nusikaltimų išaugimui turi 2022 m. vasario mėnesį prasidėjęs karas Ukrainoje. Ekspertų teigimu, tokių didelių migracijos skaičių nebuvo nuo antrojo pasaulinio karo. Atkreiptinas dėmesys, kad 2022 m. Lietuva jau yra padėjusi vykdyti ikiteisminį tyrimą dėl prekybos žmonėmis neteisėtam įvaikinimui dėl Ukrainos globos namų „Perlinka”.⁷ R. Sirgedienės teigimu: „Plečiantis šio nusikaltimo geografijai ir prekeiviams naudojantis naujausiomis technologijomis tiksli informacija apie šį nusikaltimą ir greitas duomenų apsikeitimas tarp atsakingų subjektų yra ypač svarbus.“⁸ Todėl baigiamajame darbe taip pat bus atskleisti teisėsaugos tarptautinio bendradarbiavimo problemos, kurios daro įtaką nusikaltimų išaiškinimui ir baudžiamųjų bylų pradėjimui. Autoriaus nuomone, yra svarbu išanalizuoti tarptautinių problemų ir galimybių sritį, susijusia su prekyba žmonėmis, kadangi nusikaltimas apima ne tik Lietuvą, tačiau išeina ir iš jos ribų. A. Gutauskos teigimu: „Tarptautinių nusikaltimų tyrimą ir tokių bylų neperdavimą teismui taip pat apsunkina nepakankamas bendradarbiavimas su užsienio teisėsaugos institucijomis.“⁹ Nagrinėjant surinktą medžiagą pastebėta, kad tokios problemos kaip skirtinga teisinė bazė, skirtingos institucinės struktūros, nevienodas pareigūnų profesionalumo lygis, ilgi pagalbos prašymo terminai – tik dalis problemų, kurios neleidžia sklandžiai bendradarbiauti tarptautiniu lygmeniu ir operatyviai atlikti ikiteisminį tyrimą. 2021 metais atliktas Europos Audito rūmų tyrimas parodė, kad Europolas neišnaudoja visų duomenų šaltinių, negali koordinuoti veiksmų tarp valstybių, kadangi egzistuoja netolygi prieiga prie pagrindinių bazių, galimybių jomis naudotis o taip pat ir menkas pačių valstybių narių dalyvavimas.¹⁰ Atlikta analizė taip pat parodė, kad būtina kelti pareigūnų kompetencijas, jas harmonizuoti, užtikrinti sklandų teisėsaugos ir NVO bendradarbiavimą. Todėl aktualu šiame darbe tirti prekybos žmonėmis bendradarbiavimo temą, apimant tiek nacionalinius tiek tarptautinius aspektus.

⁷ Vidaus reikalų ministerija, 2022 metų kovos su prekyba žmonėmis situacijos Lietuvoje apžvalga, *supra note*, 5

⁸ Reda Sirgedienė, „Prekybos žmonėmis masto vertinimas: tarptautinės ir nacionalinės iniciatyvos“, *Socialinių mokslų studijos*, 2012, 4(4), 1623–1644, <https://ojs.mruni.eu/ojs/societal-studies/article/view/192/184>

⁹ „Aurelijus Gutauskas Kinijoje pristatė Lietuvos patirtį kovojant su prekyba žmonėmis“, LAT, žiūrėta 2023 rugpjūčio 1 d. <https://www.lat.lt/naujienos/aurelijus-gutauskas-kinijoje-pristate-lietuvos-patirti-kovojant-su-prekyba-zmonemis/600>

¹⁰ „Audito rūmai: Europolui trūksta duomenų veiksmingai kovai su migrantų kontrabanda“, *Delfi.lt*, 2022 rugsėjo 30d., <https://www.delfi.lt/news/daily/world/audito-rumai-europolui-truksta-duomenu-veiksmingai-kovai-su-migrantu-kontrabanda.d?id=88324757>

Temos mokslinis ištyrimas ir naujumas: Lietuvoje prekybos žmonėmis sritį nagrinėjo ir mokslinius darbus rašė Igoris Bazylevas ir Virgilijus Pajaujis¹¹, Aurelijus Gutauskas¹², R. Burda kartu su E. Gruodyte ir R. Kriščiūnu¹³ A. Kiškis ir A. Kuodytė¹⁴ ir kt. Visi minėti autoriai prekybos žmonėmis temą tyrė įvairiais aspektais. Tačiau reikia paminėti ir užsienio autorius: E. Cockbain kartu su K. Bowers, ¹⁵ R. Weitzer¹⁶, A. Farrell, R. Preffer¹⁷ ir kt., kurie taip daug dėmesio skyrė prekybos žmonėmis nusikaltimų tyrimui. Užsienyje prekybos žmonėmis problematikai yra skiriama daugiau dėmesio, taip pat plačiau veikia NVO, organizuojamos konferencijos, veikia įvairios programos, padedančios keisti informaciją. Svarbu paminėti, kad Lietuvoje nebuvo atlikta tokių tyrimų, kurie kompleksiskai analizuotų bendradarbiavimo ir prekybos žmonėmis ikiteisminio tyrimo problematiką. Šiame darbe bus atskleista teisėsaugos institucijų, bendradarbiaujant su NVO, bei užsienio šalių bendradarbiavimo praktika su Europolu, kurią nustačius bus siekiama rasti sprendimus, leidžiančius vykdyti sklandesnį prekybos žmonėmis ikiteisminį tyrimą ir šių nusikaltimų užkardymą. Autorė atlikdama tyrimą apklausė ekspertus, taip pat dalyvavo konferencijoje, „Prekybos žmonėmis tekstai, potekstės ir antraštės“, kuri vyko 2023m. gruodžio 6d., Mykolo Romerio universitete, kurioje skaitė pranešimą „Bendradarbiavimas prekybos žmonėmis nusikaltimų kontekste: aktualijos ir iššūkiai“, planuojama parengti straipsnį MRU Teisinės minties šventei. Autorės nuomone, būtų tikslinga toliau tęsti magistro baigiamojo darbo temos plėtrą ir toliau analizuoti bendradarbiavimo klausimus, kadangi šiame darbe dėl darbo apimties buvo analizuoti tik keli aspektai, be to literatūros šia tema mūsų šalyje yra itin mažai. Siekiant prisidėti prie bendradarbiavimo vystymo ne tik studijų procese, autorė kartu su „Nacionaline asociacija prieš

¹¹ Dr. Igoris Bazylevas, Virgilijus Pajaujis, „Prekyba žmonėmis ir sisteminis požiūris kaip problemos sprendimas“ (mokslo studija, Teisės institutas, 2015) <https://teise.org/wp-content/uploads/2016/06/Prekyba-%C5%BEmon%C4%97mis.pdf>

¹² A. Gutauskas „Diagnozė – šiuolaikinė vergovė: ar įmanoma ją sustabdyti? Vyraujančios teismų praktikos tendencijos“ *Jurisprudencija*, 23(2), 2016, <https://doi.org/10.13165/JUR-16-23-2-03>

¹³ Doc. dr. R. Burda, Dr. E. Gruodytė ir Doc. dr. R. Kriščiūnas, *Prekybos žmonėmis nusikaltimų tyrimo metodika* Vilnius: Tarptautinė migracijos organizacija, 2007

¹⁴ Alfredas Kiškis, Aušra Kuodytė, Nusikalstamumo prevencijos programų rengimo Lietuvoje tyrimas, *Jurisprudencija*, 19(2), p. 771–801, 2012, https://www.mruni.eu/upload/iblock/be9/020_kiskis_kuodyte.pdf

¹⁵ Ella Cockbain & Kate Bowers „Human trafficking for sex, labour and domestic servitude: how do key trafficking types compare and what are their predictors?“, *Crime, Law and Social Change* 72, 9–34, 2019 <https://link.springer.com/article/10.1007/s10611-019-09836-7>

¹⁶ Ronald Weitzer, New Directions in Research on Human Trafficking, *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 653:1, 6-24, 2014 <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/0002716214521562>

¹⁷ AMY FARRELL and REBECCA PFEFFER, Policing Human Trafficking: Cultural Blindness and Organizational Barriers, *The Annals of the American Academy of Political and Social Science* 653(1):46-64, 2014 https://www.researchgate.net/publication/273588721_Policing_Human_Trafficking_Cultural_Blindness_and_Organizational_Barriers

prekyba žmonėmis“ organizuos renginį savo gimtajame mieste, kurio tikslas bus kartu su vietine policijos bendruomene vykdyti prevenciją, kadangi mažuose miesteliuose jos itin trūksta.

Darbo tikslas – sistemiškai ir kompleksiškai, išanalizavus teisinį reguliavimą, teismų praktiką, doktriną, statistinius duomenis, įvertinti bendradarbiavimo, tiriant prekybą žmonėmis priemonių reikšmę ir jų panaudojimo kliūtis, bei pasiūlyti sprendimo būdus.

Siekiant darbo tikslo, iškelti tokie **uždaviniai**:

1. Išanalizuoti prekybos žmonėmis sampratą tarptautiniuose ir nacionaliniuose teisės aktuose.
2. Įvertinti Lietuvos ikiteisminio tyrimo institucijų bendradarbiavimą su kitų valstybių institucijomis, Europolu, bei NVO, tiriant prekybos žmonėmis nusikaltimus.
3. Išanalizuoti Lietuvos prekybos žmonėmis ikiteisminio tyrimo bendradarbiavimo praktiką ir pateikti tobulinimo galimybes.
4. Pasiūlyti sprendimo būdus, sklandesnio bendradarbiavimo tiriant prekybos žmonėmis nusikaltimus užtikrinimo.

Tyrimo metodika: Siekiant išanalizuoti baigiamajame darbe iškeltus uždavinius buvo pasirinkti įvairūs tyrimo metodai. Sisteminės analizės metodas naudojamas siekiant atskleisti prekybos žmonėmis sampratą tarptautiniu ir nacionaliniu lygmeniu. Loginis ir apibendrinimo metodas naudojamas analizuojant mokslinę literatūrą, tam tikrų ekspertų skirtingus požiūrius ir baigiamojo darbo išvadų, rekomendacijų formavimui. Empirinis tyrimas susideda iš dviejų dalių: anketinė apklausa ir interviu. Tyrimui pasirinktas apklausos interviu metodas, siekiant išsiaiškinti Lietuvos teisėsaugos ikiteisminio tyrimo bendradarbiavimo problemas. Interviu buvo atliktas su trimis ekspertais, turinčiais ilgametę praktiką prekybos žmonėmis nusikaltimų srityje: ikiteisminio tyrimo tyrėja, kuri specializuoja būtent su prekybos žmonėmis bylomis ir NVO atstovais, kurie tiesiogiai bendradarbiauja su teisėsaugos institucijomis, tiriančiomis prekybos žmonėmis atvejus. Kaip papildomas tyrimas buvo atlikta ir visuomenės apklausa, siekiant išsiaiškinti ar yra pakankamas informuotumas prekybos žmonėmis bendradarbiavimo klausimais. Atvejo analizės metodas buvo naudojamas siekiant išsiaiškinti tam tikrų šalių prekybos žmonėmis tyrimo ypatumus.

Tyrimo struktūra: Baigiamąjį darbą sudaro keturi skyriai, dvylika poskyrių, išvados, literatūros sąrašas ir apibendrinimas lietuvių bei anglų kalbomis. Pirmajame skyriuje analizuojama prekybos žmonėmis sąvoka nacionaliniuose ir tarptautiniuose teisės aktuose, atliekama prekybos žmonėmis teisinio vertinimo apžvalga. Antrame skyriuje, naudojantis teisės aktais bus apžvelgiamas teisėsaugos institucijų tarptautinio bendradarbiavimo reglamentavimas, taip pat analizuojami specifiniai bendradarbiavimo ypatumai, didelis dėmesys skiriamas NVO ir teisėsaugos bendradarbiavimui ištirti.

Trečias skyrius skirtas išanalizuoti ir pateikti ikiteisminio tyrimo problemas Lietuvoje, taip pat atskleisti prekybos žmonėmis aukos charakteristikos reikšmę bei įvertinti užsienio pažangios patirties, tiriant prekybą žmonėmis diegimo į Lietuvos teisėsaugos institucijų veiklą galimybes, be to analizuojama informacinių technologijų daroma įtaka prekybos žmonėmis nusikaltimams. Ketvirtame skyriuje analizuojamas empirinis tyrimas, kuris atliktas apklausiant ekspertus bei atlikus visuomenės apklausą, pateikiami rezultatai bei išvados.

Ginamieji baigiamojo darbo teiginiai:

1. Neefektyvus tarptautinis bendradarbiavimas arba jo trūkumas apsunkina prekybos žmonėmis tyrimus, kuriuose yra tarptautinis elementas.
2. Prekybos žmonėmis ikiteisminiam tyrimui didelę reikšmę turi bendradarbiavimas NVO, todėl reikalingi mechanizmai, kurie padėtų bendradarbiauti tarpusavyje, tam kad prekybos žmonėmis aukos būtų nustatomos greičiau, o tyrimas vykėtų greitai ir kokybiškai, kadangi šiuo bendradarbiavimas nevyksta sklandžiai.

1. PREKYBOS ŽMONĖMIS SAMPRATA IR ŠIOS NUSIKALSTAMOS VEIKLOS TEISINIS VERTINIMAS

1.1 Tarptautiniuose teisės aktuose naudojamos prekybos žmonėmis sampratos ir šios nusikalstamos veiklos teisinė apžvalga

Prekyba žmonėmis – visą tarptautinę bendriją verčiantis sunerimti nusikaltimas, todėl nenuostabu, kad šį nusikaltimą reglamentuoja įvairios tarptautinės sutartys ir konvencijos, kuriomis bandoma šį nusikaltimą užkardyti. Pirmą kartą prekybos žmonėmis problema buvo iškelta 1899 metais, kuomet Londone įvyko Tarptautinė konferencija dėl kovos su prekyba moterimis seksualiniais tikslais. Ši konferencija rekomendavo šalims sudaryti tarpusavio susitarimus, kurie užtikrintų moterų seksualinę apsaugą ir padėtų kovoti su moterų prekyba ir jų seksualiniu išnaudojimu. Vėliau, buvo sudaryti ir pirmieji tarptautiniai susitarimai, kurie tapo pagrindu pradedant kovą su moterų prekybą žmonėmis ir šios veikos kriminalizavimu. Vienas pirmųjų, reikšmingiausių dokumentų reglamentavusių kovą su šiuo nusikalstamu reiškiniu yra 1910 m. gegužės 4d. tarptautinė konvencija dėl kovos su prekyba baltosiomis vergėmis¹⁸. Prie šios konvencijos tuo metu prisijungusios valstybės numatė, kad bet kuris asmuo, kuris norėdamas patenkinti savo ar kitų asmenų aistras pasamdo, pagrobia ar net gavus sutikimą privilioja moterį, ar nepilnametę mergaitę, privalo būti baudžiamas, net jei veiksmai buvo įvykdyti skirtingose šalyse. Minėtoje konvencijoje prekybos žmonėmis sąvoka nebuvo reglamentuota, taip pat dokumente kalbama tik apie moterų ir vaikų prekybą, seksualinio išnaudojimo tikslais. Pažymėtina, kad ši konvencija taip pat reikšminga tuo, kad joje bene pirmą kartą buvo įvardinti požymiai, kuriais gali būti padaroma tokia veikia: smurto panaudojimas, sukčiavimas, piktnaudžiavimas valdžia, ar kitokios priemonės, kuriomis būtų galima suvaržyti moters ar mergaitės laisvę. Reikia paminėti, kad ilgą laiką prekyba žmonėmis buvo tapatinama tik su moterimis ir jų seksualiniu išnaudojimu, tačiau prekybos žmonėmis aukomis gali tapti bet kas, nepaisant lyties ar amžiaus. Supratus, kad toks siauras prekybos žmonėmis suvokimas trukdo identifikuoti kitas prekybos žmonėmis aukas vėliau šis požiūris ėmė keistis ir pradedama akcentuoti tai, kad prekybos žmonėmis rūšimis gali būti išnaudojimas priverstiniam darbui, vergystei, elgetavimui ir kt. Autorės nuomone, svarbu paminėti ir 1921 metais priimtą tarptautinę konvenciją dėl moterų ir vaikų prekybos¹⁹, kurioje taip pat buvo padaryti svarbūs pokyčiai prekybos žmonėmis

¹⁸ „International Convention for the Suppression of the White Slave Traffic“, United Nations treaty collection, žiūrėta 2021 kovo 15d. https://treaties.un.org/doc/Treaties/1951/08/19510814%2010-35%20PM/Ch_VII_9p.pdf

¹⁹ „International Convention for the Suppression of the Traffic in Women and Children“, United Nations treaty collections, žiūrėta 2021 kovo 15d. https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=VII-3&chapter=7&clang=_en

klausimais. Šioje konvencijoje, nurodyta, kad šalys narės privalo imtis visų priemonių, kad būtų nuteisti kaltinamieji, kurie vykdė abiejų lyčių vaikų prekybą, taip pat buvo pakeistas vaiko, kaip prekybos žmonėmis aukos amžius, padidinant jį iki 21 metų. Šios konvencijos nuostatos parodo, kad pasikeitė to meto prekybos žmonėmis suvokimas, kadangi prekybos žmonėmis aukomis pradėtos laikyti ne tik mergaitės, tačiau ir berniukai. Šios sutarties dalyve 1931 metais tapo ir Lietuva, ratifikavusi šią sutartį. Tiesa, šioje sutartyje didesnis dėmesys buvo skiriamas emigrantų laivų ir uostų apsaugai, siekiant sutelkti priemones skirtas moterų ir vaikų saugumo užtikrinimui. Didelę reikšmę kovai su prekybą žmonėmis turėjo ir 1949 metų JTO konvencija dėl kovos su žmonių prekyba ir trečiųjų asmenų išnaudojimu prostitucijos tikslams.²⁰ Šia konvencija buvo pareikšta, kad prostitucija daro žalą visuomenei, šeimai ir pačio asmens gerovei, o šalys susitarė bausti asmenis, kurie įgyja, vilioja ar išnaudoja moteris prostitucijos tikslams, net ir gavus jos sutikimą, taip pat tvarko, finansuoja ar valdo viešnamius ir kitas vietas, kuriose moterys išnaudojamos seksualiniais tikslais. Kovai su vaikų ar moterų prekyba ar išnaudojimu buvo priimta ir daugiau tarptautinių teisės aktų: 1989 m. priimta Vaikų teisių konvencija, 1995 m. Pekino deklaracija, 1979 m. Jungtinių Tautų Konvencija dėl visų formų diskriminacijos panaikinimo moterims ir kt. Visi šie tarptautiniai teisės aktai buvo nukreipti į moterų ir vaikų prekybos baudžiamumą ir įpareigojo šalis šias nusikalstamas veikas užkardyti.

Svarbu paminėti, kad prekyba žmonėmis apima ne tik vaikų ar moterų prekybą, todėl analizuojant prekybos žmonėmis sąvoką aktualūs ne tik šių socialinių grupių prekybą kriminalizuojantys teisės aktai. Taigi, 1926 m. Ženevoje buvo pasirašyta „Vergijos konvencija“.²¹ Ši konvencija reglamentavo vergijos apibrėžimą, taip pat ja buvo nustatyta, kad šalys įsipareigoja užkirsti kelią vergų prekybai ir visiškai ją sustabdyti, taip pat numatė priverstinio darbo panaikinimą, akcentuojant, kad negalima versti asmenų dirbti prieš jų valią. Panašias, tačiau detalizuotas nuostatas prieš kovą su priverstiniu darbu galime rasti ir 1930 metų konvencijoje dėl priverstinio ar privalomojo darbo²², kurią parengė Tarptautinė darbo organizacija. Šioje konvencijoje, taip pat atkreipiamas dėmesys į priverstinio darbo panaikinimą bei baudimą asmenų, kurie vykdo priverstinį darbą, numatant, kad joks darbas žmogui negali būti privalomas, ir prieštarauti žmogaus valiai.

Vis dėl to, labiausiai paplitęs ir dažniausiai naudojamas prekybos žmonėmis apibrėžimas reglamentuojamas Jungtinių Tautų Organizacijos 2000 metų protokole dėl prekybos žmonėmis, ypač

²⁰ „Convention for the Suppression of the Traffic in Persons and of the Exploitation of the Prostitution of Others“, OHCHR, žiūrėta 2021 kovo 18d. <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/trafficinpersons.aspx>

²¹ „Slavery Convention“, OHCHR, žiūrėta 2021 kovo 18d. <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/slavery-convention>

²² Forced Labour Convention, ILO, žiūrėta 2021 kovo 18d, https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:C029

moterimis ir vaikais prevencijos, bei baudimo už vertinasi ja, kuris papildo JTO konvenciją prieš tarptautinį organizuotą nusikalstamumą, kuris dar vadinamas Palermo protokolu.²³ Šis protokolas išskyrė tam tikrus tikslus: susitariančios šalys turi siekti išvengti ir kovoti su prekyba žmonėmis, išskiriant moterų ir vaikų prekybą, kaip socialiai jautrias grupes, protokole numatyta, kad reikia saugoti prekybos žmonėmis aukas, suteikti aukoms pagalbą, atkreipiamas dėmesys ir į žmogaus teisių užtikrinimą, bei akcentuojamas šalių tarpusavio bendradarbiavimo skatinimas, siekiant prekybos žmonėmis nusikaltimų užkardymo ir prevencijos. Šiame protokole buvo išaiškinta, kas tarptautiniu mastu yra laikoma prekyba žmonėmis. Remiantis minėtu dokumentu, prekyba žmonėmis buvo apibrėžta kaip: „žmonių verbavimas, pervežimas, perdavimas, slėpimas ar jų priėmimas gąsdinant, panaudojant jėgą ar kitas prievartos, grobimo, apgaulės, sukčiavimo formas, piktnaudžiaujant padėtimi ar pažeidžiamumu arba mokant ar priimant pinigus ar kitą naudą tam, kad būtų gautas kito tą žmogų kontroliuojančio asmens sutikimas siekiant išnaudoti. Išnaudojimas apima kitų asmenų išnaudojimą prostitucijos forma ir kitas seksualinio išnaudojimo formas, priverstinį darbą ar paslaugas, vergiją ar veiklą, panašią į vergiją, tarnystę ar organų pašalinimą“. Šios sąvokos apibrėžimas buvo reikšmingas visai tarptautiniai bendrijai, kadangi pirmą kartą buvo apibrėžta kas laikoma yra prekyba žmonėmis, apimant įvairias prekybos žmonėmis formas bei išskiriant tris pagrindinius elementus: veiksmus, kurie atliekami prieš prekybos žmonėmis auką (verbavimas, pervežimas, perdavimas, slėpimas ar priėmimas), priemonės (gąsdinimas, jėga ar kitos prievartos formos, pažeidžiamumas ar kt.) ir tikslus (prostitucijos ar kitokio seksualinio išnaudojimo, vergystės, tarnystės organų šalinimo ar priverstinio darbo). Pažymėtina, kad visus šiuos elementus reikia įrodyti, siekiant prekybos žmonėmis atvejo ištyrimo ir asmens patraukimo baudžiamojon atsakomybėn. Palermo protokolas akcentavo ir vaiko prekybą, išskiriant tai, kad tuomet kai prieš vaiką daromas šis nusikaltimas, nėra būtinybės įrodinėti priemonių ar tikslų, tam, kad inkriminuotume prekybą vaiku, kadangi tai jautri ir lengvai pažeidžiama socialinė grupė. Šioje konvencijoje vaiku laikomas asmuo iki aštuoniolikos metų. Susitariančios šalys šiuo protokolu taip pat nustatė, kad už veiką asmuo turi būti baudžiamas tuomet kai veika yra padaryta tyčia, numatyta baudžiamoji atsakomybė už bendrininkavimą atliekant šį nusikaltimą, taip pat numatyta, kad kėsintis padaryti šią veiką yra laikomas baigtu nusikaltimu ir asmenį reikėtų patraukti baudžiamojon atsakomybėn. Be to, konvencijoje nurodytas kiekvienos iš susitariančių šalių pasienio kontrolės priemonių stiprinimas, siekiant identifikuoti ir atskleisti prekybos žmonėmis nusikaltimų atvejus. Šis tarptautinis teisės aktas įpareigojo pasirašiusias valstybes savo šalyje imtis įstatymų leidybos nukreiptos į prekybos

²³ „Protokolas dėl prekybos žmonėmis, ypač moterimis ir vaikais, prevencijos, sustabdymo bei baudimo už vertinasi ja, papildantis Jungtinių Tautų Organizacijos Konvenciją prieš tarptautinį organizuotą nusikalstamumą“, E-SEIMAS, žiūrėta 2021 balandžio 9d., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.211307>

žmonėmis nusikaltimų kriminalizavimą. Labai panašų prekybos žmonėmis apibrėžimą galima rasti ir Tarybos Pamatiniame sprendime 2002/629/TVR pakeitusioje Europos Parlamento ir Tarybos Direktyvą 2011/36/ES. Šioje direktyvoje prekybos žmonėmis sąvoka buvo papildyta iki tol nei Palermo protokole nei 2002 metų pamatiniame sprendime nereglamentuotomis prekybos žmonėmis formomis t.y. žmogaus išnaudojimu verčiant elgetauti ir žmogaus išnaudojimu įtraukiant į nusikalstamą veiką.²⁴ Šiame teisės akte²⁵ pažymima, kad elgetavimas turėtų būti suprantamas, kaip viena iš priverstinio darbo formų. Taip pat akcentuojama, kad sąvoka „išnaudojimas įtraukiant į nusikalstamą veiką“ turėtų būti suprantama kaip: „...asmens išnaudojimas, *inter alia*, verčiant užsiimti kišenvagystėmis, vagiliavimu parduotuvėse, prekyba narkotikais ir kita panašia veika, už kurią taikomos sankcijos ir kuri susijusi su finansiniu pasipelnymu“. Be šių minėtų prekybos žmonėmis formų, direktyvoje galima rasti ir neteisėto įsivaikinimo ir priverstinių santuokų kriminalizavimą. Prieš tai analizuotuose tarptautiniuose teisės aktuose šios formos nebuvo reglamentuotos, todėl tai galima laikyti naujų formų į prekybos žmonėmis sąvoką įvedimu. Svarbu paminėti, kad šis regioninis teisės aktas numato, kad asmuo, kuris į prekybą žmonėmis buvo įtrauktas savo noru gali būti laikomas šio nusikaltimo auka, jeigu prieš jį buvo naudojamas smurtas, apgaulė, piktnaudžiaujant ar pasinaudojus asmens priklausomumu. Minėtoje Direktyvoje taip pat numatyta ir griežtesnės sankcijos taikymas prekybos žmonėmis nusikaltimus padariusiam asmeniui, taikomas bausmės minimumas t.y. valstybės yra įpareigosotos savo nacionaliniuose teisės aktuose užtikrinti veiką padariusiam asmeniui ne trumpesnę nei penkerių metų, o esant kvalifikuotiems nusikalstamos veikos požymiams, ne trumpesnę nei 10 metų laisvės atėmimo bausmę. Svarbu tai, kad Direktyva numato, kad bendradarbiavimas tarp valstybių narių, kovojant su prekyba žmonėmis yra ypač svarbus: „būtiną glaudų bendradarbiavimą, įskaitant pasikėsinimą informacija ir geriausia patirtimi, taip pat nuolatinis ir atviras dialogas tarp valstybių narių policijos, teisminių ir finansinių institucijų.“ Direktyva taip pat numato galimybę patraukti baudžiamojon atsakomybėn piliečius, nusikalstamą veiką atlikusius kitoje ES šalyje, ir naudoti kovos su organizuotu nusikalstamumu priemones, pavyzdžiui telefoninių pokalbių pasiklausymą. Taip pat akcentuojama, kad teisėsaugos pareigūnai ir prokurorai turi būti gerai parengti ypač siekiant pagerinti tarptautinį teisėsaugos ir teismų bendradarbiavimą. Be to, už baudžiamąjį persekiojimą atsakingi asmenys gali naudotis tyrimo priemonėmis, kurios naudojamos tiriant organizuotus ar kitų sunkių nusikaltimų atvejus, pvz.

²⁴ Agnė Urbelionytė „Europos sąjungos teisinio prekybos žmonėmis reglamentavimo pokyčiai priėmus direktyvą 2011/36/ES“, *Socialinių mokslų studijos*

2012, 4(3), p. 1143–1155, https://intranet.mruni.eu/upload/iblock/606/019_urbelionyte.pdf

²⁵ „Europos parlamento ir tarybos direktyva dėl prekybos žmonėmis prevencijos, kovos su ja ir aukų apsaugos, pakeičianti Tarybos pamatinį sprendimą 2002/629/TVR“, EUR-LEX, žiūrėta 2021 balandžio 17 d. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/PDF/?uri=CELEX:32011L0036&from=LT>

pranešimų priėmimas, slaptas stebėjimas, įskaitant elektroninį stebėjimą, banko kortelių sąskaitų kontrolę ir kitus finansinius tyrimus.²⁶

Nemažą reikšmę turi ir Konvencija dėl veiksmų prieš prekybą žmonėmis²⁷, kuri įsigaliojo 2008 metais, ši tarptautinė regioninė konvencija siekia užtikrinti lyčių lygybę, kovojant už prekybą žmonėmis, apsaugoti prekybos žmonėmis aukas, bei skatinti tarptautinį bendradarbiavimą prekybos žmonėmis klausimais. Pažymėtina, kad Konvenciją priėmusios valstybės yra įsipareigojusios bendradarbiauti ne tik siekiant užkirsti kelią prekybai žmonėmis, bet ikiteisminio ar teismo proceso metu, bei keičiantis informacija susijusia su prekybos žmonėmis nusikaltimų tyrimu. Konvencijoje prekyba žmonėmis apibrėžiama per veiksmus atliekamus prieš auką: verbavimą, pervežimą, gabenimą ir slėpimą t.t. ,taip pat nurodomi būdai: apgaulės naudojimas, sukčiavimas, prievarta ar kiti būdai tam, kad būti gautas sutikimas išnaudoti auką. Šioje konvencijoje pagrindinėmis prekybos žmonėmis formomis laikomos prostitucija ar kitas seksualinis išnaudojimas, priverstinis darbas, vergija, tarnystė ar organų pašalinimas. Konvencijoje išskiriamas ir lyčių lygybės principas.

Kalbant apie prekybos žmonėmis sampratą, reikia paminėti ir Europos Žmogaus teisių teismo praktika, kadangi prekyba žmonėmis ir žmogaus teisių užtikrinimas yra neatsiejami ir tarpusavyje susiję reiškiniai. Šis teismas ne kartą yra pasisakęs, kad prekyba žmonėmis yra sunkus nusikaltimas, kuriuo pažeidžiamos žmogaus teisės bei paminamos visuotinai pripažintos vertybės. EŽTT savo sprendime *Rantsev* prieš Kiprą ir Rusiją, pasisakė apie valstybių narių pareigą identifikuoti prekybos žmonėmis aukas ir užtikrinti jų apsaugą, o asmenius padarius šį nusikaltimą bausti.

Apibendrinant, gali teigti, kad prekyba žmonėmis yra daug objektų apimantis nusikaltimas, kuris siejamas su žmogaus teisių apsauga. Tarptautiniai įsipareigojimai rodo, kad supratimas iki mūsų dienų tai, kad prekybos žmonėmis aukos gali būti tik moterys ar vaikai pakito, taip pat mūsų dienomis į šią veiką žiūrima daug platesniu spektru, akcentuojama priverstinio darbo ar neteisėtų santuokų žala ir kt. Vis dėl to, šių teisės aktų analizė parodo, kad valstybės pasauliniu mastu jau ilgą laiką stengiamasi užkirsti kelią prekybos žmonėmis atsiradimui ir itin didelę reikšmę teikia griežtesniam baudimui už šią veiką. Apibendrinus tai, kas išdėstyta, kyla klausimas, kaip nacionaliniuose teisės aktuose apibrėžiama prekybą žmonėmis ir ar ji atitinka tarptautinius įsipareigojimus.

²⁶ Europos parlamento ir tarybos direktyva dėl prekybos žmonėmis prevencijos, kovos su ja ir aukų apsaugos, pakeičianti Tarybos pamatinį sprendimą 2002/629/TVR, *supra note.*, 31

²⁷ „Europos Tarybos Konvencija dėl veiksmų prieš prekybą žmonėmis“, E-SEIMAS,žiūrėta 2021m. sausio 10, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.416349>

1.2. Prekybos žmonėmis kaip nusikalstamos veikos apibrėžtis nacionaliniuose teisės aktuose

Atskleidus tarptautiniuose teisės aktuose reglamentuojama prekybos žmonėmis sąvoką tikslinga išsiaiškinti kaip nacionaliniuose teisės aktuose įstatymų leidėjas apibrėžia prekybą žmonėmis. Visų pirma, Lietuva prekybos žmonėmis sąvokos, kuri atitiktų tarptautines konvencijas, neturėjo pakankamai ilgai, pradžioje tai buvo laikoma tiesiog žmogaus pirkimu - pardavimu.²⁸ Pirmąsias prekybos žmonėmis nusikaltimo apraškas pradėta nagrinėti atkūrus tik nepriklausomybę, ir tam, kad būtų įmanoma kovoti su prekybos žmonėmis nusikaltimais, visų pirma reikėjo sukurti teisinę bazę, kurios pagrindu tapo prieš tai jau minėti tarptautiniai teisės aktai ir sutartys. Kaip teigia R. Uscila: „Lietuvoje prekybos žmonėmis problema išryškėjo atgavus nepriklausomybę, kai nesant tvirtos teisinės bazės ir laisvai valstybei dar tik žengiant pirmuosius žingsnius, ėmė kurtis nusikalstami dariniai, besinaudojantys teisės spragomis bei dar netvirtu valstybės pamatu.“²⁹ Nacionaliniuose teisės aktuose, o konkrečiai baudžiamajame įstatyme, prekybos žmonėmis sąvoka atsirado tik 1998 metų liepos 2 dieną, kuomet pirmą kartą buvo reglamentuota atsakomybė už prekybą žmonėmis ir su tuo susijusias veikas³⁰. Tuometiniame kodekse prekybos žmonėmis sąvoka buvo suprantama kaip asmens pardavimas, perleidimas ar asmens įgijimas su tikslus išnaudoti, priversti užsiimti prostitucija taip pat prekyba žmonėmis buvo laikomas asmens gabenimas užsiimti prostitucija už valstybės sienos ribų.³¹ Vis dėl to, šiuolaikinės, nacionalinės prekybos žmonėmis sąvokos „pamatu“ tapo du svarbiausi, jau minėti dokumentai: 2001 m. JT konvencija prieš tarptautinį organizuotą nusikalstamumą papildantis Protokolas dėl prekybos žmonėmis, ypač moterimis ir vaikais prevencijos, sustabdymo bei baudimo už vertimąsi ja ir 2002 metų liepos 19 d. ES Tarybos pamatinis sprendimas 2002/629/TVR. Taigi, Baudžiamajame kodekse įsigaliojus svarbiems pakeitimams buvo priimta nauja, bendroji prekybos žmonėmis nusikaltimo norma, kuri iki šiol yra pateikta LR BK 147 straipsnio 1 dalies dispozicijoje, 20 skyriuje „Nusikaltimai žmogaus laisvei“. Minėtame straipsnyje prekyba žmonėmis apibrėžiama: *„Tas, kas pardavė, pirko, kitaip perleido ar įgijo, verbavo, gabeno ar laikė nelaisvėje žmogų panaudodamas fizinį smurtą ar grasinimus arba kitaip atimdamas galimybę priešintis, arba pasinaudodamas nukentėjusio asmens priklausomumu ar pažeidžiamumu, arba panaudodamas apgaulę, arba priimdamas ar sumokėdamas pinigus, arba*

²⁸ Bazylevas, Pajaujis, *supra note*, 17:7

²⁹ „Prekyba žmonėmis: situacija Lietuvoje 2009 m“, Vidaus reikalų ministerija, žiūrėta 2021m. sausio 7d., https://vrm.lrv.lt/uploads/vrm/documents/files/LT_versija/Viesasis_saugumas/Prekyba_zmonemis/PZataskaita2009.pdf

³⁰ Burda, Gruodytė ir Krikščiūnas, *supra note.*, 19:7.

³¹ „Dėl Lietuvos tarybų socialistinės Respublikos baudžiamojo kodekso patvirtinimo“, E-SEIMAS, žiūrėta 2021m. vasario 10d., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.20465/jxfupAglbe>

gaudamas ar suteikdamas kitokią naudą asmeniui, kuris faktiškai kontroliuoja nukentėjusį asmenį, jeigu kaltininkas žinojo arba siekė, kad nukentėjęs asmuo, nesvarbu, ar jis sutiko, būtų išnaudojamas vergijos ar panašiomis į vergiją sąlygomis, prostitucijai, pornografijai ar kitoms seksualinio išnaudojimo formoms, priverstinei, fiktyviai santuokai, priverstiniam darbui ar paslaugoms, įskaitant elgetavimą, nusikalstamai veikai daryti arba kitais išnaudojimo tikslais,“³² Lyginant iki tol galiojusią normą su naujausia pastarosios redakcija galime pastebėti, kad buvo praplėstas prekybos žmonėmis supratimas, pasikeitė prekybos žmonėmis nusikaltimus reglamentuojančių straipsnių sudėtys. Naujausiuose pakeitimuose matome, kad atsirado baudžiamoji atsakomybė ir už verbavimą, gabenimą, laikymą nelaisvėje. Iki tol galiojusioje normoje nebuvo būdų, kuriais padaroma veika, tuo tarpu dabartinė normos redakcija numato, kad asmuo gali pasinaudoti nukentėjusiuoju tiek grasinant, atimant galimybę priešintis, pasinaudojant pažeidžiamu ar kt. Dar vienas svarbus pakeitimas yra tai, kad dabartinėje redakcijoje atsirado juridinio asmens baudžiamoji atsakomybė, be kita ko pasikeitė ir sankcija – nusikaltimas tapo gerokai griežtesnis lyginant su ankstesnėmis normomis.

Svarbu paminėti, kad ši norma ne vienintelė, kurioje atsispindi baudžiamoji atsakomybė už prekybos žmonėmis nusikaltimus, be šios normos kodekse galima rasti ir specialiąsias normas kriminalizuojančias: išnaudojimą priverstiniam darbui ar paslaugoms (BK 147¹), naudojimąsi asmens priverstiniu darbu ar paslaugomis (BK147²). Šiose normose akcentuojamas priverstinio darbo bei elgetavimo kriminalizavimas, kuriuo papildomas BK 147 straipsnis. Daug svarbių pokyčių mūsų nacionalinėje teisinėje bazėje, prekybos žmonėmis klausimu, atnešė ir specialiosios, vaiko pirkimo ar pardavimo (BK 157 straipsnis) normos, reglamentavimas BK. Ši norma išskyrė vaikų (nepilnamečių iki 18 metų) prekybą kaip atskirą socialinę grupę, taip pat šia norma buvo sugriežtinta baudžiamoji atsakomybė už vaikų pirkimą ir pardavimą. šio nusikaltimo nukentėjusiuoju gali būti tik vaikas, t. y. asmuo, neturintis 18 metų. Teismų praktikoje laikomasi nuomonės, kad specifinis nukentėjusysis lemia, jog, skirtingai nei prekybos žmonėmis atveju, baudžiamasis įstatymas nereikalauja nustatyti nukentėjusiojo valią palenkiančių būdų panaudojimo, nes vaikas jau savaime dėl savo amžiaus yra pažeidžiamas ir jiems kyla didesnis, nei suaugusiesiems pavojus, tapti prekybos žmonėmis (vaikais) aukomis. Atsižvelgiant į tai, žmogaus pardavimo ar pirkimo veiksmai, jei tai susiję su vaikais (nepilnamečiais), yra laikomi nusikalstamais net ir tais atvejais, kai nepanaudotas nė vienas iš atsakomybę už prekybą žmonėmis nustatančiame BK 147 straipsnyje nurodytų veikos padarymo būdų. Kartu atkreiptas dėmesys, kad nustatyti valios palaužimo būdų nereikalauja ir BK

³² „Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas“, INFOLEX, žiūrėta 2021 vasario 21d., <http://www.infolex.lt/ta/66150:str147>

157 straipsnio dispozicija.³³ Tokia vaiko, kaip prekybos aukos kriminalizacija leidžia greičiau identifikuoti nusikaltimą ir atitinkamai greičiau baigti ikiteisminį tyrimą, siekiant apsaugoti vaiko interesus. Analizuojant nacionalinius teisės aktus, reikšminga aptarti ir poįstatyminius aktus, o šiuo atveju 2015 m. gruodžio 17 d. Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro, Vidaus reikalų ministro, bei Socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymą „Dėl prekybos žmonėmis aukų nustatymo, ikiteisminio tyrimo ir tarpinstitucinio bendradarbiavimo rekomendacijų patvirtinimo“. Šiame įsakyme reglamentuota: aukos nustatymo kriterijai, nusikalstamos veikos kvalifikavimas, ikiteisminio tyrimo ypatumai, neatidėlioti veiksmai gavus pranešimą apie auką bei bendradarbiavimo aspektai teikiant pagalbą aukoms, patyrusioms prekybos žmonėmis nusikaltimus. Šis poįstatyminis teisės aktas turi didelę reikšmę prekybos žmonėmis nusikaltimų tyrimui ir išsiaiškinimui, kadangi veiką tiriančiam pareigūnui yra nustatomos rekomendacinio pobūdžio gairės, kuriomis vadovaujamosi tiek pradedant tiek atliekant ikiteisminį tyrimą.

Kalbant apie prekybą žmonėmis, ir šių nusikaltimų reglamentavimą nacionalinėje teisės aktų sistemoje svarbu išskirti prostituciją. Kaip žinia, seksualinis moterų išnaudojimas yra viena dažniausiai pasitaikančių prekybos žmonėmis formų, o prostitucija vienareikšmiškai glaudžiai susijusi su prekybą žmonėmis bei lyčių lygybe. Mūsų valstybės teisinėje sistemoje už vertinasi prostituciją yra numatoma administracinė atsakomybė. ANK 487 straipsnis numato, kad asmuo kuris verčiasi ar atlygintai naudojasi prostitucijos paslaugomis yra baudžiamas pinigine bauda. Vis dėl to, šio straipsnio 4 dalis numato išimtį, kada asmeniui bauda už tokių paslaugų teikimą nėra taikoma: „asmuo, kuris į prostituciją buvo įtrauktas būdamas materialiai, dėl tarnybos ar kitaip priklausomas arba įtrauktas į prostituciją panaudojant fizinę ar psichinę prievartą ar apgaulę, arba bet koku būdu įtrauktas į prostituciją būdamas nepilnametis ir (ar) nukentėjo nuo prekybos žmonėmis ir yra pripažintas nukentėjusiuoju baudžiamajame procese.“ Šiuo atveju pažymėtina, kad moters baudimas už tokių paslaugų teikimą yra diskutuotinas ir daugelyje valstybių baudžiamas tokių paslaugų gavėjas. Kriminalistiniu požiūriu egzistuoja plona riba skirianti moterį, teikiančią tokias paslaugas savo noru ir prekybos žmogaus auką, tačiau tolimesnę apžvalgą šiuo klausimu pateikta kitame skyriuje, lyginant Lietuvos ir užsienių šalių patirtį šiuo klausimu.

Apibendrinant, kaip ir visose demokratinėse, prekybai žmonėmis prieštaraujančiose šalyse taip ir mūsų valstybėje, teisėkūros keliais yra siekiama užkirsti kelią prekybai žmonėmis. Svarbu paminėti, kad baudžiamoji atsakomybė už prekybą žmonėmis ir šių nusikaltimų reglamentavimas

³³ „LAT: BK 157 straipsnyje nurodytai nusikalstamai veikai konstatuoti turi įtakos pats veikos padarymo mechanizmas“ , *TeisePro*, 2018m. spalio 4d., žiūrėta 2021 sausio 15d. <https://www.teise.pro/index.php/2018/10/04/lat-bk-157-straipsnyje-nurodytai-nusikalstamai-veikai-konstatuoti-turi-itakos-pats-veikos-padarymo-mechanizmas/>

mūsų teisinėje atitinka tarptautinius įsipareigojimus, vis dėl to kyla tam tikrų problemų, susijusių su šių nusikaltimų tyrimu. Taigi, toliau šiame darbe bus siekiama išsiaiškinti su kokiomis problemomis teisėsaugos institucijos susiduria atlikdamos ikiteisminį tyrimą ir kokią įtaką tam turi bendradarbiavimo aspektas.

2. LIETUVOS TEISĖSAUGOS INSTITUCIJŲ BENDRADARBIAVIMO, TIRIANT PREKYBOS ŽMONĖMIS NUSIKALTIMUS, VERTINIMAS

2.2. Tarptautinio bendradarbiavimo, tiriant prekybą žmonėmis organizavimas

Prekyba žmonėmis - nusikaltimas, kuris neapsiriboja vienos šalies teritorija, todėl yra ypač reikšmingas daugelyje pasaulio valstybių. Kiekvienoje šalyje, kuri nori apsaugoti savo piliečius, egzistuoja tam tikros institucijos, kovojančios su organizuotu nusikalstamumu, tačiau nei viena šalis nėra pajėgi kovoti su prekyba žmonėmis ir jos dideliais mastais, todėl bėgant laikui atsirado poreikis vienytis ir kovoti kartu. Pirmasis tarptautinis teisės aktas, kuriame, tuo metu jį priėmusios valstybės narės įsipareigojo bendradarbiauti ir keistis informacija susijusia su „moterų ar mergaičių pirkimu amoraliais tikslais užsienyje, koordinavimu“ buvo, prieš tai minėta Paryžiaus sutartis dėl baltųjų vergių pirkimo.³⁴ Šioje sutartyje buvo minimas valstybių narių įkurtų institucijų susirašinėjimas tarpusavyje, keičiantis informacija. Taigi jau 20a. pradžioje žmonės suprato apie prekybos žmonėmis tarptautinio bendradarbiavimo svarbą ir reikšmingų duomenų keitimąsi. Vėliau pradėjo kurtis ir organizacijos, kurių veikla buvo nukreipta prieš prekybos žmonėmis veikas. Galime paminėti Jungtinių tautų organizaciją, Tarptautinę darbo organizaciją, Tarptautinę migracijos organizaciją, Interpolą ir kt. Lietuva daugelių organizacijų nare tapo arba atnaujino narystės jose po nepriklausomybės atkūrinimo. Prie Jungtinių Tautų prisijungė 1991m. tais pačiais metais buvo prisijungta ir prie Interpolo.³⁵ Vėliau, palaipsniui, mūsų valstybė tapo ir kitų reikšmingų organizacijų nare. Visos tarptautinės organizacijos vienu ar kitu būdu siekia užtikrinti bendrą valstybių narių interesą - kartu, suvienijant jėgas, mažinti prekybą žmonėmis. Bendradarbiavimo svarbą akcentuoja ir vienas svarbiausių teisės aktų kovoje su prekyba žmonėmis - JT konvencija prieš prekybą žmonėmis, ne veltui jos pirmame straipsnyje skelbiamas tikslas: „skatinti bendradarbiavimą siekiant užkirsti kelią tarptautiniam organizuotam nusikalstamumui ir veiksmingiau su juo kovoti.“ Reikia paminėti, kad bendradarbiavimą prekybos žmonėmis klausimais yra ne kartą akcentavusi ir ES. Kova prieš prekybą žmonėmis jau ilgą laiką yra ES prioritetas. Europos Taryba, siekdama plėtoti JT konvencijos tikslus 2005m. gegužės 16d. priėmė Konvenciją dėl veiksmų prieš prekybą žmonėmis, kur taip pat, kaip vieną iš savo tikslų nurodė bendradarbiavimo svarbą. ET konvencija savo ruožtu

³⁴ „International Agreement for the Suppression of the "White Slave Traffic", Hrlbraly, žiūrėta 2023 m. gegužės 17d. <http://hrlibrary.umn.edu/instrree/whiteslavetraffic1904.html>

³⁵ Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, „Lietuvos narystė tarptautinėse organizacijose“, VLE, žiūrėta 2023 m. kovo 20d. <https://www.vle.lt/straipsnis/lietuvos-naryste-tarptautinese-organizacijose/>

numato ir bendradarbiavimą ne tik su valstybėmis narėmis, bet ir su nevyriausybinėmis organizacijomis. Nevyriausybinių organizacijų (NVO) yra ne pelno organizacijos, kurios veikia nepriklausomai nuo nacionalinės valdžios. Nevyriausybinių organizacijų yra labai įvairios – nuo vietos bendruomenių iniciatyvų iki visame pasaulyje veikiančių tarptautinių organizacijų.³⁶ NVO, kovojančios su prekyba žmonėmis, moterų seksualiniu išnaudojimu pradėjo kurtis antroje pasaulinio karo pradžioje, tačiau pirmosios organizacijos kovai su vergija žinomos jau nuo 1800 metų.³⁷ Lietuvoje šiuo metu veikia pagrindinės pagalbą prekybos žmonėmis aukoms teikiančios organizacijos: Kovos su prekyba žmonėmis ir išnaudojimu centras (KOPŽI), Vilniaus arkivyskupijos Caritas, Dingusių žmonių paramos centras, Klaipėdos socialinės ir psichologinės pagalbos centras, Vyrų krizių centras. Visas veikiančias organizacijas vienija Nacionalinė asociacija prieš prekybą žmonėmis. Ši organizacija taipogi turi partnerių, su kuriais bendradarbiauja, vienas iš jų IOM Lietuva, kurios tikslas teikti pagalbą migrantams. Kitame skyriuje didelis dėmesys bus skiriamas NVO ir teisėsaugos institucijų bendradarbiavimo analizei. Autorės nuomone svarbu NVO ir teisėsaugos bendradarbiavimo ypatumui skirti daugiau dėmesio, kadangi tai yra reikšminga dalis ikiteisminiam tyrimui.

Veiksmingas teisėsaugos bendradarbiavimas yra itin svarbus aspektas ES kuriant laisvės, saugumo ir teisingumo erdvę, kurioje gerbiamos pagrindinės teisės. Tarpvalstybinis bendradarbiavimas teisėsaugos srityje, apimantis policiją, muitinę ir kitas teisėsaugos tarnybas, numatytas siekiant užkirsti kelią nusikalstamoms veikoms ES, jas nustatyti ir tirti. Praktiškai, toks bendradarbiavimas dažniausiai vykdomas kovojant su sunkiais nusikaltimais, tarp jų ir prekyba žmonėmis.³⁸ Siekiant gerinti valstybių narių policijos darbą bei skatinti valstybių narių bendradarbiavimą tiriant sunkias nusikalstamas veikas, buvo įkurtas ir Europos policijos biuras. Steigimo metu numatyta, kad bus sukurta informacinė sistema, kurios pagalba valstybių narių pareigūnai galės keistis ir dalintis informacija, reikalinga sunkių nusikaltimų tyrimui. Europolas yra ištis reikšmingas prekybos žmonėmis tyrimui, plačiau apie Europolą ir bendradarbiavimą su šia institucija bus aptarta kitame poskyryje. Svarbu paminėti, kad 2022 m. gegužės mėn. EP ir ET priėmė naują reglamentą, kuriuo iš dalies keičiami Europolo įgaliojimai. Naujasis Europolo reglamentas apima patobulinimus, susijusius su moksliniais tyrimais ir inovacijomis, didelių duomenų rinkinių

³⁶ „Nevyriausybinių organizacijų – kas, kur ir kodėl?“ EURES, žiūrėta 2021m. kovo 20d.
https://eures.ec.europa.eu/ngos-what-why-and-where-2017-07-03_lt

³⁷ Stephanie A. Limoncelli, „What in the World Are Anti-Trafficking NGOs Doing? Findings from a Global Study“ *JOURNAL OF HUMAN TRAFFICKING* 2016, VOL. 2, NO. 4, 317 žiūrėta 2021 m. kovo 20d.
<https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/23322705.2015.1135605>

³⁸ Alessandro Davoli, „Policijos bendradarbiavimas“, EUROPARL, žiūrėta 2021 m. kovo 23d.
<https://www.europarl.europa.eu/factsheets/lt/sheet/156/police-cooperation>

tvarkymu, bendradarbiavimu su privačiais subjektais ir ES nepriklausančiomis šalimis, bendradarbiavimu su Europos prokuratūra ir tuo, kaip į Šengeno informacinę sistemą galima įvesti naujus perspėjimus remiantis iš ES nepriklausančių šalių gauta informacija.³⁹ Naujausioje 2021-2025 metų EK strategijoje⁴⁰ taip pat didelis dėmesys skirtas tarptautinio bendradarbiavimo užtikrinimui. Komisijos manymu: „...labai svarbu užtikrinti tarpvalstybinį, regioninį ir tarptautinį bendradarbiavimą, be kita ko, kaupiant žinias ir informaciją ir jomis keičiantis, taip pat užtikrinant informacinių sistemų sąveikumą.” Be kita ko, strategijoje numatyta, skirti lėšų ir koordinuoti veiksmus, susijusius su prekybos žmonėmis operatyvine veikla. Komisija mano, kad reikia stiprinti keitimąsi gerosios praktikos pavyzdžiais tarp valstybių narių, skirti dėmesio agentūrų bendradarbiavimo stiprinimui, taip pat atsižvelgti ir į bendradarbiavimą su mokslinėmis įstaigomis, skatinant mokslinius tyrimus. Strategijoje valstybės narės yra raginamos dalintis informacija apie prekybos žmonėmis nusikaltimus, bei naudotis esamomis operatyvinėmis priemonėmis. Galime daryti išvadą, kad Europos komisija išvelgia menką valstybių narių bendradarbiavimą, tiriant prekybos žmonėmis nusikaltimus dėl to strategijoje skirtas didelis dėmesys šalių bendradarbiavimo klausimui. 2023 metų JAV departamento prekybos žmonėmis ataskaitoje taipogi didelė reikšmė skirta bendradarbiavimui. „Norint išspręsti tokia pasaulinę problemą kaip prekyba žmonėmis, reikalinga pasaulinė koalicija, kuri sujungia vyriausybę, verslą ir visuomenę” - teigia ekspertai.⁴¹ Taigi, prekyba žmonėmis negali būti atsiejama nuo tarptautinio bendradarbiavimo, todėl ypač svarbu, kad šalys rastų būdą, kaip tinkamai komunikuoti bei dalintis ne tik sukaupta patirtimi, bet ir duomenimis, kurie reikalingi, kad būtų užkirstas kelias šiems nusikaltimams. Toliau būtina ištirti kokios yra bendradarbiavimo realijos ir kaip praktiškai užtikrinama, kad šalys komunikuotų tarpusavyje.

2.1.Nacionalinių teisėsaugos institucijų ir tarptautinių organizacijų bendradarbiavimo ypatumai

Sklandus bendradarbiavimas ikiteisminio tyrimo metu tiek tarp teisėsaugos institucijų tarptautinių lygiu, tiek tarp NVO yra raktas į sėkmingą prekybos žmonėmis ištyrimą. Kalbant apie tarptautinį bendradarbiavimą, ES lygiu, visų pirma, viena iš institucijų, kuri yra reikšminga

³⁹ Alessandro Davoli, supra note, 44

⁴⁰ Europos Komisija, *Komisijos komunikatas Europos Parlamentui, tarybai, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir regionų komitetui dėl ES kovos su prekyba žmonėmis strategijos 2021- 2025*, (2021) <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/PDF/?uri=CELEX:52021DC0171&from=ES>

⁴¹ Office to monitor and combat trafficking in persons, „2023 Trafficking in Persons Report“, žiūrėta 2023m.rugpjūčio 14d. <https://www.state.gov/reports/2023-trafficking-in-persons-report/>

ikiteisminiam tyrimui yra Europolas. Europolas sukurtas bendradarbiauti su teisėsaugos institucijomis, vyriausybės departamentais ir privačiu sektoriumi.⁴² Visų pirma, Europolas suteikia priemonės valstybėms narėms bendradarbiauti tarpusavyje, keistis operatyvinę informaciją, kuomet tiriami itin sunkūs nusikaltimai, tokie kaip prekyba žmonėmis. Egzistuoja kelios duomenų bazės, tokios kaip SIENA, EIS (Europolo informacinė sistema) EAS (Europolo analizės sistema), kurių pagalba tiek EU valstybės narės, tiek bendradarbiaujančios šalys gali teikti, gauti informaciją. EIS – tai centrinė informacijos apie nusikalstamumą bazė, apimanti visas sritis, kurioje Europolui yra suteikti įgaliojimai. EIS egzistuoja duomenys apie nusikaltėlius, bei su jais ar jų nusikalstoma veika susijusiais asmenimis. Šiuo metu šioje sistemoje egzistuoja 1,5 mln. objektų.⁴³ Ši sistema suteikia galimybę patikrinti automobilį, telefono ar el. pašto pranešimą ir pan. Europolas ir valstybių narių teisėsaugos institucijos naudoja sistemą prieinama informacija ir įrašo į ją naują informaciją.⁴⁴ Vis dėl to, net ir turėdamas duomenų bazes Europolas susiduria su bendradarbiavimo iššūkiais. Europos Audito rūmai 2021 metais savo ataskaitoje nurodė, kad Europolas: „ribotai naudojosi turimais Europos duomenų šaltiniais“⁴⁵ Pasak EAR viena iš problemų yra: „skirtingas valstybių narių aktyvumo laipsnis teikiant informaciją į Europolo duomenų bazes“⁴⁶ Taigi, nors ir egzistuoja bazė, kurioje teisėsaugos pareigūnai gali rasti informaciją apie nusikalstamas veikas, bei nusikaltėlius, tačiau ji nėra išnaudojama efektyviai, valstybės narės dėl vienokių ar kitokių priežasčių (pvz. skirtingas teisinis duomenų tvarkymo reglamentavimas, noras nepakenti tyrimui, techninės priežastys ir pan.) netalpina išsamios operatyvinės informacijos. Vertinant Europolo darbą buvo nustatyta, kad nėra visiškai užtikrinama Europolo ir valstybių narių duomenų bazių sąveika. Europolo bazių veikimas priklauso nuo valstybių narių teikiamos informacijos. Viena didžiausių problemų yra ta, kad valstybių narių aktyvumo laipsnis teikiant informaciją į Europolo duomenų bazes skiriasi.⁴⁷ Vienose valstybėse informacija suvedama rankiniu būdu, kitose yra automatizuoti duomenų įkėlimo parametrai, kai kurios šalys turi centralizuota prieigą prie sistemų, o kai kur tyrėjams suteikiama tiesioginė prieiga prie bazių. Duomenų išsamumui įtakos taip pat turi pavėluotai prieinama

⁴² „Partners & Collaboration“, Europol, žiūrėta 2023m., gegužės 10d., <https://www.europol.europa.eu/partners-collaboration>

⁴³ Europol, „The European Union Agency for Law Enforcement Cooperation in brief“, (European Union Agency for Law Enforcement Cooperation, 2022) <https://www.europol.europa.eu/cms/sites/default/files/documents/Europol%20in%20Brief.pdf>

⁴⁴ Europos Audito Rūmai, „Europolo parama kovojant su neteisėtu migrantų gabenimu: vertinamas partneris, tačiau nepakankamai naudojami duomenų šaltiniai ir įvertinami rezultatai (Europos Audito Rūmai, 2021) 11, „https://www.eca.europa.eu/Lists/ECADocuments/SR21_19/SR_migrant_smuggling_LT.pdf

⁴⁵ Europos Audito rūmai, „Specialioji ataskaita 19/2021: Europolo parama kovojant su neteisėtu migrantų gabenimu: vertinamas partneris, tačiau nepakankamai naudojami duomenų šaltiniai ir įvertinami rezultatai“, Eca.europa, žiūrėta 2023m. gegužės 10d. <https://www.eca.europa.eu/lt/publications?did=59363>

⁴⁶ Europos Audito rūmai, *supra* note., 51:7

⁴⁷ Europos Audito rūmai *op.cit.*, 51:37

informacija. Be to, Europolas gauna tam tikras gaunamas rinkmenas / duomenis taip pat nestructūrizuotu formatu. Todėl Europolo darbuotojai privalo rankiniu būdu perkelti šią informaciją į Europolo duomenų bazes.⁴⁸ Atliekant ikiteisminius tyrimus dėl prekybos žmonėmis nusikaltimų, greitas ir efektyvus informacijos keitimasis yra ypač reikšmingas, o kadangi nėra galimybės gauti svarbių duomenų, nuo to gali nukentėti tyrimo efektyvumas. Galime paminėti ir tai, kad tiriant sunkius nusikaltimus, Europolo pagalba yra formuojamos Jungtinės tyrimo grupės. Jungtinė tyrimų grupė (JIT) yra tarptautinė bendradarbiavimo priemonė, pagrįsta susitarimu tarp kompetentingų institucijų: teisminės (teisėjai, prokurorai ir tyrimo teisėjai) ir teisę vykdančios institucijos – dviejų ar daugiau valstybių. JIT įsteigiama ribotam laikui ir konkrečiam tikslui kuomet atliekami kriminaliniai tyrimai vienoje ar keliuose dalyvaujančiose valstybėse.⁴⁹ Europolo vaidmuo šiose grupėse ne tik informacijos teikimas grupių nariams, bet ir techninė, analitinė bei teismo ekspertizės pagalba. Dar viena svarbi ES bendradarbiavimo dalis yra EMPACT (angl. *European Multidisciplinary Platform Against Criminal Threats*). EMPACT yra nuolatinė priemonė, veikianti kas ketverius metus, siekiant nustatyti organizuoto ir sunkaus tarptautinio nusikalstamumo keliamas grėsmes, nustatyti jų prioritetus ir jas spręsti. Platformą valdo ES valstybės narės ir ją remia visos ES institucijos, įstaigos ir agentūros, susijusios su teisingumo ir vidaus reikalų sritimi (pvz., Europolas, Frontex, Eurojustas, CEPOL, OLAF, eu-LISA ir EFCA).⁵⁰ EMPACT pagalba yra rengiamos tarptautinės jungtinių operacijų dienos. (angl. Joint Action Days) 2021 m. vyko tarptautinė operacija, skirta nusikaltimų, susijusių su prekyba žmonėmis ir priverstiniu darbu, išaiškinimui, prevencijai ir kontrolei. Operacijoje dalyvavo 23 šalys. Pajėgas suvienijo teisėsaugos institucijos, įskaitant policiją, migraciją ir pasienio apsaugą, darbo ir mokesčių inspekcijos bei kitos kompetentingos nacionalinės institucijos. Operacijos metu buvo sulaikyti 229 asmenys, iš jų 73 – dėl prekybos žmonėmis, nustatytos 630 galimos priverstinio darbo aukos, buvo patikrintas 56 251 asmuo, atliktos 16 532 transporto priemonių ir 4 897 patalpų patikros. Pradėti 747 ikiteisminiai tyrimai, 150 susiję su prekyba žmonėmis.⁵¹ Tokios operacijos parodo, kaip susivienija valstybių teisėsaugos pareigūnai gali greitai ir efektyviai pradėti tyrimus ir nustatyti prekybos žmonėmis aukas.

⁴⁸ Europos Audito rūmai, *supra note*, 50:18.

⁴⁹ „Joint Investigation Teams – JITs“, Europol, žiūrėta 2023m. gegužės 12d.

<https://www.europol.europa.eu/partners-collaboration/joint-investigation-teams>

⁵⁰ Cornelia Riehle LL.M, Thomas Wahl, „New EMPACT Cycle Started - Impact by War in Ukraine“, *Eucrim, the european criminal law associations' forum*, 2022: 35, <https://eucrim.eu/news/new-empact-cycle-started-impact-by-war-in-ukraine/>

⁵¹ Lietuvos kriminalinės policijos biuras „2021 m. JAD operacija - Kovoje su prekyba žmonėmis“, žiūrėta 2023m. kovo 9d. <https://lkpb.policija.lrv.lt/lt/tarptautinis-bendradarbiavimas/tarptautines-operacijos/2021-m-jad-operacija-kovoje-su-prekyba-zmonemis>

Analizuojant prekybos žmonėmis tarptautinio bendradarbiavimo aktualijas buvo pastebėta ir tai, kad trūksta vieningo bendradarbiavimo mechanizmo tarp institucijų, kurios tiria prekybos žmonėmis nusikaltimus bei NVO. Nors tarptautinės organizacijos ir skiria didžiulį dėmesį kovai su prekyba žmonėmis vis dažniau atkreipiamas dėmesys ir į jau ne kartą minėtas nevyriausybinės organizacijos. NVO suteikia įvairias pagalbos priemones ne tik nukentėjusiems nuo prekybos žmonėmis asmenims, tačiau ir galimoms aukoms, kurios dėl vienokių ar kitokių priežasčių taip ir netampa proceso dalyviais. Nevyriausybinkai savo įstatuose plačiau traktuoja prekybos žmonėmis auką, todėl yra laisvi nemokamai teikti pagalbą visiems, įskaitant ir tuos, dėl kurių išnaudojimo teisėsaugos tarnybos gali nepradėti ikiteisminio tyrimo.⁵² Tokiems asmenims yra teikiama teisinė, medicininė, psichologinė pagalba, laikinas apgyvendinimas, integracija į visuomenę, aprūpinimas būtiniausiais daiktais asmens dokumentų tvarkymas ir pan. Vis dėl to, NVO nėra „visagalės“, ir dažnu atveju aukos negauna kokybiškų paslaugų. Svarbu paminėti, kad nors mūsų valstybė ir teikia finansavimą NVO, tačiau to nepakanka, todėl tiek finansiniai ištekliai tiek žmogiškieji resursai yra riboti. Lietuvoje, NVO jaučiasi ypač nevertinamos valstybės, kadangi gaunamas finansavimas yra nedidelis, o ir pats bendradarbiavimas ribotas. Pasak Atviros Lietuvos fondo tarybos pirmininko, buvo gerai matoma ir per migracijos krizę, kai nevyriausybinių organizacijų nebuvo prileidžiamos prie migrantų, nebuvo dalijamasi informacija: „Tik po kurio laiko, beldžiantis ir spaudžiant tarptautiniams donorams bei institucijoms, pavyko tai padaryti, bet vis tiek labai ribotai.“⁵³ NVO siekia apsaugoti prekybos žmonėmis aukas, teikti pagalbą ir mažesniuose regionuose, tačiau tam lėšų nėra skiriama. Galime daryti išvadą, kad nepakankamas valstybės lėšų skyrimas NVO yra glaudžiai susijęs ir su prekybos žmonėmis tyrimu, kadangi nėra užtikrinamos galimybės skirti pakankamą dėmesį visoms šių nusikaltimų galimoms aukoms. Analizuojant NVO ir teisėsaugos institucijų bendradarbiavimo klausimus labai svarbu paminėti, kad Europos mastu veikia nepriklausomų ekspertų grupė, vadinamu GRETA, kuri bene kasmet rengia ataskaitas ir įvairias rekomendacijas, tam, kad padėti valstybėms narėms sumažinti prekybos žmonėmis nusikaltimus visoje ES. Grupė taipogi siekia užtikrinti, kad visos narės laikytųsi įsipareigojimų, susijusių su prekyba žmonėmis ir reglamentuotų ET konvencijose. GRETA ekspertai ne kartą savo ataskaitose yra akcentavusi, kad valstybės narės yra įsipareigojusios priimti priemones skirtas padėti aukoms fiziškai, psichologiškai ir socialiai atsigauti,

⁵² Mažvydas Karalius, *Ar saugu siekti teisingumo? Poveikis nukentėjusiems nuo prekybos žmonėmis* (Kaunas: Naujasis lankas, 2020), 40 <https://anti-trafficking.lt/wp-content/uploads/2020/04/KOPZI-intern.pdf>

⁵³ Platūkytė Domantė, „Metų pradžia – be atlyginimų ir su tuščia sąskaita: nevyriausybinkams skolas tenka apmokėti iš savų lėšų“, *lrt.lt*, 2022 m. vasario 23d. <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1607202/metu-pradzia-be-atlyginimu-ir-su-tuscia-saskaita-nevyriausybinkams-skolas-tenka-apmoketi-is-savu-lesu>

atsižvelgiant į jų saugumo ir apsaugos poreikius.⁵⁴ GRETA yra išreiškusi nuomonę, kad NVO ir teisėsaugos institucijų bendradarbiavimo poreikis yra labai svarbus ir esminis, tiriant prekybos žmonėmis bylas. Savaime suprantama, kad pagalba prekybos žmonėmis aukoms svarbi yra svarbi ir reikalinga, tačiau kuo vis dėl to reikšmingas NVO ir teisėsaugos institucijų bendradarbiavimas tiriant nusikalstamas veikas, susijusias su prekyba žmonėmis?

Visų pirma, asmenys dažnu atveju nesupranta, kad tapo prekybos žmonėmis aukomis, todėl į teisėsaugos institucijas nesikreipia. NVO nukreipia asmenį, kuris galimai nukentėjo nuo prekybos žmonėmis nusikaltimų, kad būtina kreiptis į teisėsaugos institucijas. NVO itin dažnai veikia kaip tarpininkas tarp teisėsaugos institucijų ir asmens nukentėjusio nuo nusikaltimų, kadangi aukos nepasitiki teisėsaugos institucijomis. Dar vienas reikšmingas aspektas yra informacijos keitimasis. Neretai bendraudami su asmenimis NVO darbuotojai sužino informacijos, kuri gali padėti ne tik užkardyti esamus nusikaltimus, bet ir užkirsti kelią naujiems. Vis dėl to, bendradarbiavimas tarp NVO ir teisėsaugos institucijų ne visada vyksta sklandžiai. KOPŽI centro vadovės K. Mišininės teigimu: „...didesnė dalis nukentėjusių asmenų aukomis tapo ne vien dėl to, kad pasipainiojo nusikaltėlių kelyje – jie laiku negavo jokios pagalbos iš konkrečių tarnybų.“⁵⁵ Be kita ko, NVO darbuotojai teikia pagalbą asmeniui viso proceso metu, ne tik paskatina asmenius liudyti prieš kaltininkus, tačiau ir suteikia reikalingą moralinę pagalbą, kurios pareigūnas suteikti negali. Per 2022 metus NVO buvo suteiktos 715 pagalbos priemonių galimoms aukoms ir teisėsaugos pripažintiems nukentėjusiems nuo prekybos žmonėmis nusikaltimų.⁵⁶ NVO teiktos priemonės: medicinos pagalba, asmens dokumentų tvarkymas, laikinas apgyvendinimas, sugrįžimo į Lietuvą organizavimas, teisinė pagalba, aprūpinimas daiktais ir kt. Iš viso pagalba buvo suteikta 235 asmenims, kurie nukentėjo ar galėjo nukentėti nuo prekybos žmonėmis. Pagrindinės priežastys, kodėl asmenys, besikreipiantys pagalbos, atsisako bendradarbiauti su teisėsaugos institucijomis minimos šios: 1) nepasitikėjimas teisėsaugos gebėjimu ištirti nusikaltimą ir nuteisti tikruosius kaltininkus, 2) nenoras viešinti asmeninę situaciją, būti pažemintam ir sulaukti neigiamo visuomenės vertinimo.⁵⁷ Lietuvoje 2022 m. buvo vykdyti 30 ikiteisminių tyrimų, iš jų: 7 IT – baigti kaltinamuoju aktu, 17 IT – tebevyksta, 6 IT – nutraukti.⁵⁸ Galime teigti, kad egzistuoja labai didelis atotrūkis tarp pradedamų ikiteisminių tyrimų ir besikreipiančių į NVO asmenų. Ikiteisminių tyrimų skaičius mažėja, tačiau pagalbos į

⁵⁴ ASSISTANCE TO VICTIMS OF HUMAN TRAFFICKING G R E T A Group of Experts on Action against Trafficking in Human Beings Thematic Chapter of the 8th General Report on GRETA's activities Council of Europe, 2019 <https://rm.coe.int/assistance-victims-thematic-chapter-8th-general-report-en/16809ce2e9>

⁵⁵ Platūkytė, *supra note.*, 59

⁵⁶ Vidaus reikalų ministerija, 2022 metų kovos su prekyba žmonėmis situacijos Lietuvoje apžvalga, *supra note* 5:22

⁵⁷ Vidaus reikalų ministerija, 2022 metų kovos su prekyba žmonėmis situacijos Lietuvoje, *ibid.*, 5

⁵⁸ Vidaus reikalų ministerija, 2022 metų kovos su prekyba žmonėmis situacijos Lietuvoje, *ibid.*, 5:6

nevyriausybines organizacijas asmenų skaičius išlieka didelis, tai galime daryti prielaidas, kad nepaisant to, kad prekyba žmonėmis latentinis nusikaltimas: aukos nepasitiki teisėsaugos institucijomis, pareigūnams neužtenka kompetencijų tiriant šiuos nusikaltimus, nevyksta sklandus bendradarbiavimas su NVO.

Analizuojant bendradarbiavimą tarp NVO ir teisėsaugos institucijų, autorės nuomone, reikia išskirti kelis gerosios praktikos pavyzdžius. JAV egzistuoja Nacionalinis dingusių žmonių ir išnaudojamų vaikų centas (angl. National Center for Missing & Exploited Children), kuris suteikia daugybę įvairių priemonių teisėsaugos pareigūnams. Tai yra bylų atvejų apžvalgos, amžiaus progresavimo vaizdai, veido rekonstrukcijos vaizdavimas, biometrinių duomenų rinkimo palengvinimas. NCMEC taip pat turi 14 analitikų, kurie sutelkia dėmesį į seksualinės prekybos vaikais atvejus. Analitikai atlieka atvirojo kodo užklausas, kad surastų papildomos informacijos, paieškos duomenų bazėse apie bandymus pagrobti ir seksualinius nusikaltėlius, atlieka paiešką naudojantis oro ir topografiniais žemėlapiais, teikia pagalbą teisėsaugai. Policija agentūros gali prašyti pagalbos bylose dėl dingusio asmens arba išnaudojamų vaikų.⁵⁹ Tai tik vienas iš pavyzdžių kuomet NVO ir teisėsaugos institucijos geba susivienyti ir kovoti prieš prekybos žmonėmis nusikaltimus.

Apibendrinant, Europoje turime daugybę duomenų bazių, atskirą policijos tinklą, ir galimybę gauti informacijos, reikalingos ikiteisiminiam tyrimui. Vis dėl to, situacija su duomenų bazėmis reikalauja atkreipti dėmesį, kadangi neveikia taip sklandžiai kaip turėtų, nors visos šalys nori bendradarbiauti tarpusavyje, realios galimybės tai daryti nėra užtikrintos. Kalbant apie bendradarbiavimą, visos ES narės turi ne tik kalbėti apie bendrumo naudą, bet ir imtis realių veiksmų tam užtikrinti. Vienas iš gerosios praktikos pavyzdžių, kaip ES narės gali ir moka susivienyti yra jungtinės operacijos, kurių metu yra sužlugdomi didžiuliai prekybos žmonėmis tinklai įvairiose ES. Svarbu atkreipti dėmesį ir į NVO, kadangi tai vienas reikšmingiausių instrumentų, padedančių pareigūnams kovoje su prekyba žmonėmis. Vis dėl to, tiek NVO, tiek teisėsaugos institucijos susiduria su problemomis, kurios trukdo išaiškinti prekybos žmonėmis veikas. Kitame skyriuje bus analizuojamos reikšmingiausios problemos, kurios kyla teisėsaugos pareigūnams, tiriant ir užkardant prekybos žmonėmis nusikaltimus, taip pat bus pateikiami užsienio šalių gerosios praktikos pavyzdžiai.

⁵⁹ „How Local Police Can Combat the Global Problem of Human Trafficking: Collaboration, Training, Support for Victims, and Technology Are Keys to Success“ (Police Executive Research Forum, 2020) 38
<https://www.policeforum.org/assets/CombatHumanTrafficking.pdf>

3. LIETUVOS TEISĖSAUGOS INSTITUCIJŲ PREKYBOS ŽMONĖMIS TYRIMO PRAKTIKA: PROBLEMOS IR PAŽANGIOS UŽSIENIO PATIRTIES DIEGIMAS

Lietuvoje prekybos žmonėmis nusikaltimų tyrimas yra pakankamai naujas reiškinys, lyginant su užsienio teisėsaugos institucijų patirtimi, todėl natūralu, kad egzistuoja įvairių problemų, kurias galima išspręsti pasinaudojus kitų šalių pavyzdžiu. Užsienio tyrimai rodo, kad dažnu atveju, pareigūnai tiriantys prekybos žmonėmis atvejus neturi reikiamų žinių ir apmokymų, nesugeba nustatyti aukos ir pan.⁶⁰ Šiame skyriuje bus siekiama išsiaiškinti, kokios problemos kyla mūsų šalies teisėsaugos pareigūnams prekybos žmonėmis nusikaltimų tyrimo metu bei bendradarbiaujant su NVO bei užsienio šalių teisėsaugos institucijomis. Taip pat bus pateikti užsienio šalių gerosios praktikos pavyzdžiai bei jų analizė.

3.1. Pagrindiniai prekybos žmonėmis tyrimo metodikos bruožai

Visuotinai žinoma, kad prekyba žmonėmis - nusikaltimas, kuris pažeidžia žmogaus laisvę. Visos demokratinės šalys siekia, kad jų piliečiai būtų laisvi, todėl prekyba žmonėmis prieštarauja šiai pamatinei vertybei. Vis dėl to, atsiranda asmenų, kurie nusprendžia, kad su žmogumi galima elgtis kaip su preke ir laisvę iš žmogaus atimti. Kriminalistiniu požiūriu, asmenys, kurie užsiima prekybos žmonėmis nusikaltimais dažniausiai neatrodo, kaip paprasti nusikaltėliai, ir jų taip lengvai neatskirsi, dažnu atveju jie turi šeimas, vaikus. Pastarųjų metų (2021-2022) VRM ataskaitose⁶¹ minima, kad prekybos žmonėmis nusikaltėlių profiliui būdinga finansinis kapitalas, aukštas išsilavinimas, kriminalinė praeitis, išmanymas teisėsaugos institucijų naudojamų metodų bei kriminalinės žvalgybos veiksmų bei būdų žinojimas. Sudaromas sėkmingo, solidaus, galinčio mokėti pažadėtą atlygį, turinčio gerų pažinčių ir galinčio išspręsti visas problemas, asmens vaizdas. Apibūdinant įtariamojo socialinį portretą, pastebima, kad, skirtingai nuo prekybos žmonėmis aukų, nusikaltimo iniciatoriai ir vykdytojai yra sumanūs manipuliuotojai, pasižymintys labiau nei auka išvystytu socialiniu statusu, psichologiškai stipresni, greičiausiai turintys menką empatijos jausmą, polinkį

⁶⁰ Y. Dandurand, „*Human trafficking and police governance*”, Police Practice and Research An International Journal, Volume 18, (2017) <https://doi.org/10.1080/15614263.2017.1291599>

⁶¹ LIETUVOS RESPUBLIKOS VIDAUS REIKALŲ MINISTERIJA, „Kova su prekyba žmonėmis“, žiūrėta 2023m. birželio 9d. <https://vrm.lrv.lt/lt/veiklos-sritys/viesasis-saugumas-1/kova-su-prekyba-zmonemis-1/>

pažeisti ribas ir pasinaudoti kitais žmonėmis, siekiant savų, dažniausiai nusikalstamų, tikslų.⁶² Baudžiamosios teisės požiūriu prekybos žmonėmis subjektas yra pakaltinamas, šešiolikos metų amžiaus sulaukęs asmuo.⁶³ Įtariamieji dažniausiai priklauso 21-30 metų grupei, didžioji dalis – vyrai. Pavyzdžiui, JAV duomenimis, 2020 metais vidutinis kaltinamasis buvo 36 metų vyras. Taipogi, 2020 m. 81 procentas visų kaltinamųjų prekybos žmonėmis bylose buvo vyrai, įskaitant 82 procentus kaltinamųjų prekybos žmonėmis bylose. Moterys yra daug dažniau kaltinamosios priverstinio darbo bylose. JAV duomenys rodo, kad kaltinamųjų lytis yra susijusi su pasauline tendencija, nes vyriausybės baudžiamojon atsakomybėn patraukia daugiau vyrų nei moterų visame pasaulyje.⁶⁴ Grįžtant prie prekybos žmonėmis tyrimo analizės, LR BK numato, kad prekybos žmonėmis objektas - žmogaus laisvė. Vadinasi tyrėjas, siekiantis įrodyti, kad egzistuoja nusikaltimo sudėtis, visų pirma turi nustatyti, kad buvo suvaržyta žmogaus laisvė. Prof. Gutausko teigimu: „Būtinai prekybos žmonėmis kaip nusikaltimo požymis yra ir jo priešingumas žmogaus laisvei, kuris siejamas su tam tikru piktavališku poveikiu nukentėjusiajam (prievarta, apgaulė, pasinaudojimas pažeidžiamumu ir kt.) ir leidžia palenkti šio asmens valią, kontroliuoti ir išnaudoti jį.“⁶⁵ Labai dažnu atveju atsitinka taip, kad bylose kaltinamieji bando gintis argumentuodami, kad auka pati norėjo užsiiminti prostitucija, ar vykdyti tam tikro pobūdžio nusikaltimus. Vėliau, paaiškėja, kad prieš auką buvo naudojamas ne tik fizinis, bet ir psichologinis smurtas, ji buvo verčiama naudoti narkotines ar psichotropines medžiagas ar pan. Asmens valios palaužimo momentas prekybos žmonėmis atvejais atlieka pagrindinį vaidmenį. Veika gali būti kvalifikuojama kaip BK 147 straipsnyje nustatytas nusikaltimas tik nustačius, kad žmogaus laisvė buvo pažeista. Todėl būtinai prekybos žmonėmis požymis yra ir jo priešingumas žmogaus laisvei, siejamas su tam tikru piktavališku poveikiu nukentėjusiajam, leidžiančiam palenkti šio asmens valią, kontroliuoti ir įtraukti jį į išnaudojimą.⁶⁶ Jau ankščiau minėta, kad prekybos žmonėmis nusikaltimą sudaro: nusikalstami veiksmai, asmens valią palenkiantys būdai bei išnaudojimo tikslas. Kalbant apie objektyvius požymius, be veikos priešingumo nukentėjusiojo laisvei aspekto, prekybos žmonėmis bylose būtina nustatyti bent vienos

⁶² Vidaus reikalų ministerija, 2022 metų kovos su prekyba žmonėmis situacijos Lietuvoje apžvalga, *supra note* 5:16

⁶³ Kurapka ir k.t, *supra note* 4:731

⁶⁴ A Currier Wheeler, „Trafficker Profile According to US Federal Prosecutions“, *Anti-Trafficking Review*, issue 18, 2022, pp. 185-189, <https://doi.org/10.14197/atr.2012221813>

⁶⁵ „Prekyba žmonėmis: keičiasi prekiautojų žmonėmis tikslai ir metodai“, *Teismai.lt* nr. 3 (39), 6-9, 2020 <https://www.teismai.lt/lt/naujienos/teismu-sistemos-naujienos/prekyba-zmonemis-keiciasi-prekiautoju-zmonemis-tikslai-ir-metodai/8065>

⁶⁶ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2020 m. vasario 26 d. nutartis baudžiamojoje byloje 2K-13-719/2020“, *Eteismai*, žiūrėta 2022 m. liepos 30d.

<https://eteismai.lt/byla/171191244165946/2K-13-719/2020?word=prekyba%20%C5%BEmon%C4%97mis>

veikos ir bent vieno veikos padarymo būdo buvimą.⁶⁷ Baudžiamasis įstatymas numato šias alternatyvias veikas: pardavimas, pirkimas, kitoks perleidimas ar įgijimas, verbavimas, gabenimas ar žmogaus laikymas nelaisvėje. Akivaizdu, kad aiškinant pardavimo-pirkimo, įgijimo-perleidimo sandorius šiuo atveju negalima remtis atitinkamomis Civiliniame kodekse numatytais taisyklėmis.⁶⁸ Žmogus negali būti laikomas preke, todėl esant tokiems sandoriams galime kalbėti tik apie baudžiamąją atsakomybę, o ne civilinės teisės santykius. *Verbavimas* – kito asmens lenkimas (įtikinėjimas, pažadai, siūlymai, apgaulė ir kitokie aktyvūs veiksmai) atlikti veiksmus (duoti sutikimą, pasirašyti sutartį, vyksti į užsienį ir t. t.), kuriais siekiama palenkti jo valią ir jį įgyti savo ar kito asmens kontrolėn, kas leis vėliau tą žmogų išnaudoti. Asmuo gali būti verbuojamas slepiant arba neslepiant fakto, kad jis bus išnaudojamas.⁶⁹ Svarbu paminėti, kad egzistuoja daugybe verbavimo būdų, dažniausiai verbuojama tiesiogiai žodžiu arba internetu. Itin dažnas verbavimas socialiniuose tinkluose. 2021 metais pagrindinės platformos kuriose buvo verbuojami asmenys: „Facebook“, „Instagram“, „Snapchat“⁷⁰. Verbuotojas dažnu atveju pasiūlo gerai apmokamą darbą užsienyje, karjeros galimybes ir kt. Verbavimui gali būti pasitelktas ne tik internetas, tačiau egzistuoja ir fiktyvios įdarbinimo agentūros, pažinčių tarnybos. Asmuo gali būti verbuojamas ne tik nepažįstamo asmens, su kuriuo bendrauja pirmą kartą tačiau ir draugų ar artimųjų rato nario. Egzistuoja situacijų kuomet verbuotojas sukuria tam tikrą emocinį-romantinį ryšį siekdamas paveikti auką, taip ją užverbuoja kartu išvykti į užsienį. Kriminalistikos teorija išskiria du verbavimo būdus: grupinį verbavimą ir individualų.⁷¹ Gabenimas – tai išnaudojimo tikslais atliekamas asmens transportavimas iš vienos vietos į kitą (vežimas automobiliu, lydėjimas kelionėje traukiniu ar lėktuvu ir pan.). Asmuo gali būti gabenamas ne tik į tą vietą, kur jis bus išnaudojamas, bet ir į kitą vietą, pvz., parodyti galimam pirkėjui, apgyvendinti prieš gabenant į užsienį ir pan.⁷² Prekybos žmonėmis situacijų gali būti įvairių, prekyba žmonėmis gali vykti šalies viduje, tačiau dažnu atveju nusikaltėliai auką išgabena į užsienio valstybes, taip užtikrindami, jog auka bus kontroliuojama, jai bus sunkiau pabėgti. VRM 2021 metų duomenimis pagrindinės užsienio tikslo valstybės, kuriose Lietuvos Respublikos piliečiai buvo išnaudojami prekybai žmonėmis buvo Jungtinė Karalystė, Norvegija, Ispanija.⁷³

⁶⁷ Oleg Fedosiuk, „Prekybos žmonėmis nusikaltimo normos naujosios redakcijos (2005 m. birželio 23 d.) aiškinimo ir taikymo problemos“, *Jurisprudencija* 98, 8 (2007): 54–61, <https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/12316/2692-5710-1-SM.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

⁶⁸ Fedosiuk, *ibid.*, 73:55

⁶⁹ Fedosiuk, *ibid.*, 73

⁷⁰ *The 2021 Federal Human Trafficking Report* (Human Trafficking Institute 2021), 39, <https://traffickinginstitute.org/wp-content/uploads/2022/06/2021-Federal-Human-Trafficking-Report-Web.pdf>

⁷¹ Kurapka ir kt., *supra note*, 4:735

⁷² Fedosiuk, *supra note*, 73:55

⁷³ Vidaus reikalų ministerija, *2021 metų kovos su prekyba žmonėmis situacijos Lietuvoje apžvalga*, 2022, https://vrm.lrv.lt/uploads/vrm/documents/files/LT_versija/Viesasis_saugumas/Prekyba_zmonemis/2021%20MET%C5

2022m. – JAV, Danija, Vengrija, Ispanija.⁷⁴ Nusikaltėliai tai pat dažniausiai parūpina transportą, kuriuo auka atvyks į iš anksto suplanuotą vietą, nuperka lėktuvo ar autobuso bilietus, ir kitais būdais užtikrina, kad auka pasieks reikiamą tikslą. Vienoje iš analizuotų bylų nusikaltėliai siekė aukas išgabenti į užsienio valstybę, kur aukos būtų išnaudojamos vykdant vagystes iš parduotuvių. Nusikaltėliai aukas paėmė iš jų namų, nuvežė ir įsodino į autobusą, važiuojantį į Jungtinę Karalystę. Taip jie, turėdami tikslą išnaudoti asmenis nusikalstamoms veikoms daryti, nugabeno į Jungtinę Karalystę ir pagal iš anksto aptartą planą apgyvendino.⁷⁵ Paskutinis įstatyme numatytas alternatyvus prekybos žmonėmis požymis - laikymas nelaisvėje. Laikymas nelaisvėje – tai išnaudojimo tikslais žmogaus laikymas tokiomis sąlygomis, kai jis negali daryti fizinių judesių (pvz., žmogus surištas) arba judėti erdvėje (pvz., uždarytas kambaryje) ar pasirinkti savo buvimo vietos (pvz., apsauga neleidžia palikti namo teritorijos).⁷⁶ Gali būti situacijos kuomet auka nėra laikoma uždaryta tam tikroje patalpoje, bet sudaromos sąlygos dėl kurių ji negali laisvai judėti, tai gali būti atimti asmens tapatybės dokumentai, auka šantažuojama ar kiti faktoriai dėl kurių nėra galimybės laisvai pasirinkti savo buvimo vietos. Alternatyvūs veikos padarymo būdai yra šie: fizinis smurtas, grasinimai, kitoks atėmimas galimybės priešintis, pasinaudojimas priklausomumu, pasinaudojimas pažeidžiamumu, apgaulė, sumokėjimas ar kitokios turtinės naudos suteikimas asmeniui, kuris faktiškai kontroliuoja nukentėjusį asmenį.⁷⁷ 2021 metų duomenimis daugiausia nusikaltėliai naudojo apgaule (18 nukentėjusiųjų) ir pažeidžiamumu (18 nukentėjusiųjų), rečiau – fiziniu smurtu (5 nukentėjusieji), grasinimais (4 nukentėjusieji), pasinaudota nukentėjusio asmens priklausomumu (3 nukentėjusieji). Paminėtina, kad, siekiant užverbuoti auką, dažnai naudojami keli (mažiausiai du) valios palenkimo būdai, pvz., dažniausiai – apgaulė ir pažeidžiamumas, rečiau – apgaulė, pažeidžiamumas, fizinis smurtas ir grasinimai.⁷⁸ Apgaulė – sąmoningas melagingų, tikrovės neatitinkančių žinių apie tam tikras aplinkybes ir faktus (būsimą darbo pobūdį ar veiklą, gyvenimo sąlygas, atlyginimą už darbą ir pan.) pranešimas arba jų nuslėpimas ar nutylėjimas, kai tokių duomenų paskelbimas galėtų turėti esminės reikšmės prekybos žmonėmis aukos apsisprendimui.⁷⁹ Prekybos žmonėmis aukos neretai

%B2%20KOVOS%20SU%20PREKYBA%20%20C5%BDMON%C4%96MIS%20SITUACIJOS%20LIETUVOJE%20A
P%C5%BDVALGA%2B.pdf

⁷⁴ VRM, 2022 metų kovos su prekyba žmonėmis situacijos Lietuvoje apžvalga, *supra note*, 5:8

⁷⁵ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2019 m. lapkričio 28d. nutartis baudžiamojoje byloje 2K-281-489/2019“, Eteismai, žiūrėta 2023 m. liepos 30d.
<https://eteismai.lt/byla/274694813843522/2K-281-489/2019>

⁷⁶ Fedosiuk, *op.cit.*, 73:55

⁷⁷ O. Fedosiuk, *supra note*, 73:55

⁷⁸ VRM, 2022 metų kovos su prekyba žmonėmis situacijos Lietuvoje, *supra note*, 5:10

⁷⁹ Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro, Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministro, Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas „Dėl Prekybos žmonėmis aukų nustatymo, ikiteisminio tyrimo ir tarpinstitucinio bendradarbiavimo rekomendacijų patvirtinimo, *supra note*, 7

būna suvilioti geru darbo pasiūlymu bei uždarbiu, sudaromas gero gyvenimo užsienyje įvaizdis, vėliau, asmeniui nuvykus į tikslo valstybę, paaiškėja, kad darbo sąlygos nėra tokios, kokias asmuo įsivaizdavo ir kokį vaizdinį pateikė nusikaltėlis. LAT nagrinėtoje baudžiamojoje byloje⁸⁰ kaltininkai siekdami įvilioti į prekybos žmonėmis pinkles nukentėjusiajai pažadėjo gerai apmokamą valytojos darbą Jungtinėje karalystėje, nuvykus paaiškėjo, kad mergina turės užsiiminėti prostitucija. Kitas alternatyvus prekybos žmonėmis padarymo būdas pasinaudojimas priklausomumu – tai specifinė psichinės prievartos rūšis, kai nukentėjusiajam tiesiogiai arba užuominomis leidžiama suprasti, jog norint išvengti tam tikrų nemalonumų jis privalo paklusti kaltininko, nuo kurio priklauso, valiai.⁸¹ Priklausomumas šiuo atveju gali būti tai, kad auka svetimoje šalyje yra nelegaliai - baimė, kad bus pranešta teisėsaugos institucijoms. Praktikoje egzistuoja įvairių rūšių priklausomumas: materialinis, tarnybinis, priklausymas tam tikrai bendruomenei, priklausymas nuo šeimos ir kt. Paskutinis prekybos žmonėmis nusikaltimo būdas, kuris bus aptartas - pasinaudojimas pažeidžiamumu. Pažeidžiamumas – padėtis, kai asmuo neturi kito priimtino pasirinkimo, todėl priima prekeivio žmonėmis sąlygas. Pažeidžiamumą apibūdina vienas ar keli tokios padėties požymiai: sunki materialinė padėtis, mažametystė ar nepilnametystė, jaunystė (jaunas žmogus – tai asmuo iki 29 metų), įvairūs psichikos ir elgesio sutrikimai, menkas išsilavinimas, socialinių įgūdžių stoka, įvairios priklausomybės (pvz., narkotikams, alkoholiui), buvimas šalyje nelegaliai ir kt.⁸² Galima pateikti pavyzdį iš nagrinėtos LAT bylos.⁸³ Iš ikiteisminio tyrimo metu surinktų duomenų matyti, kad merginos buvo užverbuotos pasinaudojant apgaule ir pažeidžiamumu. Joms buvo žadamas konsumatorių darbas Danijoje, tačiau ten nuvykus paaiškėjo, jog merginoms teks užsiimti prostitucija. Byloje nustatyta, kad nukentėjusiosios neturėjo darbo, augino mažamečius vaikus, gyveno iš pašalpų, neturėjo pinigų bilietui. Be to, su nuteistąja pasirašė skolos sutartį dėl 2000 litų, kas dar labiau apsunkino aukų materialinę padėtį. Taigi, buvo nustatyta, kad aukos buvo išnaudojamos jas verčiant užsiiminėti prostitucija, buvo pasinaudota jų pažeidžiamumu, taip suvaržant aukų laisvę. Dažnai padaromi veiksmai, atitinkantys ne vieną, o kelis prekybos žmonėmis nusikaltimą apibūdinančių požymių grupėse esančius požymius (pvz., prekybos žmonėmis auka ne tik verbuojama, bet ir gabenama, laikoma nelaisvėje, prekybos žmonėmis aukos valia palenkiamą

⁸⁰ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2010 m. spalio 5 d. nutartis baudžiamojoje byloje 2K-361/2010“, teisės gidas, žiūrėta 2023 m. birželio 30d. <https://www.teisesgidas.lt/modules/paieska/lat.php?id=34922>

⁸¹ Tomas Girdenis, Aurelijus Gutauskas ir Pavelas Kujalis, Baudžiamoji teisė (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2014), 117, <https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/16871/9789955196228.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

⁸² Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro, Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministro, Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas „Dėl Prekybos žmonėmis aukų nustatymo, ikiteisminio tyrimo ir tarpinstitucinio bendradarbiavimo rekomendacijų patvirtinimo, *supra note*, 7

⁸³ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2016 m. sausio 6 d. nutartis baudžiamojoje byloje 2K-43-942/2016“, eteismai, žiūrėta 2023 m. liepos 20d.

<https://eteismai.lt/byla/50569697301461/2K-43-942/2016>

naudojant ne tik grasinimus, bet ir fizinį smurtą ir pan.). Kiekvieno iš šių požymių įrodinėjimui būdinga tam tikra specifika, kuri reikalauja nustatyti ir užfiksuoti tam tikras aplinkybes, kurios nėra būtinos kitų nusikalstamų veikų ikiteisminiuose tyrimuose.⁸⁴ Vienas iš kriminalistinės nusikaltimų charakteristikos struktūros elementas yra nusikaltimo būdas. Nusikaltimo būdas yra visuma veiksmų, kuriais 1) įtariamasis rengiasi nusikaltimui, 2) kuriais jis padaro jį ir 3) kuriais jis slepia nusikaltimą.⁸⁵ Pasirengimo nusikaltimui etape nusikaltėliai ne tik suranda potencialią auką, bet ir įvairiais būdais siekia ją „suvilioti“. Vienoje iš analizuotų LAT bylų, asmuo panaudojęs apgaulę, kuri pasireiškė žadėtu vairuotojo darbu suderinant su mokslo studijų grafiku, tinkamu ir sutartu 400 Eur atlyginimu per mėnesį, surašė fiktyvią darbo sutartį ir taip sudaręs patikimo darbdavio įvaizdį užverbavo nukentėjusįjį dirbti jo asmeniniu vairuotoju.⁸⁶ Vis dėl to, pasirengimo stadijoje, neužtenka tik paveikti auką ir sudaryti jai geresnio gyvenimo įvaizdį. Vieta, kurioje auka bus laikoma taipogi atitinkamai svarbi ir privalo būti apgalvota iš anksto. Prekybos žmonėmis nusikaltimai dažniausiai gerai suplanuoti, nusikaltėliai ruošdamiesi šiam nusikaltimui auką verbuotoja, vėliau sprendžiamas aukos gabenimo klausimas, nuperkami bilietai, auka netgi įlaipinama į lėktuvą ar kitą transporto priemonę. Vyrauja situacijos kuomet vienas asmuo tik užverbuoja auką, o kiti asmenys pasirūpina transportavimu ir nugabenimu į tikslo vietą. Taigi, prekyba žmonėmis yra sudėtingas ir painus nusikaltimas, kuriame veikia ne vienas asmuo, o organizuota grupė, kur dažniausiai kiekvienas asmuo turi tam tikrą užduotį. Svarbu paminėti, kad prekybos žmonėmis nusikaltimų sudėtis yra formali, todėl nesvarbu kurį iš alternatyvių veiksmų nusikaltėlis atlieka. Kriminalistikos teorija išskiria tris situacijas, kuomet pradedamas ikiteisminis tyrimas dėl prekybos žmonėmis. Pirma situacija – ikiteisminio tyrimo įstaiga, atliekanti kriminalinės žvalgybos veiksmus, įgyvendindama NVIEM sulaiko įtariamuosius su įkalčiais arba VSAT pareigūnai sulaiko įtariamuosius, kertančius valstybės sieną. Antra situacija – nukentėjusioji (-ysis) kreipiasi su skundu ar pareiškimu, kuriame nurodo potencialų įtariamąjį. Trečia situacija – nukentėjusioji negali nurodyti asmenų, kurie dalyvavo ją parduodant, tik gali paaiškinti apie aplinkybes, susijusias su sekso arba darbo vergija. Tai pačiai situacijai priskirtina situacija, kai nukentėjusioji atsisako bendradarbiauti su teisėsaugos pareigūnais ir padėti išaiškinti prekybos žmonėmis aplinkybes.⁸⁷ Dažniausiai gavę kriminalinės žvalgybos duomenis apie galimai padarytą prekybos žmonėmis nusikaltimą pareigūnai pagal BPK normas

⁸⁴ Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro, Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministro, Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas „Dėl Prekybos žmonėmis aukų nustatymo, ikiteisminio tyrimo ir tarpinstitucinio bendradarbiavimo rekomendacijų patvirtinimo, *op.cit.*, 7

⁸⁵ Kurapka ir kt. *supra note* 4:733

⁸⁶ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2020 m. sausio 26 d. nutartis baudžiamojoje byloje 2K-13-719/2020“, *eteismai*, žiūrėta 2023 m. liepos 22d.

<https://eteismai.lt/byla/171191244165946/2K-13-719/2020?word=prekyba%20zmonemis%20bk147>

⁸⁷ Kurapka ir kt., *supra note* 4:737

pradeda ikiteisminį tyrimą. Šiose situacijose svarbu vertinti duomenų patikimumą bei labai svarbu kruopščiai patikrinti gautą informaciją. Labai puikiai gali pasitarnauti tai, kad įvykiai vyksta realiu laiku (pvz. auka sulaikoma pasienyje, vykstant pasiklausymui yra išsiaiškinta aukų laikymo vieta ir pan.) Tokiose situacijose veiksmas vyksta „karštais pėdsakais“ ir gali surinkti daug reikiamos tyrimui informacijos. Antrojoje situacijoje ypatinga dėmesį reikėtų skirti aukos identifikavimui. Svarbus dėmesys turi būti skiriamas asmens elgesiui: aukos pačios gali atrodyti įtartinais, atrodyti išsigandę, įtarūs ar prislėgti, agresyvūs ar pikti - visa tai, emocijos, kurios gali kilti dėl asmens patirtų traumų ir išnaudojimo. Vienas svarbiausių aspektų - užtikrinti aukos apsaugą. Dažnai pareigūnai skiria mažai dėmesio, kad auka negautų spaudimo iš prekeivių atsisakyti parodymų ir pan., neužtikrinama saugi aplinka, o patys pareigūnai auką gali matyti kaip nusikaltėlį. Pagrindinis ir bene svarbiausias ikiteisminio tyrimo veiksmas yra apklausa. Šiam procesiniam veiksmui pareigūnas privalo pasiruošti. Reikia nepamiršti, kad prekybos žmonėmis aukos dažniausiai labiausiai pažeidžiami asmenys. Pareigūnas apklausų metu turi suteikti tokią aplinką, kurioje auka jausis saugiai. Aukos yra pažeidžiamos, jaučia gėdą, stagnacija, kartais į pareigūno norą padėti gali reaguoti su pykčiu ir agresija.⁸⁸ Siekiant užtikrinti sėkmingą apklausą svarbu teisėsaugos pareigūnams neskubėti, pirmiausia susitelkti į aukos emocinę ir psichologinę būklę, nukreipti pas atitinkamus specialistus galinčius padėti aukai, dėl šių priežasčių labai svarbu įtraukti ir NVO atstovus. Ekspertų teigimu, pirmas žingsnis, kurį turi atlikti bylą tiriantis pareigūnas yra pasitikėjimo sukūrimas, tuomet auka atskleidžia daugiau informacijos, o tai veda prie sėkmingo prekybos žmonėmis tyrimo.⁸⁹ Atlikus apklausą kitas žingsnis, tiriant prekybos žmonėmis nusikaltimą gali būti įvykio vietos, jei tokia yra nustatoma, ir asmens apžiūra. Prekybos žmonėmis nusikaltimai yra specifiški. Pirmiausia ne visada galima nusikaltimo vietą tiksliai apibrėžti. Antra, nusikaltimo vieta gali „judėti erdvėje“, ir dažnai jis prasideda vienoje šalyje, o tęsiasi ar baigiasi kitoje. Tokiu būdu įvykio vietų gali būti ne viena ir visose būtina surinkti duomenis.⁹⁰ Dar vienas veiksmas, kurio metu galima surinkti daug reikiamų pėdsakų yra krata arba poėmis. Šių procesinių veiksmų metu gali būti randami įkalčiai tokie kaip lėktuvų bilietai, aukų pasai, telefonai, įvairios laikmenos ir t.t. Kriminalistikos teorija nurodo, kad prekybos žmonėmis tyrimuose dažnai būna skiriama fonoskopinė teismo ekspertizė.⁹¹ Šios ekspertizės metu gali būti nustatomi kalbėtojo lytis, amžius, specifiniai balso požymiai ir kiti duomenys, rodantis, kad tai su tyrimu (ne)susijęs asmuo. Be to, įvairių nusikalstamų veikų

⁸⁸ Charles D. Baker, Karyn E. Polito ir Thomas Turco, *Human Trafficking Law Enforcement Guidelines* (The Commonwealth of Massachusetts Executive Office of Public Safety and Security 2021), 15 <https://www.mass.gov/doc/massachusetts-human-trafficking-law-enforcement-guidelines/download>

⁸⁹ Baker, Polito, Turco, *ibid.*, 95:23

⁹⁰ Kurapka ir kt., *supra note*, 4:746

⁹¹ Kurapka ir kt., *ibid.*, 4:751.

atskleidimo ir tyrimo praktikoje vis dažniau yra atliekami informacinių technologijų ir mobiliųjų įrenginių tyrimai. Plačiau apie technologijų reikšmę ikiteisminio tyrimo atlikimui autorė aptars kitame poskyryje. Prekyba žmonėmis yra painus ir turintis įvairialypę tyrimo eigą nusikaltimas, dažniausiai nuo pačio tyrėjo priklauso ar ikiteisminis tyrimas bus kokybiškas ir bus surinkta pakankamai medžiagos nusikaltėliams nubausti, o nukentėjusiesiems jaustis saugesniems. Kaip žinia, moderni vergovė nevyksta be aukų, ir nors visuotinai žinoma, kad prekybos žmonėmis auka gali tapti bet kas, vis dėl to, tam tikri asmenys dažniau „pakliuna” į nusikaltėlių pinkles.

3.2. Aukos charakteristikos reikšmė tiriant prekybos žmonėmis nusikalstamas veikas

Prekybos žmonėmis auka – bet kuris asmuo, kuris tapo prekybos žmonėmis ir išnaudojimo objektu ir kurį atitinkamos valdžios institucijos oficialiai nustatė ir suteikė jam prekybos žmonėmis aukos statusą, nepriklausomai nuo to, ar kaltininkas yra nustatytas, sulaikytas, patrauktas baudžiamojon atsakomybėn ar nuteistas.⁹² Lietuvoje prekybos žmonėmis aukas dažniausiai nustato ikiteisminio tyrimo pareigūnai ar atsakingi NVO darbuotojai. Jau anksčiau minėta, kad prekybos žmonėmis auka gali tapti bet kas, nepriklausomai nuo asmens lyties, amžiaus, rasės ar seksualinės orientacijos. Prekybos žmonėmis aukomis gali tapti diskriminuojami asmenys tokie kaip: migrantai, benamiai, LGBTQ nariai, menko išsilavinimo ar negalią turintys asmenys. Didelę įtaką gali daryti tokie veiksniai kaip įvairių medžiagų vartojimas, paauglių nėštumas, seksualinės ir fizinės prievartos apraiškos asmeniniame žmogaus gyvenime, žema savigarba, taip pat skurdas, nedarbas ir kt. Reikia nepamiršti ir tokių situacijų kaip pandemija, stichinės nelaimės ar karo padėtis šalyje. Visi šie veiksniai gali padėti atsirasti prielaidoms asmeniui tapti prekybos žmonėmis auka.

Kalbant apie ikiteisminio tyrimo pradėjimą, tam, kad identifikuoti šių nusikaltimų aukas yra remiamasi tam tikrais požymiais. Jau anksčiau šiame darbe buvo ne kartą minėtos rekomendacijos⁹³, kuriomis vadovaujantis gali būti nustatoma prekybos žmonėmis potenciali auka. Svarbu paminėti, kad net ir vienas kriterijus, apibūdinantis auką, ikiteisminio tyrimo tyrėjui gali tapti priežastimi patikrinti prekybos žmonėmis versiją. Būtent asmens situacija prieš galimai padarytą nusikaltimą ir parodo pareigūnui ar yra pagrindas pradėti tirti prekybos žmonėmis atvejį. Išanalizavus pastarųjų metų (2018-2022) VRM kovos su prekyba žmonėmis ataskaitas Lietuvoje didžioji dalis nukentėjusių

⁹² Vineta Polatside, Anthony Jay, *Prekybos žmonėmis aiškinamasis žodynas*, (Baltijos Jūros Valstybių Tarybos darbo grupė kovai su prekyba žmonėmis, 2019), 9, https://cbss.org/wp-content/uploads/2020/03/Glossary_LT.pdf

⁹³ Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro, Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministro, Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas „Dėl Prekybos žmonėmis aukų nustatymo, ikiteisminio tyrimo ir tarpinstitucinio bendradarbiavimo rekomendacijų patvirtinimo“, *supra note*, 7

nuo šių nusikalstamų veikų priklauso 21-30 metų grupei. Akivaizdu, kad prekybos žmonėmis aukomis gali tapti tiek moterys tiek vyrai ar net vaikai. Vis dėl to, dažniausiai jomis tampa jauno amžiaus asmenys, kurių išsilavinimas yra žemesnis, pajamos mažesnės, arba piktnaudžiaujantys alkoholiu ar narkotikais, turintys skolų. Manoma, kad tokius asmenis yra lengviau įkalbėti, apgauti, ir jais pasinaudoti pažadant geresnes materialines sąlygas. Nors Lietuvoje teismų praktika prekybos žmonėmis bylomis nėra labai gausi, galime rasti pavydžių, kuriuose bent iš dalies atsispindi prekybos žmonėmis aukų charakteristika. Vienoje iš bylų nustatyta, kad kaltinamieji pasinaudojo pažeidžiamumu (dėl to, kad šie jauno amžiaus, užaugę socialinės rizikos šeimose, įgiję pagrindinį išsilavinimą, neturi darbo ir pragyvenimo šaltinio), ir išgabenti į užsienio valstybę, kur jie būtų išnaudojami vykdant vagystes iš parduotuvių.⁹⁴ Prekybos žmonėmis bylų nusikaltėliai „verbuoja jaunas merginas ir moteris dirbti interneto modeliais pornografinio pobūdžio interneto svetainėje teikiant pornografinio pobūdžio paslaugas svetainės lankytojams ir pelnytis iš jų teikiamų paslaugų, metu panaudodami jos naivumą, patiklumą, nesugebėjimą įvertinti pornografijos pavojingumą ir jos sukeltų neigiamų pasekmių, sunkia jos materialine padėtimi ir tuo, kad ji augina tris mažus vaikus.”⁹⁵ Dar vienas pavyzdys iš teisminės bylos, kurią taipogi sprendė LAT, medžiagoje nurodyta, kad kaltinamieji ieškojo merginų, kurios būtų išgabentos į viešnamį dirbti prostitutėmis, merginų buvo ieškoma viešose vietose.⁹⁶ Autobusų stotyje buvo pastebėta ir nukentėjusioji. Mergina buvo akivaizdžiai apsvaigusi nuo narkotinių medžiagų taigi buvo pasinaudota sunkia merginos materialine padėtimi ir priklausomybe nuo narkotinių medžiagų, nesugebėjimu pasipriešinti, be to nukentėjusiajai buvo prižadėtas didelis uždarbis, tokiu būdu mergina buvo apgauta ir išgabenta dirbti prostitute į užsienį. Taigi, tai vos keli pavydžiai kuriuose matome kaip prekeiviai žmonėmis įvilioja asmenis į prekybos žmonėmis tinklą ir pasinaudoja prekybos žmonėmis aukų padėtimi. Vis dėl to, svarbu paminėti dažnu atveju aukos pačios nesuvokia, kad tapo prekybos žmonėmis nusikaltimų nukentėjusiais, jaučia gėdą arba yra per daug įbaugintos. Neretai auka kreipiasi į teisėsaugos institucijas dėl visai kitokios priežasties, o paaiškėja, kad tapo prekybos žmonėmis tinklo dalimi. Žmonių baimė bei situacijos nesupratimas apsunkina prekybos žmonėmis ikiteisminį tyrimą, kadangi nukentėjusiojo apklausos metu tyrėjai neretai sužino svarbios informacijos, galinčios padėti greičiau

⁹⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2019m. lapkričio 28d., nutartis baudžiamojoje byloje nr. 2K-281-489/2019, eteismai, žiūrėta 2021 m. rugpjūčio 6d., <https://eteismai.lt/byla/274694813843522/2K-281-489/2019>

⁹⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus, 2018m. lapkričio 27d., nutartis baudžiamojoje byloje nr. 2K-288-648/2018, liteko, žiūrėta 2021m., rugpjūčio 6d., <http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/tekstas.aspx?id=cb1a2f89-e27c-4f7c-88c9-0b0b2721ab2d>

⁹⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus, 2019m. lapkričio 27d., „, nutartis baudžiamojoje byloje nr. 2K-278-697-2019, žiūrėta 2021m., rugpjūčio 6d., <http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/tekstas.aspx?id=85172efd-39c4-4f01-b0ed-8e6838779923>

ir efektyviau išspręsti bylą. Aukos charakteristikos reikšmė ikiteisminiam tyrimui yra labai svarbi, kadangi būtent tam tikra požymių visuma padeda identifikuoti prekybos žmonėmis aukas. Prieš tai minėtas įsakymas⁹⁷ šiuo atveju turi reikšmės, kadangi būtent jo pagalba mūsų pareigūnai nustato pagal kokius pagrindinius bruožus galima asmenį laikyti nusikaltimo nukentėjusiuoju. Svarbu paminėti, kad prekybos žmonėmis aukos nustatymui reikšminga net tik situacija iki nusikalstamos veikos, bet ir ypatumai veikos metu, pavyzdžiui, ar nebuvo paimtas asmens dokumentas, kokiomis sąlygomis auka dirba, kur gyveno, ar buvo verčiama dirbti prieš savo valią ar kitomis sąlygomis (nemokant atlyginimo ar mokant mažesnį, liepiant susimokėti tariamas skolas). Aukų nustatymui taipogi reikšmingos ir jau ne kartą minėtos NVO. Priešingai nei teisėsaugos pareigūnai nevyriausybinkai vadovaujasi kiek kitomis gairėmis, nei pareigūnai. Nevyriausybinkai savo įstatuose plačiau traktuoja prekybos žmonėmis auką, todėl yra laisvi nemokamai teikti pagalbą visiems, įskaitant ir tuos, dėl kurių išnaudojimo teisėsaugos tarnybos gali nepradėti ikiteisminio tyrimo.⁹⁸ NVO specialistai, kurie bendrauja su auka, ją paruošia, motyvuoja ir užtikrina aukos teises, auka yra padrašinama nebijoti, jai suteikiamas saugumo jausmas, tokiu būdu NVO labai prisideda prie pareigūnų darbo, nes dažniausiai po ilgo bendravimo su specialistais auka pasiryžta dalyvauti tiek ikiteisminiame tiek teisminiuose procesuose. ES savo direktyvose taip pat yra skyrusi ypatingą dėmesį aukų apsaugos užtikrinimui. Taigi, vienas svarbus momentas, ikiteisminį tyrimą vykdančio asmens gebėjimas įgyvendinti aukos teises, suteikti jai visokeriopą pagalbą bei pasitikėjimo jausmą. Labai svarbu, kad nuo pat pradžios būtų įtraukiami ir NVO, psichologai, socialiniai darbuotojai ir pan. Atskirai reiktų aptarti ir vaikų bei paauglių charakteristikos bruožus. Stephenas Kavaganas, vykdomasis Interpolo policijos tarnybos direktorius yra pasakęs: „Nusikalstamos grupuotės į vaikus žiūri kitokiomis akimis, nei didžioji dalis visuomenės: jie mato potencialą išnaudojimui ir pelnui”⁹⁹ Vaikai yra itin pažeidžiami, nes jie dar nėra pasiekia visiškos socialinės, psichinės bei fizinės brandos, juos lengviau suvilioti. Didžiausia prekybos žmonėmis rizika turi, pabėgę, prievartą patyrę, neturintys tėvų ir gyvenantis globos įstaigose, bei migrantų vaikai. Dažniausiai pasitaikančios vaikų išnaudojimo formos yra seksualinis išnaudojimas, priverstinis darbas, išnaudojimas nusikalstamoms veikoms vykdyti ir pan. Atsakomybė už prekybą vaikais numatyta LR BK 157 straipsnyje. Apžvelgiant kvalifikavimo niuansus svarbu paminėti, kad: „Teismų praktikoje laikomasi nuomonės,

⁹⁷ Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro, Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministro, Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas „Dėl Prekybos žmonėmis aukų nustatymo, ikiteisminio tyrimo ir tarpinstitucinio bendradarbiavimo rekomendacijų patvirtinimo“, *supra note*, 7

⁹⁸ Karalius, *supra note*, 58:40

⁹⁹ „Global operation identifies 1,426 potential victims of human trafficking“, Interpol, žiūrėta 2023 liepos 5d., <https://www.interpol.int/News-and-Events/News/2023/Global-operation-identifies-1-426-potential-victims-of-human-trafficking>

kad specifinis nukentėjusiojo statusas lemia, jog, skirtingai nei prekybos žmonėmis atveju, baudžiamasis įstatymas nereikalauja nustatyti nukentėjusiojo valią palenkiančių būdų panaudojimo, nes vaikas jau savaime dėl savo amžiaus yra pažeidžiamas.”¹⁰⁰ Taigi, vaiko prekybos atveju nesvarbu ar buvo naudojamas pažeidžiamumas, priklausomumu ar pan. Nustatant prekybos vaikais aukas tyrėjui svarbu atkreipti dėmesį į fizinio smurto sužalojimus, galvos, veido, smaugimo, dūrio, cigarečių nudeginimų ar kitas smurtines žymes, kadangi tokių vietų buvimas gali būti svarbu įkaltis identifikuojant auką. Kasmet Lietuvoje be žinios dingsta apie du tūkstančius vaikų (statistika nėra tiksli, kadangi vienas vaikas gali pabėgti iš namų ar globos įstaigos kelis kartus ir vis tiek bus įrašomas į registrą iš naujo) dalis iš jų sugrįžta, tačiau ne visi dingę vaikai yra surandami, todėl manoma, kad jie tampa prekybos žmonėmis aukomis. Šiuo metu vykstant karui Ukrainoje labai svarbu atsižvelgti į migrantus ir jų vaikus, kadangi jų situacija gali pasinaudoti prekybos žmonėmis nusikaltėliai. Tiek pasienio pareigūnams, tiek NVO ar kitoms institucijoms, kurie turi tiesioginį kontaktą ir gali pastebėti bet kuriuos rizikos veiksnius (pvz. Vaikas keliauja vienas, negali atsakyti kur vyksta, nežino kur tėvai, paso nuotraukoje atrodo kitaip ir pan.) svarbu laiku atpažinti ir atkreipti dėmesį, nes galbūt vaikas jau tapo prekybos žmonėmis auka.

Taigi, tinkamas prekybos žmonėmis aukos identifikavimas yra raktas į sėkmingą tolimesnį prekybos žmonėmis bylos tyrimą, kadangi nustačius auką ir ją apklausus pareigūnai gali toliau vykdyti kitus reikalingus ikiteisminio tyrimo veiksmus. Vis dėl to, tiriant prekybos žmonėmis nusikaltimus galime įžvelgti ne vieną ikiteisminio tyrimo problemą, dėl ko nepavyksta sėkmingai užbaigti baudžiamųjų bylų ir asmenys padarę veiką dažnu atveju lieka nenubausti.

¹⁰⁰ Aurelijus Gutauskas, Ruslanas Ušinskas, „Prekyba vaikais – vienas sunkiausių ir brutaliausių nusikaltimų žmogaus laisvei“, teismai.lt, 2021m. spalio 18d.
<https://www.teismai.lt/lt/naujienos/teismu-sistemos-naujienos/prekyba-vaikais-vienas-sunkiausiu-ir-brutaliausiu-nusikaltimu-zmogaus-laisvei/9341>

3.3. Prekybos žmonėmis ikiteisminio tyrimo problemos Lietuvoje

Jau ne kartą minėta, kad prekybos žmonėmis ikiteisminiai tyrimai yra sudėtingi ir painūs, be to trunka itin ilgai. Aukų nenoras bendrauti, pareigūnų nemokėjimas „prakalbinti auką“ ar tarptautinio bendradarbiavimo aktualijos lemia tai, kad Lietuvoje turime labai negausią šių nusikaltimų statistiką? Kaip žinia, prekybos žmonėmis latentiskumas neleidžia tiksliai nustatyti, kokie prekybos žmonėmis mąstai vyrauja mūsų šalyje ir kodėl ikiteisminių tyrimų skaičius yra toks koks yra šiuo metu. Kasmet rengiamos JAV departamento prekybos žmonėmis ataskaitos teigimu, Lietuva visiškai atitinka prekybos žmonėmis panaikinimo minimalius standartus, tačiau tobulėti turime kur. Analizuojant šaltinius, buvo pastebėta, kad vienas pagrindinių iššūkių, su kuriais susiduria teisėsaugos institucijos yra gebėjimas atpažinti auką. Prieš tai poskyryje buvo daug dėmesio skirta aukos charakteristikos reikšmei, kadangi gebėjimas identifikuoti auką yra itin svarbus faktorius, nulemiantis prekybos žmonėmis tyrimo eigą. Lietuvoje turime rekomendacinius kriterijus, kuriais vadovaudamiesi teisėsaugos pareigūnai gali atpažinti potencialią prekybos žmonėmis auką. Vis dėl to, rekomendacijų nepakanka, arba jos nėra efektyvios. 2022 metų JAV departamento atliktoje kasmetinėje ataskaitoje, pabrėžiama, kad aukų identifikavimo mechanizmai, ypač kaimo vietovėse buvo įgyvendinti nenuosekliai. Institucijos taip pat neidentifikavo aukų ir neatpažino prekybos žmonėmis rodiklių tarp tokių pažeidžiamų grupių kaip migrantai ir vaikai.¹⁰¹ Mūsų šalies aukų atpažinimo gairės yra rekomendacinio pobūdžio, o tai reiškia, kad pareigūnai ne visada jomis vadovaujasi, taipogi rekomendacija gali palikti daug vietos pareigūno interpretavimui. Ataskaitoje pabrėžiama, kad pasak nevyriausybinų organizacijų, rekomendacijos ne visada buvo efektyviai taikomos praktikoje ir nebuvo grindžiamos geriausia praktika, kaip apklausti nukentėjusiuosius, ypač vaikus.¹⁰² Nacionalinio pranešėjo ataskaitoje taip pat yra pastebėta: „Egzistuoja tarpinstitucinių ir specializuotų mokymų poreikis, siekiant pagerinti įvairių institucijų ir įstaigų darbuotojų, specialistų ir pareigūnų gebėjimus tinkamai, kokybiškai ir laiku nustatyti prekybos žmonėmis aukas.”¹⁰³ Naujausioje ES priimtoje prekybos žmonėmis strategijoje taip pat akcentuojama aukų nustatymo svarba. „Norint greitai suteikti pagalbą ir paramą prekybos žmonėmis aukoms ir jas apsaugoti, labai svarbu anksti nustatyti aukas. Anksti nustatant aukas policijai ir prokuratūrai sudaromos sąlygos geriau atlikti tyrimus ir nubausti prekiautojus žmonėmis”¹⁰⁴ Teisėsaugos pareigūnai ne visuomet

¹⁰¹ U.S. Department of State office to monitor and Combat trafficking in persons, „2022 Trafficking in Persons Report: Lithuania“, state.gov, 2023m. rugsėjo 10d. <https://www.state.gov/reports/2022-trafficking-in-persons-report/lithuania/>

¹⁰² *ibid.*

¹⁰³ Vidaus reikalų ministerija, 2022 metų kovos su prekyba žmonėmis situacijos Lietuvoje apžvalga, *supra note* 5:19

¹⁰⁴ Europos Komisija, Komisijos komunikatas Europos Parlamentui, tarybai, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir regionų komitetui dėl ES kovos su prekyba žmonėmis strategijos 2021- 2025, *supra note* 46:14

geba atpažinti prekybos žmonėmis aukas, kadangi labai dažnai nusikaltėliai bando gintis teigdami, kad auka yra pati kalta, kad sutiko, neprieštaravo, žinojo kur ir kokį darbą dirbs ir pan. A. Gutausko teigimu: „Įtraukimo į prostitucijos tinklą bylose prekeiviai dažnai visą kaltę verčia pačioms aukoms, nukentėjusiosios būna prastos reputacijos ir žinomos teisėsaugai. Kita vertus, įvertinus baudžiamosiose bylose esančią medžiagą, matyti visiškai kitokia realybė. Dažnai nustatoma, kad nukentėjusiųjų atžvilgiu buvo intensyviai naudojamas tiek psichologinis, tiek fizinis smurtas. Dėl nuolatinio fizinio smurto ir grasinimų jį panaudoti aukos bijo kam nors pasiskųsti, bijo kreiptis pagalbos.”¹⁰⁵ Kalbant apie pačio prekybos žmonėmis nusikaltimo atpažinimą, susiduriama problema kai aukos yra vaikai. Lietuvoje prekybos vaikais atvejų ištiriama vos keletas per metus. Deja, bet teisėsaugos darbuotojai, norėdami „eiti” lengvesniu nusikaltimo kvalifikavimo keliu, kvalifikuoja ne prekyba vaikais, o pelnymąsi ir nepilnamečio asmens prostitucijos ar jo įtraukimo (BK307 2d.) „Dažnai prekyba vaikais papuola į lengvesnių nusikalstamų veikų akiratį, nors tai yra ne kas kita kaip prekyba vaikais, kas yra daug sunkesnis nusikaltimas. A. Gutauskas sako, kad paprastai vaiko įtraukimą į prostituciją įrodyti lengviau nei prekybą vaikais.”¹⁰⁶ Centro vadovė Kristina Mišininė svarsto, kad „toks (aut.past. seksualinis) vaikų išnaudojimas paplitęs visoje šalyje, tačiau absoliuti dauguma šių atvejų buvo identifikuoti ir ištirti Vakarų Lietuvoje, dirbant beveik tai pačiai teisėsaugininkų grupei. Jos vertinimu, panaši situacija yra ir tada, kai vaikai išnaudojami nusikaltimams atlikti, o tai – dar sunkiau atpažįstama išnaudojimo forma.” Negalima teigti, kad visi mūsų tyrėjai dirbantys su prekyba žmonėmis nesugeba kvalifikuoti prekybos žmonėmis nusikaltimų, tačiau tokių kurie puikiai geba atpažinti prekybos žmonėmis formas nėra daug. Paminėti duomenys dar kartą parodo, kaip svarbu skirti dėmesio sprendžiant aukų atpažinimo problematiką.

Dar viena mūsų teisėsaugos problema, kurią reikia išskirti, tai nesugebėjimas bendradarbiauti su kitomis institucijomis, o konkrečiai su NVO. Nors teisėsaugos atstovai sutinka, kad bendradarbiavimas ir pagalba yra būtina, tačiau egzistuoja nenoras dalintis informacija tarpusavyje. Šią nuostatą ne kartą patvirtino ir patys NVO atstovai. Jau praeitame skyriuje buvo aptarti KOPŽI centro vadovės bei Lietuvos fondo tarybos pirmininko pareiškimai, kuriuose jie kritikuoja teisėsaugos institucijas, kurios negeba sklandžiai bendradarbiauti su NVO. Autorės nuomone, tai yra rimta problema, kuria reikia spręsti, kadangi aukų pasitikėjimas NVO atstovais yra kur kas didesnis nei

¹⁰⁵ Aurelijus Gutauskas „Prekyba žmonėmis: dominuoja seksualinis išnaudojimas, daugės priverstinių santuokų”, vu, 2020m. ruduo, <https://www.vu.lt/naujienos/spectrum/straipsniai/prekyba-zmonemis-dominuoja-seksualinis-isnaudojimas-dauges-priverstiniu-santuoku>

¹⁰⁶ Domantė Platūkytė, „Prekyba vaikais nematoma, bet sukrečianti: pažadai „išpildyti karščiausias svajones“ – tiesiog viešose skelbimų lentose“. *LRT.lt*, 2023m. kovo 10d. <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1928776/prekyba-vaikais-nematoma-bet-sukrecianti-pazadai-ispildyti-karsciausias-svajones-tiesiog-viesose-skelbimu-lentose>

pareigūnais. Aukos apklausa vienareikšmiškai vienas iš svarbiausių ikiteisminio tyrimo veiksmų, vien iš aukos pasakojimo pareigūnas gali atskleisti daug prekybos žmonėmis detalių ir aptikti naujų pėdsakų, todėl svarbu pareigūnui rasti ryšį su auka, tam puikiai gali padėti darbuotojai, kurie paskatina auką atsiskleisti, papasakoti savo istoriją. Dažnai aukos yra įbaugintos nusikaltėlių, kad pačios bus nubaustos už nelegalią veiką, natūralu, kad NVO darbuotojai gali suteikti aukai daugiau pasitikėjimo nei bylą tiriantis pareigūnas. Sklandus NVO bei teisėsaugos bendradarbiavimas yra svarbus dar ir dėl aukos apsaugos mechanizmų užtikrinimo. NVO specialistų teigimu „...kokybiška apsaugos sistema reikšmingai priklauso nuo skirtingų žinybų bendradarbiavimo, ypač aukų nukreipimo į NVO atvejų, kuris ne visais atvejais yra sklandus“¹⁰⁷ Neužtikrinant aukų apsaugos, aukos ne tik gali atsisakyti savo parodymų ar liudyti teisme, tačiau galima ir jų antrinė viktimizacija. JAV departamento ataskaitos teigimu „Nors vyriausybė skatino aukas bendradarbiauti atliekant tyrimus ir patraukiant baudžiamojon atsakomybėn, aiškos politikos, kaip aukos būtų tinkamai apsaugotos, nebuvimas ir teisėsaugos trūkumai šioje srityje prisidėjo prie aukų nenoro padėti bylose. Visų pirma, prekeiviai žmonėmis kartais grasindavo aukoms, kad jas įbaugintų, kad jos nebendradarbiautų su valdžios institucijomis, o aukos neturėjo galimybės susisiekti su psichikos sveikatos specialistais teisėsaugos apklausų metu arba po jų.“¹⁰⁸ Taigi, dėl nepakankamo apsaugos aukoms užtikrinimo, joms gali būti daromas spaudimas, gali būti grasinama ir pan. Dėl šių priežasčių kyla grėsmė ne tik pačiai aukai, bet atsiranda tikimybė žlugti ir visam ikiteisminiam tyrimui.

Analizuojant ikiteisminio tyrimo problemas, reikia išskirti ir žmogaus teisių problematiką Lietuvoje. Kaip žinia, žmogaus teisių apsauga ir jos užtikrinimas glaudžiai susijęs su prekyba žmonėmis. Prekeiviai dažniausiai taikosi į labiau pažeidžiamas, diskriminuojamas aukas, kurioms, deja, bet ne visuomet yra suteikiamos lygios teisės, tokie žmonės turi žemesnį socialinį ekonominį pagrindą, todėl verbuoti juos lengviau. Vaikai augantys globos namuose, etninės grupės, negalia turintys asmenys ir kt. - tai didžiausias prekybos žmonėmis nusikaltėlių taikinys. Dėl šios priežasties labai svarbu, kad valstybės politika būtų nukreipta į žmogaus teisių ir lygybės užtikrinimą. Vis dėl to, žmogaus teisių srityje Lietuva nepasižymi itin dideliu tolerantiškumu. „NVO pateikė šešėlinę ataskaitą Jungtinių Tautų komitetui, kurioje kritikuoja lėtą Lietuvos žmogaus teisių pažangą.“¹⁰⁹ Šioje vietoje galime įžvelgti ne teisėsaugos darbo, bet pačios valstybės vykdomos politikos problemą. JT komitetas, ne kartą pabrėžė, kad prekyba žmonėmis prieštarauja žmogaus teisių standartams, o

¹⁰⁷ Karalius, *supra note*, 58:45

¹⁰⁸ *supra note*, 101.

¹⁰⁹ ELTA, „NVO organizacijos įvertino žmogaus teisių pažangą Lietuvoje: pokyčiai drungni“, *lrt.lt*, 2023 vasario 21d., <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1919398/nvo-organizacijos-ivertino-zmogaus-teisiu-pazanga-lietuvoje-pokyciai-drungni>

diskriminuojamoms grupėms yra privaloma užtikrinti lygias teises. Valstybės pareiga yra sukurti mechanizmus, bei įstatymus, kurie užtikrintų ir padėtų įgyvendinti žmogaus teisių apsaugą. Deja, bet valstybės tam tikras neveiksnumas žmogaus teisių srityje daro smarkią įtaką ir prekybos žmonių nusikaltimų užkardymui. Kalbant apie ikiteisminį tyrimą, viena iš praktikoje sutinkamų problemų yra ilgai trunkančios procedūros, norint gauti duomenis iš kitų šalių atitinkamų institucijų. ES turime atitinkamus teisės aktus, dėl kurių šalys įsipareigojusios teikti informaciją susijusia su nusikaltimais, taip pat egzistuoja ir duomenų bazės, kurių pagalba mūsų šalies pareigūnai gali gauti reikiamus duomenis. Deja, nesenai atlikta ekspertų analizė parodė¹¹⁰, kad dauguma ES šalių mano, kad viena iš pagrindinių kliūčių tarptautiniam bendradarbiavimui yra ilgas savitarpio teisinės pagalbos prašymų apdorojimo laikas. „Šios procedūros vertinamos kaip lėtos ir nenuspėjamos ir joms reikia tarptautiniu mastu suderintu šablonų“¹¹¹ Kiekviena valstybė turi savo baudžiamosios teisės įstatymus, terminus ir nuostatas, kuriomis vadovaujasi, dėl šios priežasties procesai užtrunka. Be to, ne visuomet ir jau sukurtos duomenų bazės yra veiksmingos ir pasiekama reikalinga informacija, kaip parodė ES atliktas audito vykdyta analizė.¹¹² Su didžiausia problema tyrėjai susiduria tuomet kuomet tenka gauti duomenis iš trečiųjų valstybių, kurios savo ruožtu gina piliečius, nepaisant to, kad jie padaro sunkius nusikaltimus svetimoje šalyje, arba valstybė yra pačio nusikaltimo vieta. „Bendradarbiavimas už ES teisinės sistemos ribų vertinamas kaip daug laiko reikalaujantis procesas ir pasižymi didesniu sudėtingumu dėl skirtingų teisės aktų nesuderinimo sistemos” - teigia ekspertai.¹¹³ Nepaisant to, kad prekyba žmonėmis visame pasaulyje vyraujantis nusikaltimas ne visos šalys nori prisidėti ir suteikti pagalba mūsų šalies pareigūnams.

Dar viena priežastis kodėl prekybos žmonėmis tyrimai gali būti apsunkinami yra nepakankamas valstybės finansų skyrimas. Dažnai valstybės skiriamų lėšų neužtenka tiek kokybiškos prevencijos užtikrinimui, tiek NVO veiklai. Be kita ko, svarbu paminėti, kad pačių teisėsaugos pareigūnų darbui taip pat reikalingi resursai, kurie skiriami iš valstybės biudžeto. K. Mišinienė „...apgailėstauja, kad specializuoti pareigūnai, gerai išmanantys prekybos žmonėmis lauką, apkrauti kitomis užduotimis, o pagalbos organizacijos sunkiai suduria galą su galu ir tam, kad išgyventų, yra priverstos imtis bet kokių projektų.”¹¹⁴ Didesnis finansavimas padėtų aprūpinti geresne technika, padedančia kovoti su

¹¹⁰ GRETA, *Online and technology -facilitated trafficking in human beings*, (Council of Europe, 2022),12, <https://rm.coe.int/online-and-technology-facilitated-trafficking-in-human-beings-summary-/1680a5e10c>

¹¹¹ *ibid.*

¹¹² žr. šiame darbe psl. 7

¹¹³ GRETA, *op.cit.*, 13

¹¹⁴ Domantė Platūkytė, „Neišspręsta Lietuvos problema: prostitucija mūsų panosėje verda, bet sekso pirkėjas – nepagaunamas“, *lrt.lt*, 2020m, birželio 9d., <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1180702/neisspresta-liuvos-problema-prostitucija-musu-panoseje-verda-bet-sekso-pirkejas-nepagaunamas>

nusikaltimais, tokiais kaip prekyba žmonėmis. Resursai padeda didinti pareigūnų skaičių, t.y. skirti papildomus etatus, bei gerinti mokymų kokybę, kelti pareigūnų kvalifikaciją užsienyje ir pan. Taigi, problemų su kuriomis susiduriame prekybos žmonėmis tyrimų srityje yra išties pakankamai nemažai. Siekiant išsiaiškinti koku būdu galima prisidėti prie iššūkių mažinimo reikia atsigręžti į užsienio šalių tyrimo praktiką. Sekančiame poskyrije bus siekiama išsiaiškinti kokią gerąją praktiką turi užsienio šalys ir ką galima pritaikyti savo šalies tyrimuose.

3.4. Užsienio šalių prekybos žmonėmis tyrimo specifiška ir žmogaus teisių apsauga

Ne kartą minėta, kad prekyba žmonėmis yra neatsiejama nuo žmogaus teisių. Visų pirma, šis nusikaltimas šiurkščiai jas pažeidžia, be to, asmenys, kurių teisės pažeidžiamos, tikėtina, gali tapti „šiuolaikinės vergystės“ aukomis. Jei asmuo nėra lygus ir pilnavertis visuomenės narys, jo ekonominis ar socialinis statusas yra žemesnis - tai ženklas, kad asmuo yra potenciali prekybos žmonėmis auka. Nėra nei vienos demokratinės valstybės, kurioje nebūtų užtikrinamos žmogaus teisės. Žmogaus teises būtų galima apibrėžti kaip moralės, elgesio normas, visuomenines vertybes, kurių tikslas – apsaugoti žmogaus orumą.¹¹⁵ Savaime suprantama, kad Lietuva žmogaus teisių ir apsaugos klausimais turi kur tobulėti. Europos lyčių lygybės institutas (EIGE) Lietuvą 2022 m. įvertino 60,6 balo (iš 100 galimų). Nors nuo bendro ES vidurkio vis dar atsiliekama 8 balais (68,6)¹¹⁶ 2022 m. moterys Lietuvoje vis dar vidutiniškai uždirbo mažiau nei vyrai, taip pat stebimi tendencingi skirtumai tarp moterų ir vyrų pasiskirstymo ekonominės veiklos srityse.¹¹⁷ Seimo kontrolieriai savo parengtoje 2022 metų ataskaitoje įvardijo ir daugiau sričių, kuriuose žmogaus teisės nėra užtikrinamos taip kaip turėtų, daug kritikos sulaukiama ir dėl LGBTQ bendruomenės diskriminavimo. Taip pat pabrėžiama, kad ypač didelį smurtą Lietuvoje patiria moterys, ypač turinčios negalią, o seksualinių nusikaltimų aukoms nėra suteikiama reikalinga pagalba, kadangi tokių aukų paslaugų teikimo tvarka yra įtvirtinta tik formaliai. Šių socialiai jautrių grupių teisių užtikrinimas yra itin svarbus, kadangi viena iš bene dažniausiai sutinkamų prekybos žmonėmis formų yra moterų seksualinis išnaudojimas. Eurostato duomenimis¹¹⁸ nuo pat 2008 iki 2021 metų

¹¹⁵ Eglė Tilindienė, „Žmogaus teisės: nuo Antikos iki žmogaus teisių kartų“ 2020 m. spalio 5d., <https://manoteises.lt/zt/zmogaus-teises-nuo-antikos-iki-zmogaus-teisiu-kartu/>

¹¹⁶ Dr. Erika Leonaitė ir kt., 2022 m. *žmogaus teisių stebėsenos ataskaita*, Vilnius, 2023, 6, https://www.lrski.lt/wp-content/uploads/2023/04/ZTS-ataskaita_2023-04-14_su-navigacija2.pdf

¹¹⁷ Ibid., 7

¹¹⁸ „Trafficking in human beings statistics“, Eurostat, 2023m. kovo 11d. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Trafficking_in_human_beings_statistics&oldid=574250#Sexual_exploitation_is_the_predominant_form_of_exploitation

seksualinis išnaudojimas apima daugiau kaip 50proc. registruotų prekybos žmonėmis aukų. Taigi, seksualinis moterų išnaudojimas yra gana opi problema, kaip žinia, prostitucija yra glaudžiai susijusias reiškinys. Prostituciją žodynas apibrėžia kaip seksualinių paslaugų teikimą už piniginį ar kitą atlygį¹¹⁹. Svarbu paminėti, įvairiose šalyse galima rasti skirtingą požiūrį į prostituciją: Prostitucija yra legali ir reglamentuojama (pavyzdžiui: Austrijoje, Estijoje, Vokietijoje, Graikijoje, Latvijoje, Nyderlanduose), legali ir nereglamentuojama (pavyzdžiui: Belgijoje, Bulgarijoje, Danijoje, Italijoje, Lenkijoje ir Portugalijoje), kriminalizuota (pavyzdžiui: Kroatijoje, Lietuvoje ir Rumunijoje) arba kriminalizuotas tik seksualinių paslaugų pirkėjas.¹²⁰ Pastarasis modelis ir vadinamas Šiaurės šalių modeliu.

Švedija

Pirmoji šalis, nusprendusi kriminalizuoti pirkėjus buvo Švedija, kurioje 1999m. įsigaliojo Sekso pirkimo įstatymas, patvirtinęs baudžiamąją atsakomybę už sekso pirkimą. Tai reiškia, kad asmenys, kurie perka seksualines paslaugas yra baudžiami, o tuo tarpu tokių paslaugų pardavimas dekriminalizuojamas. Šiuo įstatymu buvo tikimasi, kad Švedijoje bus sumažinta seksualinių paslaugų pirkimo paklausa, o su laiku seksualinių paslaugų pirkimas taps nepatraukliu nei individualiems asmenims nei organizuotoms grupėms, kurios užsiima prekyba žmonėmis su tikslu išnaudoti seksualiai. Savaimė suprantama, egzistuoja ir šio modelio kritikai, kurie teigia, kad sekso paslaugų pirkimas perėjo į „pogrindį“, o moterims tapo daug pavojingiau, be to, kritikai teigia, kad prieš moteris yra dažniau naudojamas smurtas ir pan. Vis dėl to, kai kurių tyrimų analizė parodė, kad šalyse taikančiose šį modelį sumažėjo prostitucijos galimybės, sąvadautojai yra priversti ieškoti šalių su jiems patrauklesniais įstatymais.¹²¹ Reikia pabrėžti, kad Šiaurės šalių modelis pakeitė žmonių suvokimą ir nukreipė dėmesį nuo prostitucijos užsiimančio asmens į seksualinių paslaugų pirkėją. Pažymėtina, kad tiek prostitucija, tiek seksualinis išnaudojimas yra labai susijęs su lyčių lygybės klausimu. Vyrai yra dominuojantys seksualinių paslaugų pirkėjai, tad Švedijos valdžios tikslas buvo sumažinti moterų išnaudojimą, bei paklausą.¹²² Šiaurės šalių modelio tikslas užtikrinti lygias teisas, numatant, kad moterų baudimas už prostituciją yra netikslingas: įstatymu yra siekiama ne tik sumažinti prostituciją, bet ir sudaryti galimybes moterims jaustis saugiau, kadangi nėra taikomos

¹¹⁹ Visuotinė lietuvių enciklopedija, „Prostitucija“, žiūrėta 2023m. kovo 11d, <https://www.vle.lt/straipsnis/prostitucija/>

¹²⁰ Polatside, Jay, *supra note*, 29

¹²¹ Luba Fein, „Has the Nordic Model worked? What does the research say?“, Nordic Model Now, 2019m. gruodžio 22d., <https://nordicmodelnow.org/wp-content/uploads/2019/12/has-the-nordic-model-worked-what-does-the-research-say.pdf>

¹²² „Prostitution policy in Sweden“, swedishgenderequalityagency, žiūrėta 2023m. kovo 12d. <https://swedishgenderequalityagency.se/men-s-violence-against-women/prostitution-and-human-trafficking/prostitution-policy-in-sweden-targeting-demand/>

baudžiamosios priemonės, o siekiama, kad jos kreiptųsi pagalbos ir taip pasitrauktų iš prostitucijos. Remiantis Švedijos įstatymu, šį modelį pradėjo taikyti kitos šalys, Norvegija, Islandija, Pietų Korėja, Šiaurės Airija, Kanada, Prancūzija, Airijos Respublika, bei Izraelis. 2018-2020 metais buvo atliktas tyrimas, kurio metu buvo analizuojami Šiaurės šalių modelio komponentai, tyrimo autoriai įvardino juos kaip statybos blokus (angl. „*building blocks*“) Buvo išskirti trys Švedijos modelio komponentai:

- legalus arba ribojantis (angl. *restrictive*) komponentas nukreiptas į seksualinių paslaugų paklausą, siekiant sumažinti tokių paslaugų pirkimą.
- Socialinis arba palaikomasis ir atstatomasis (angl. *supportive and restorative*) komponentas, nukreiptas į paslaugas, kurios yra suteikiamos asmenims, kurie siekia pasitraukti iš prostitucijos, taip pat ir į paslaugų pirkėjus, kurie nori pakeisti savo elgesį, jiems taipogi yra siūloma priežiūra bei pagalba
- Edukacinis komponentas, kuriuo siekiama pakeisti visuomenės požiūrį į prostituciją¹²³

Taigi, Švedijos šalių modelis apima tris pagrindinius aspektus susijusius su prostitucija – kriminalizuojant seksualinių paslaugų pirkimą ir dekriminalizuojant tokių paslaugų teikimą, remiant aukų pasitraukimą bei atsigavimą, suteikiant pagalbą paslaugų pirkėjui; ir keičiant visuomenės švietimo normas. Dėl šių trijų veiksnių Šiaurės šalių modelis tapo novatorišku požiūriu į prostituciją ir prekybą žmonėmis seksualinio išnaudojimo tikslais ir savotišku pavyzdžiu kitoms šalims. Vis dėl to, šio modelio analizė parodė, kad valstybės, norinčios mokytis iš Švedijos, turi apimti visus tris komponentus, suteikdamos joms vienodą prioritetą ir finansavimą. Be to, pasak ekspertų yra labai svarbu, kad veiktų atitinkama institucija, kuri būtų atsakinga už šios srities mokslinius tyrimus ir gebėtų stiprinti ir koordinuoti įvairių iniciatyvų užsakymą ir finansavimą, taip pat sėkmingų vietos iniciatyvų sklaidą ir pritaikymą trijose modelio dalyse.¹²⁴ Kalbant apie Švedijos pasiekimus tiriant prekybos žmonėmis nusikaltimus, beveik visuose savo regionuose Švedija turi po padalinį, kovojantį su prekyba žmonėmis bei paskirtus kontaktinius asmenis, kurie teikia informaciją nacionaliniam pranešėjui. Švedija buvo pirmoji šalis, kuri įsteigė nacionalinio pranešėjo institutą, šią poziciją šalyje užima Švedijos policija. Reikėtų paminėti, kad nors ir nėra įkurto atskiro nacionalinio pranešėjo, Švedijos policija yra sukūrusi tam tikrus mechanizmus, kurie neleidžia sudaryti prielaidų nekokybiškam ar nekritiškam prekybos žmonėmis tyrimų, analizės ar prevencijos vertinimui. 2016

¹²³ Wanjiku Kaime-Atterhög, *Perspectives on the swedish model to prevent and combat prostitution and trafficking for purposes of sexual exploitation*, The House of Plenty Foundation, Švedija, 2021, 13
<https://www.kas.de/documents/272774/272823/Perspectives+on+the+Swedish+Model+to+Prevent+and+Combat+Prostitution+and+Trafficking+for+Purposes+of+Sexual+Exploitation.pdf/065452b8-c5bc-f8f3-9392-f12d5ee6f531?version=1.0&t=1624016216891>

¹²⁴ Ibid.,15.

metais Švedija sukūrė Nacionalinį nukreipimo mechanizmą, bei pateikė išsamų vadovą, kuriame apibrėžiamos kiekvienos institucijos pareigos, susijusios su prekybos žmonėmis aukų nukreipimu. Vadovas suskirstytas į šešis etapus, kurių tikslas padėti specialistams ir NVO nustatyti prekybos žmonėmis aukas. Švedijoje taip pat egzistuoja ypatingos kompetencijos socialiniai darbuotojai – regioniniai koordinatoriai, kurie yra įdarbinti savivaldybių bei socialinių agentūrų. Šie koordinatoriai padeda valdžios institucijoms, policijai, savivaldybių socialinėms tarnyboms, teikdamos pagalbą ir ekspertines žinias prekybos žmonėmis bylose, padeda prekybos žmonėmis aukoms, užtikrina, kad joms būtų suteikta apsauga ir parama viso teismo proceso metu, koordinuoja tarpžinybinės paramos iniciatyvas tarp tokių institucijų kaip policija, migracijos tarnyba, socialinių paslaugų, sveikatos ir medicinos priežiūros teikėjų ir pan.¹²⁵ Be to, Švedijos įstatymai numato, kad policija privalo bendradarbiauti su socialines paslaugas teikiančiomis institucijomis, bei pranešti apie galimas prekybos žmonėmis aukas. Taip pat policijos intranete egzistuoja kontroliniai sąrašai, kurių pagalba gali būti identifikuojama auka, bei interaktyvi mokymų programa, skirti padėti pareigūnui atpažinti ir tirti prekybos žmonėmis nusikaltimus.¹²⁶ Kovoju su organizuotu nusikalstamumu, įskaitant ir prekybą žmonėmis, Švedijoje dėmesys skiriamas toms gyvenamosioms vietovėms, kur gyvena labiau pažeidžiami asmenys. Jeigu atsiranda pranešimų arba žvalgybinės informacijos bent dėl menkiausių įtarimų, kad gali būti vykdoma veikla susijusi su prekyba žmonėmis arba prostitucija yra organizuojami patikrinimai kartu su įvairiomis inspekcijomis, tokiose vietose kaip masažų salonai ir pan. Svarbu paminėti, kad žmogaus teisių srityje Švedija yra viena pažangiausių šalių LGBTQI klausimais: nuo 2003 metų homoseksualams leidžiama įsivaikinti, o nuo 2009 metų jie turi teisę susituokti Švedijos bažnyčiose.¹²⁷ Tam, kad užtikrintų moterų ir vyrų lygias teises, Švedijos valdžia numatė tam tikrus pokyčius savo teisės aktuose: tėvai privalo tris mėnesius būti tėvystės atostogose, taip paskatinant tėvus dalintis vaiko priežiūra vienodai; darbdaviai privalo kas metus palyginti vyrų ir moterų darbo užmokesčius, bei pašalinti nesąžiningą skirtumą jeigu toks yra; Švedija pristatė

¹²⁵ „General information: situation on trafficking in human beings“, EC.EUROPA, 2023m. kovo 17d. https://home-affairs.ec.europa.eu/policies/internal-security/organised-crime-and-human-trafficking/together-against-trafficking-human-beings/eu-countries/sweden_en

¹²⁶ *National Referral Mechanism Protecting and supporting victims of Trafficking in Human Beings in Sweden*, County Administrative Board of Stockholm, 2016, 17. https://www.icmpd.org/file/download/52326/file/NRM_Swedish_TRM_SOPs_ENG.pdf

¹²⁷ „Rights of LGBTQI people“ informationsverige.se, žiūrėta 2023m. balandžio 2d. <https://www.informationsverige.se/en/om-sverige/individens-rattigheter-och-skyldigheter/hbtqi-personers-rattigheter.html>

seksualinio sutikimo įstatymą, kuriame numatyta, kad asmuo turi būti įsitikinęs, kad antra pusė nori lytinių santykių. Šio įstatymo tikslas vengti seksualinio išnaudojimo.¹²⁸

Suomija

Dar viena šalis, kurios prekybos žmonėmis bylų tyrimo specifiką reikėtų apžvelgti, yra Suomija. Suomijoje policijos pareigūnai yra susifokusavę į pasitikėjimo aspektą: bylą tiria tas pats pareigūnas, kuris stengiasi aukai sukurti saugią aplinką. Suomijos policija neturi atskiro padalinio skirto kovai su prekyba žmonėmis, vietoje to, nusikaltimą tiria pareigūnas, pagal tai kokios prekybos žmonėmis formos nusikaltimas egzistuoja. Svarbu paminėti tai, kad kiekvienas pareigūnas, dirbantis su prekyba žmonėmis yra apmokamas būtent toje srityje. Policijai taip pat padeda kovos su prekyba žmonėmis tinklas, jo tikslas – užtikrinti, kad informacija ir įgūdžiai būtų atnaujinami.¹²⁹ Taigi, Suomijoje didelis dėmesys skiriamas ir į pareigūnų kompetencijas bei darbo kokybės užtikrinimą. Atkreiptinas dėmesys, kad Suomijos policijos pareigūnams negalima tirti prekybos žmonėmis nusikaltimo individualiai t.y. jie glaudžiai bendradarbiauja su kitomis institucijomis. Tarp svarbių partnerių yra: Pagalbos prekybos žmonėmis aukoms sistema, Nacionalinis pranešėjas prekybos žmonėmis klausimais, kovos su prekyba žmonėmis koordinatorius, NVO Suomijos pagalba aukoms ir kt. Taipogi visos aukos yra nukreipiamos į tam tikrą pagalbos teikimo sistemą.¹³⁰ Suomijoje pagalba aukai grindžiama individualios aukos padėties vertinimu, o ne baudžiamojo proceso pradėjimu.¹³¹ Šioje šalyje yra supaprastintos aukos atpažinimo nuostatos, kad atpažinimas reiškia pateikimas į Pagalbos prekybos žmonėmis aukoms sistemą, taip įgyvendinant aukos teises. Be to auka gauna visą reikalingą pagalbą tiek proceso metu, tiek po jo, pagalba užtikrinama net jeigu auka atsisako baudžiamosios bylos pradėjimo. „Work Help Finland“ mobilioji aplikacija, sukurta į Suomiją atvykstantiems ir Suomijoje gyvenantiems darbuotojams iš užsienio, suteikia informacijos apie darbuotojų teises ir pareigas bei pagrindines šalis, teikiančias pagalbą Suomijoje. Programoje yra informacijos paketas ir pagrindiniai kontaktiniai duomenys iš viso 26 kalbomis.¹³²

¹²⁸ „Women’s rights and gender equality“, [informationsverige.se](https://www.informationsverige.se/en/om-sverige/individens-rattigheter-och-skyldigheter/kvinnors-rattigheter-och-jamstallhet.html), žiūrėta 2023m. balandžio 4d.

¹²⁹ „What does trafficking in human beings mean?“, [poliisi.fi](https://poliisi.fi/en/trafficking-in-human-beings), žiūrėta 2023m. balandžio 4d.

¹³⁰ *ibid.*

¹³¹ Assistance to be given to victims of human trafficking irrespective of the progress of criminal proceedings, Ministry of Social Affairs and Health/Ministry of the Interior, 2022 https://intermin.fi/-/ihmiskaupan-uhreja-autetaan-rikosprosessin-etenemisesta-riippumatta?languageId=en_US

¹³² Work Help Finland mobile application helps to combat human trafficking, [valtioneuvosto.fi](https://valtioneuvosto.fi/en/-/1410869/work-help-finland-mobile-application-helps-to-combat-human-trafficking), žiūrėta 2022m. lapkričio 14d. <https://valtioneuvosto.fi/en/-/1410869/work-help-finland-mobile-application-helps-to-combat-human-trafficking>

Islandija

Dar viena šalis, kurios tyrimo specifika norėčiau išskirti yra Islandija. Islandijos valdžia yra įsteigusi konsultacinį padalinį, kuris dirba su užsienio teisėsaugos institucijomis ir organizacijomis, kovojančiomis su prekyba žmonėmis, tai pat bendradarbiauja su tarptautinėmis organizacijomis rinkdama duomenis apie prekybos žmonėmis tendencijas. Ši grupė, surinktą informaciją, perduoda Islandijos policijos apygardoms, padedant nustatyti ar atvejis turėtų būtų laikomas prekybos žmonėmis nusikaltimu ir kaip jis turėtų būti tiriamas. Be to, vyriausybė finansavo ir įkūrė naują internetinį skubios pagalbos portalą, kuriame pateikiama informacija apie prekybos žmonėmis rodiklius ir teikiama pagalba. Islandija parengė standartines veiklos procedūras (angl. *standard operating procedures, SOPs*) skubios pagalbos tarnybų operatoriams, reaguojantiems į galimus prekybos žmonėmis atvejus.¹³³ Taipogi, buvo sukurti mokomieji vaizdo įrašai, kurie pareigūnams, darbo vietose gali padėti atpažinti prekybos žmonėmis atvejus. Islandijoje taip pat veikia Nacionalinis nukreipimo mechanizmas aukoms, šis centras koordinuoja socialines paslaugas, teisėsaugos veiklą, teikia pagalbą nukentėjusiems, bei renka informaciją apie aukas, talpinant ją į centralizuotą duomenų bazę. Be kita ko, 2021m. buvo sukurtas aukų atpažinimo įrankis, kuris buvo išplatintas visose vietose kur aukoms gali būti teikiama pagalba pvz. sveikatos įstaigose. Islandijos policija taiko asmens tapatybės nustatymo ir siuntimo procedūras, reikalaujančias kreiptis į savivaldybės gerovės tarnybas ir Socialinių reikalų ministeriją, kad koordinuotų aukų priežiūrą ir įkurdinimą.¹³⁴ Nuo pat Rusijos invazijos į Ukrainą pradžios Islandijos valdžios institucijos ėmėsi veiksmų, siekdamos sumažinti prekybos žmonėmis tarp pabėgėlių potencialą, pateikdamos informacines brošiūras apie bendrus prekybos žmonėmis rodiklius ir vietos kovos su prekyba žmonėmis organizacijas teisėsaugai, oro uostams. Reaguodamos į atvykusius pabėgėlius, bėgančius nuo karo Ukrainoje, valdžios institucijos sukūrė ir platino skrajutes apie prekybos žmonėmis pavojus anglų, rusų ir ukrainiečių kalbomis pabėgėliams iš Ukrainos ir visiems apsaugos prašytojams Islandijoje.

Apibendrinant, kiekviena demokratiška šalis vienokiais ar kitokiais būdais sukuria įstatymus bei mechanizmus, galinčius apsaugoti jos piliečių teises bei laisves. Nereikia pamiršti, kad analizuojant minėtų šalių patirtį, žmogaus teisių gynimo ir prekybos žmonėmis nusikaltimų tyrimo kontekste, buvo atsižvelgta į gerąją praktiką. Vis dėl to, kiekviena šalis turi ir labai gerų ir taisytinių pavyzdžių. Taigi, toliau šiame darbe bus analizuojamos kryptys, kurias pritaikius Lietuva sėkmingiau galės kovoti su prekybos žmonėmis reiškiniu.

¹³³ „2022 Trafficking in Persons Report: Iceland“, state.gov, žiūrėta 2023 balandžio 7d.
<https://www.state.gov/reports/2022-trafficking-in-persons-report/iceland/>

¹³⁴ *ibid.*

3.5. Užsienio šalių pažangios patirties tiriant šias nusikalstamas veikas diegimo į Lietuvos teisėsaugos institucijų veiklą kryptys

Prekybos žmonėmis nusikaltimų specifika yra dinamiška ir sudėtinga, todėl suprantama, kad visiškai užkardyti nusikaltimo, nešančio milijoninius pelnus nusikaltėliams, yra neįmanoma. Vis dėl to, su laiku, visuomenė, teisėsaugos institucijos ir įvairios organizacijos suranda priemonių kaip vienu ar kitu būdu mažinti prekybos žmonėmis mastus bei užtikrinti žmogaus teisių ir laisvių apsaugą. Todėl šiame skyriuje bus pateikiama įvairių užsienio šalių geroji praktika, kovojant su prekybos žmonėmis nusikaltimais. Dėl vykstančio karo Ukrainoje, ir itin didelės rizikos šios šalies piliečiams tapti prekybos žmonėmis aukomis, dalis gerosios praktikos pavyzdžių pateikiama šios situacijos kontekste.

Prekyba žmonėmis yra daugialypė problema, o bendradarbiavimas su prekybos žmonėmis aukomis pats savaime yra sudėtingas uždavinys, dažnai reikia pagalbos tiek iš valstybės institucijų - teisėsaugos atstovų, medikų, socialinių darbuotojų, tiek nevyriausybinių organizacijų. Dažnu atveju žmogus nežino kur kreiptis, nori sulaukti pagalbos, bet nepasitiki teisėsauga. Kaip jau ne kartą šiame darbe minėta, NVO yra didelė pagalba tiriant prekybos žmonėmis nusikaltimus. Svarbu suprasti, kad ne visuomet viena organizacija yra pajėgi padėti žmogui. Resursų ar žmogiškųjų išteklių trūkumas vienoje NVO gali privesti prie nesuteiktos pagalbos nukentėjusiam nuo prekybos žmonėmis nusikaltimų aukai. Viena iš gerosios praktikos veiklos krypčių, kovojant su prekybos žmonėmis nusikaltimais, yra NVO veiklos gerinimas. Veiklos gerinimą apima tokie aspektai kaip: darbuotojų kompetencijos didinimas, finansinių ir žmogiškųjų išteklių papildomas skyrimas, o svarbiausia sklandaus bendradarbiavimo užtikrinimas tiek su teisėsaugos institucijomis, tiek tarpusavyje su kitomis NVO. 2013 metais Švedijoje sukurta platforma (angl. *Swedish Civil Society Platform against Human Trafficking*), kuri apjungia visas NVO, kovojančias su prekyba žmonėmis. Ši platforma leidžia keistis informacija, taip pat jos nariai dalinasi savo kompetencija, o tai leidžia geriau atpažinti aukas, suteikti jiems geresnes paslaugas ir pan. Sistema veikia „auka pirmiausia“ principu, todėl visos NVO gali dirbti drauge, taip suteikdamos visą paslaugų grandinę nukentėjusiam.¹³⁵ Platforma vienija skirtingas organizacijas, todėl aukai yra užtikrinama geresnės paslaugos bei apsauga. Viena iš platformų, kurioje yra NVO dalinamasi informacija yra „*La strada internacional*“ Ši platforma vienija įvairių šalių NVO ir yra tarptautinis tinklas. Šio tinklo esmė yra informacijos teikimas tarp NVO ir pokyčių stebėjimas, siekiant užtikrinti atskaitomybę už veiksmingą Europos kovos su

¹³⁵ Josefina Erikson, Oscar L. Larsson, *How platforms facilitate collaboration across organizational boundaries: fighting human trafficking in Sweden*, Policy Sciences, 2020, <https://link.springer.com/article/10.1007/s11077-020-09371-6>

prekyba žmonėmis politikos ir taisyklių įgyvendinimą. „La Strada International“ renka duomenis ir atlieka tyrimus, siekdama įgyti daugiau žinių apie prekybos žmonėmis problemą. Sekretoriatas valdo internetinį dokumentacijos centrą, kuriame yra daugiau nei 1700 atsisiunčiamų pagrindinių dokumentų.¹³⁶ Taigi, kas liečia pačią NVO veiklą, yra naudinga susikoooperuoti įkuriant bendrą platformą, kurios pagalba, pirmiausia, bendradarbiavimas būtų sutelktas tarpusavyje, tokiu būdu asmuo, nukentėjęs nuo prekybos žmonėmis nusikaltimų, gautų efektyvesnę pagalbą. Be kita ko, nereiktų pamiršti ir to, kad NVO veiks daug sklandžiau turėdama daugiau finansinių resursų. Lietuvoje turime skurdžią NVO finansavimo patirtį, dėl ko NVO negali savo darbuotojams mokėti konkurencingų atlyginimų.¹³⁷ Dėl šios priežasties NVO trūksta žmonių, galinčių teikti paslaugas aukoms, o pačios aukos nėra aprūpinamos tinkamai.

Prekybos žmonėmis nusikaltimų aukų atpažinimas taip pat yra viena svarbiausių krypčių, siekiant prekybos žmonėmis užkardymo. Jau ne karta buvo minėta, kad aukų identifikavimas yra vienas svarbiausių veiksmų. Kaip žinia, NVO smarkiai prie to prisideda. 2022m. Danijos kovos su prekybos žmonėmis centras parengė vadovą, kaip aptikti prekybos žmonėmis požymius, vadovas skirtas ne tik policijos pareigūnams ir kompetentingoms institucijoms, bet ir tokioms organizacijoms kaip Raudonasis kryžius bei Danijos pabėgėlių taryba.¹³⁸ Austrijoje TMO, bendradarbiaudama su policija ir aukų apsaugos organizacijomis parengė dvi praktines priemones, pasienio pareigūnams, apie prekybos žmonėmis atpažinimo kriterijus, nukreiptas į atvykstančius į šalį asmenis, o ypač atkreipiant dėmesį į iš Ukrainos atvykstančius pabėgėlius.¹³⁹ Reaguodama į galimą prekybos žmonėmis grėsmę, TMO Austrija pritaikė savo projektą Asyl-Train II¹⁴⁰, kad Austrijoje surengtų informuotumo didinimo sesijas, nukreiptas į nuo karo bėgančius asmenis, apie tai, kaip geriausiai padėti ir nukreipti žmones, kurie galėjo būti nukentėję nuo prekybos žmonėmis nusikaltimų. Šie užsiėmimai vyksta kartu su Austrijos kriminaline žvalgyba ir prekybos žmonėmis pagalbos centrais, šių užsiėmimų metu pateikiama pagrindinė informacija apie prekybą žmonėmis ir aukų nukreipimą į specializuotas pagalbos tarnybas, taip pat informacija apie prekybos žmonėmis stebėjimus ir susijusias rizikas bei prekybos žmonėmis Ukrainos krizės metu rodiklius. Kiekviena sesija yra

¹³⁶ <https://www.lastradainternational.org/about-us-la-strada-international/>

¹³⁷ D. Platūkytė „Metų pradžia – be atlyginimų ir su tuščia sąskaita: nevyriausybininkams skolas tenka apmokėti iš savų lėšų“ LRT.lt, 2022 žiūrėta 2023 liepos 8d. <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1607202/metu-pradzia-be-atlyginimu-ir-su-tuscia-saskaita-nevyriausybininkams-skolas-tenka-apmoketi-is-savu-lesu>

¹³⁸ „Identifying and supporting victims of human trafficking in the asylum procedure“, euaa.europa.eu, žiūrėta 2023m. kovo 20d., https://euaa.europa.eu/sites/default/files/publications/2023-03/2023_victims_human_trafficking_EN.pdf

¹³⁹ *ibid.*

¹⁴⁰ „Ukraine: IOM Austria And Partners Raise Awareness Of Risks“, [austria.iom.int](https://austria.iom.int/news/ukraine-iom-austria-and-partners-raise-awareness-risks), žiūrėta 2023 m. kovo 15d. <https://austria.iom.int/news/ukraine-iom-austria-and-partners-raise-awareness-risks>

pritaikyta specifiniams atitinkamų dalyvaujančių organizacijų ir veikėjų poreikiams.¹⁴¹ Islandijos teisingumo ministerija taipogi paskelbė gaires, padedančias identifikuoti prekybos žmonėmis aukas, kurių kilmės šalis Ukraina. Gairėse pateikiami prekybos žmonėmis požymiai, kurie gali pasireikšti elgesyje, požiūryje ir išvaizdoje, bet ne mažiau ir žmogaus darbo ar gyvenimo sąlygose. Visų pirma, pateikti požymiai, kurie gali pasireikšti jaunesniam nei 18 metų vaikui. Ministerijos teigimu, šios gairės skirtos, tiems asmenims, kuriems gali prireikti identifikuoti aukas, tačiau naudingoms ir kiekvienam visuomenės nariui.¹⁴² Taigi, karo Ukrainoje akivaizdoje kai kurios Europos šalys ėmėsi veiksmų, padedančių atitinkamoms institucijoms, kuo greičiau identifikuoti prekybos žmonėmis aukas. Vis dėl to, svarbu paminėti, kad Eurojusto ekspertų teigimu¹⁴³, didžioji dauguma Europos valstybių susiduria su ankstyvo aukos suradimo bei identifikavimo problema. Viena iš Eurojusto pranešimų, ekspertai nurodė, kad jų institucija turėtų būti įtraukta kuo anksčiau pradėjus tyrimą, tam kad padėtų užmegzti bendradarbiavimą su visomis šalimis, kurios keičiasi informacija, jog potenciali auka ir jos vieta būtų identifikuota per kuo įmanoma trumpesnę laiką. Pasak Eurojusto, vienas iš įrankių, galinčių padėti greičiau identifikuoti auką yra Europolas. Europolas turėtų būti įtrauktas iš anksto, kad padėtų patikrinti duomenis apie aukas ir nustatyti galimas sąsajas tarp tyrimų, taip pat analizuojant duomenis, pavyzdžiui, finansinius duomenis, gautus iš pinigų pervedimų. Ekspertų teigimu, reikėtų aktyviai stebėti suaugusiems skirtas svetaines šalyse, kuriose jos naudojamos, kad būtų galima nustatyti potencialias aukas. Daugelis Eurojusto bylų yra susijusios su aukų seksualinių paslaugų teikimo reklamomis internetu.¹⁴⁴ Praktikoje, vienas iš reikšmingiausių įkalčių prekybos žmonėmis nusikaltimų tyrime, yra aukos parodymai. Kartu su prekybos žmonėmis aukų identifikavimu svarbu įtikinti aukas duoti parodymus ir bendradarbiauti su teisėsaugos bei teisminėmis institucijomis atliekant ikiteisminį tyrimą ir baudžiamąjį persekiojimą, liudijant prieš kaltininkus. Eurojusto analizuotų prekybos žmonėmis bylų atvejais, aukos nenorėjo duoti parodymų, nes baiminosi, kad nebus apsaugotos nuo nusikaltėlių.¹⁴⁵ Svarbu, kad tinkami specialistai kalbėtų su auka, užduotų reikiamus klausimus, bei stengtųsi išvengti antrinės viktimizacijos. 2019 metų liepą Jungtinėje Karalystėje, Eurostatas kartu su JTG po sėkmingų operacijų Latvijoje bei Jungtinėje karalystėje nuteisė devynis asmenis, kurie vykdė prekybą žmonėmis. JTG nariai įgyvendino kruopščiai tarpusavyje apgalvota teismo strategija dėl nukentėjusiųjų bei liudytojų, siekiant gauti

¹⁴¹ *supra note*.

¹⁴² „Þekkir þú vísbendingar um mansal?“ stjornarradid.is, žiūrėta 2023 m. balandžio 14d.

<https://www.stjornarradid.is/efst-a-baugi/frettir/stok-frett/2022/03/15/Thekkir-thu-visbendingar-um-mansal/>

¹⁴³ *Eurojust Report on Trafficking in Human Beings*, (The Netherlands, Eurojust, 2021), 22

https://www.eurojust.europa.eu/sites/default/files/assets/2021_02_16_thb_casework_report.pdf

¹⁴⁴ *ibid*.

¹⁴⁵ *supra note.*, 29

tinkamus teisme naudoti įrodymus. Atsižvelgiant į aukų pažeidžiamumą buvo pasitelktos ir NVO bei kitos institucijos. Buvo imta visų įmanomų priemonių aukų saugumui užtikrinti pvz. Aukų namų apsauga, aukų lydėjimas keliaujant ir pan. tam, kad sumažinti galimą nusikalstamos grupuotės bauginimą. Taigi, vienas iš pagalbos šaltinių, padedančių identifikuoti prekybos žmonėmis aukas gali būti bendradarbiavimas su Eurojustu bei JTG sukūrimas.

Prevencijos stiprinimas – dar viena kryptis, siekiant prekybos žmonėmis nusikaltimų užkardymo. Karo Ukrainoje metu labai svarbu užtikrinti šios šalies gyventojų teises, kadangi jų situacijoje prekybos žmonėmis rizika ženkliai išauga. Tai suprasdamos įvairios ES šalys sukūrė vienokias ar kitokias informavimo priemones nukreiptas būtent į šios šalies piliečius. Danija, Lenkija, Slovakija išleido lankstinukus, kuriuose įspėja apie prekybos žmonėmis grėsmes, nurodant atsakingų institucijų kontaktus. Norvegija šalia to sukūrė plakatus visose registracijos vietose, taip pat sukūrė informacinius filmus, kuriais pasidalino tiek policijos internetinėje svetainėje, tiek socialinės medijos puslapiuose. Visa tai puikios vizualinės priemonės, padedančios atkreipti dėmesį į esamas grėsmes, ypač tokios, kurios yra masinėse vietose, bei socialinėje erdvėje. Visuomenės švietimas prekybos žmonėmis klausimais turi visuomet, kadangi vis dar išlieka žmonių manančių, kad prekyba žmonėmis nevyksta arba jų negali pasiekti. Dėl šios priežasties labai svarbu šviesti žmones, o ypač mokyklose bei kaimo vietovėse.

Norint užtikrinti prekybos žmonėmis prevenciją ir kontrolę yra labai svarbu sukurti nepriklausomą nacionalinį pranešėją. Nacionalinis pranešėjas - institutas, sukurtas, tam, kad būtų užtikrinama kaip šalis vykdo ES įsipareigojimus prekybos žmonėmis srityje. Nacionalinio pranešėjo paskyrimą numato ES kovos su prekyba žmonėmis direktyvos 19 straipsnis. NP užduotys apima prekybos žmonėmis tendencijų vertinimą, kovos su prekyba žmonėmis veiksmų rezultatų vertinimą, įskaitant statistikos rinkimą, glaudžiai bendradarbiaujant su atitinkamomis pilietinės visuomenės organizacijomis, veikiančiomis šioje srityje ir pan. NP taip pat turi lemiamą vaidmenį rengiant ataskaitas, bei bendradarbiaujant su ES nacionalinių pranešėjų tinklu, kuris tarpusavyje dalinasi informacija ir gerąja patirtimi. Kai kurios ES šalys turi atskirą NP, pvz. Nyderlandai, Airija, Suomija. Lietuvoje nacionalinis pranešėjas yra VRM paskirtas atstovas. 2022 metais buvo atliktas Nacionalinio pranešėjo statuso Lietuvoje atitikties vertinimas. Šio tyrimo metu buvo nustatyta, kad šiuo metu NP neatitinka nepriklausomumo principo. Be kita ko, buvo nustatyta, kad nėra duomenų rinkimo metodologijos, todėl duomenys renkami neišsamiai. Auditorių teigimu: „Nesukurta tvari skatinimo sistema, įgalinanti NVO sektoriaus atstovus be imperatyvaus įpareigojimo kaupti informaciją apie vykdytų kontrolės ir prevencijos priemonių rezultatus, todėl susiduriama su fragmentišku

informacijos ir duomenų gavimu.”¹⁴⁶ Ekspertų grupė GRETA jau 2019 metais, buvo išreiškusi pastabas¹⁴⁷ dėl NP atskyrimo, kadangi šis institutas turi gebėti kritiškai įvertinti šalies padėti prekybos žmonėmis nusikaltimų kontekste.

Be kita ko, siekiant prekybos žmonėmis užkardymo labai svarbus aspektas yra žmogaus teisių apsauga. Žmogaus teisių apsaugos pažeidimai yra prekybos žmonėmis nusikaltimų priežastis ir pasekmė.¹⁴⁸ Ypatingas dėmesys turėtų būti skiriamas diskriminacijai, lyčių lygybės klausimams. Šio darbo praeitame skyriuje daug dėmesio buvo skirta užsienio šalių žmogaus teisių gerosios praktikos analizei. Tiesa, reikėtų paminėti, kad kelis dalykus, lyčių lygybės klausimais Lietuva bando įsisavinti iš Švedijos praktikos: tėvystės atostogų privalomas išėjimas vyrams dviejų mėnesių laikotarpiui yra priimtas nuo 2023 metų, taip pat Seime vyko diskusijos dėl aiškiai išreikšto sutikimo lytiškai santykiuoti, buvo įregistruotos BK pataisos. Šiaurės šalių modelis – dar vienas kryptingas žingsnis žmogaus teisių užtikrinimo srityje, kurio pavyzdžiu galėtų pasekti ir mūsų šalis. ES požiūriu, kuo daugiau prostitucijos įstatymų skirtumų yra tarp šalių, tuo daugiau seksualinio išnaudojimo aukų tarp valstybių narių, taigi tai sudaro ir didesnę prekybos žmonėmis aukų skaičių. Pasak atlikto tyrimo autorių, skirtinga prostitucijos politika kai kuriose narėse gali pritraukti daugiau prekybos žmonėmis seksualinio išnaudojimo tikslais.¹⁴⁹ Lietuva šiuo metu yra vienintelė ES valstybė kriminalizuojanti ir sekso paslaugų teikėją ir gavėją. Vis dėl to, reikia suprasti, kad asmenys užsiimančys prostitucija yra aukos, kurios dėl sunkios gyvenimiškos padėties turi ieškoti būdų kaip išgyventi. Šioje situacijoje aukas reikėtų ne bausti, o suteikti socialines garantijas, psichologinę pagalbą, bei stiprinti jų savimone. Reikėtų paminėti, kad „2020 metų vasarį nebuvo pritarta projektui, kuriuo buvo siekiama panaikinti administracinę atsakomybę už vertinamą prostituciją ir numatyti baudžiamąją atsakomybę sekso paslaugų pirkėjui. Taip pat atsisakyta sugriežtinti atsakomybę perkantiesiems tokias paslaugas. Projektui nepritarta, nes neva prostitucija būtų pripažįstama „legalia ir visuotinai priimtina elgesio

¹⁴⁶ Nacionalinio pranešėjo statuso Lietuvoje atitikties vertinimas, (STRATA, 2022), 40, <https://strata.gov.lt/wp-content/uploads/2022/08/2022-nacionalinio-prane-sejo-statuso-lietuvoje-atitikties-vertinimas.pdf>

¹⁴⁷ GRETA, *Report concerning the implementation of the Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings by Lithuania*, (Council of Europe, France, 2019), 8, <https://rm.coe.int/greta-2019-08-fgr-lithuania-en/1680950076>

¹⁴⁸ Office of the high commissioner for human rights, „Recommended Principles and Guidelines on Human Rights and Human Trafficking“, 2023m. gegužės 18d., <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Publications/Traffickingen.pdf>

¹⁴⁹ *The differing EU Member States' regulations on prostitution and their cross-border implications on women's rights*, (European Union, 2021) 33, [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2021/695394/IPOL_STU\(2021\)695394_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2021/695394/IPOL_STU(2021)695394_EN.pdf)

norma“.¹⁵⁰ Autorės nuomone, yra labai apmaudu, kad tam tikrus dalykus siekiame įsisavinti iš Šiaurės šalių, tačiau esminius žingsnius mūsų valdininkai bijo žengti, dėl šių priežasčių nėra rodomas novatoriškas požiūris tiek į žmogaus teises ar prostituciją. Prekyba žmonėmis yra toks nusikaltimas, kurio užkardymui reikalingas ir pačios valstybės požiūris, kadangi esminės priežastys dėl ko kyla prekyba žmonėmis yra žmogaus teisės ir jų užtikrinimas. Kol kas dar tik mažais žingsneliais žengiame link vienodų teisių ir standartų užtikrinimo, dėl to labai svarbu imtis, pažangių užsienio šalių prekybos žmonėmis tyrimo ir prevencijos, kryptį tobulinimo.

3.6. Informacinių technologijų įtaka prekybos žmonėmis nusikaltimų tyrime

Informacinės technologijos - šiuolaikinio žmogaus kasdienybė, be kurio jau sunku įsivaizduoti savo gyvenimus. Internetu mes susipažįstame, bendraujame, ieškome darbo, mokomės, dirbame, perkam ir parduodam, tai vieta, kurioje galime daryti beveik viską. Vis dėl to, augant technologijų populiarumui atsirado terpė nusikaltėliams daryti savo veikas. Jungtinių Tautų Narkotikų ir nusikalstamumo biuro (UNODC) atliktas tyrimas rodo, kad aukos yra surandamos ir verbuojamos per socialinius tinklus ir internetines pažinčių platformas, kuriose lengvai pasiekama asmeniniai duomenys ir informacija apie žmonių buvimo vietą. Seksualinė prievarta ir kitos formos išnaudojimas vyksta virtualiai, o nuotraukos ir vaizdo įrašai toliau parduodami įvairiose platformose klientams visame pasaulyje, todėl prekeiviai žmonėmis gauna dar daugiau pinigų be papildomų mokesčių.¹⁵¹ Todėl šiais laikais didelį susirūpinimą kelia technologijų poveikis prekybai žmonėmis, o ypač asmenų verbavimui bei išnaudojimui. Internetu asmuo save gali pateikti tokį kokį auka jį nori matyti, taip pat galima kurti patrauklius darbo pasiūlymus ir kt. Prekeivei žmonėmis gali rasti daugybę informacijos apie potencialią auką internete, ypač socialinėse platformose tokiose kaip „Facebook“, „Instagram“, „Snapchat“ su viešai prieinama informacija, susijusia su draugais, šeima, vietomis kur asmuo lankosi, gyvena, kur dirba, atostogauja, ar net atskleisti kokie yra įpročiai ar pažeidžiamumas. Įmanomas netgi aukų profiliavimas, pasirenkant nusikaltėliui patogią lokaciją. Be kita ko, nusikaltėliai gali kurti romantiškų santykių ryšį su auka, taip siekiant įgyti pasitikėjimą ir vėliau kontroliuoti asmenį. Egzistuoja daugybė atvejų įvairiose šalyse, kur pirmiausia nusikaltėlis renka kompromituojančią informaciją, pvz. Prašo atsiųsti nuogo asmens nuotraukų, o vėliau grasina

¹⁵⁰ Domantė Platūkytė, „Ir vilkas sotus, ir biznesis sveikas“: sekso pirkėjai lieka nenubausti, požiūris parankus sutenerių klanui“, *lrt.lt*, 2022m. gegužės 10d., <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1688287/ir-vilkas-sotus-ir-biznis-sveikas-sekso-pirkejai-lieka-nenubausti-pozioris-parankus-suteneriu-klanui>

¹⁵¹ „Good Use and Abuse: The Role of Technology in Human Trafficking“, UNODOC, žiūrėta 2023 rugpjūčio 10d. <https://www.unodc.org/unodc/en/human-trafficking/Webstories2021/the-role-of-technology-in-human-trafficking.html>

panaudoti jas, taip šantažuojant ir įtraukiant į prostituciją.¹⁵² Technologijų sukeliamas pavojus prekybos žmonėmis kontekste gali paliesti ir vaikus. Daugelis iš jų net ir nesulaukę reikiamo amžiaus turi socialinius tinklus, ten bendrauja ne tik su bendraamžiais bet ir su nepažįstamais, pvz. Suaugusiu, kuris tik slepiasi po vaiko nuotrauka, taipogi vaikai žaidžia internetinius žaidimus, kur irgi yra didelė grėsmė pakliūti į nusikaltėlių spąstus. „Prekeiviai žmonėmis šiuo metu naudoja technologijas savo aukų profiliavimui, verbavimui, kontrolei ir išnaudojimui, taip pat internetu, ypač tamsiuoju žiniatinkliu, norėdami paslėpti nuo tyrėjų nelegalią medžiagą, gautą iš prekybos žmonėmis, ir tikrąją jų tapatybę”¹⁵³ - teigia M. Crittin. Šiandien internetas leidžia lengvai pasiekti daug didesnę potencialių aukų grupę, nes nebėra tradicinių fizinių ir geografinių apribojimų. Prekeiviai žmonėmis kuria netikras svetaines arba skelbia skelbimus teisėtuose užimtumo portaluose ir socialinių tinklų svetainėse. Neteisėtos pajamos, gautos iš šio labai pelningo nusikaltimo, taip pat yra plaunamos internetu naudojant kripto valiutą, todėl prekeiviams žmonėmis lengviau gauti, paslėpti ir perkelti dideles pinigų sumas su mažesne rizika būti aptiktiems teisėsaugos pareigūnų.

Yra apibūdinami du pagrindiniai būdai, kuriais prekeiviai žmonėmis naudojami internetu aukoms verbuoti: „medžioklės“ strategija, kuriai būdingas aktyvus prekeivis žmonėmis, persekiojantis aukas internete, pavyzdžiui, socialinės žiniasklaidos platformose ir „žvejybos“ strategija, dažniau naudojama, kai prekeiviai žmonėmis skelbia skelbimus internete, pvz., melagingą darbą, skelbimai talpinami teisėtuose įdarbinimo portaluose, tuomet laukia, kol potencialios aukos su jomis susisieks.¹⁵⁴

Tyrėjai susiduria su iššūkiais tiriant prekybą žmonėmis, susijusia su informacinėmis technologijomis. Kai nusikaltimas planuojamas vienoje šalyje, aukos – kitoje, o klientas – trečioje, teisėsaugos institucijos susiduria su praktiniais iššūkiais, tokiais kaip įrodymų paieška ir užtikrinimas, nes bet koks tyrimas reikalauja tarptautinio bendradarbiavimo ir tam tikro skaitmeninio lygio kompetencijos.¹⁵⁵ Internetu esančios informacijos stebėjimas ir tikrinimas policijai reikalauja daug resursų ir yra taikomi teisiniai apribojimai, pvz. yra naudojami privatumo įstatymai dėl kurių ne visi duomenys yra prieinami. Be kita ko, labai sunku nustatyti aukas: internetiniai skelbimai dažniausiai įslaptinti, prekeiviai turi slapyvardžius, gali pakeisti savo kompiuterio IP adresą, naudoti šifravimo

¹⁵² *supra note.*

¹⁵³ *supra note.*, 150.

¹⁵⁴ United Nations, „Successful strategies for addressing the use of technology to facilitate trafficking in persons and to prevent and investigate trafficking in persons“, Conference of the Parties to the United Nations Convention against Transnational Organized Crime, 2021m. birželio 23d.

https://www.unodc.org/documents/treaties/WG_TiP_2021/CTOC_COP_WG.4_2021_2/ctoc_cop_wg.4_2021_2_E.pdf

¹⁵⁵ *supra note.*, 150.

online įrankius. Trūksta pareigūnų ir tyrėjų, kurie turėtų pažangius darbo kompiuteriu įgūdžius, kurie būtų apmokyti vykdyti slaptas operacijas internete ir pan. Taipogi, labai daug laiko užtrunka užklausų siuntimas socialinės medijos kompanijoms, taip pat ir jų atsakymai į jas. Svarbu paminėti, kad šalys dažniausiai neturi reikiamos įrangos, kadangi ji yra brangi. Kaip žinia, investicijų reikia ir į žmogiškąjį kapitalą, kadangi egzistuoja būtinybė tobulinti technines žinias.¹⁵⁶ Vis dėl to, nereikėtų pamiršti ir to, kad informacinės sistemos keičiasi, todėl "eiti koja kojon" su technologijomis yra rimtas iššūkis reikalaujantis didelių pastangų. Technologijos gali būti ir puikus įrankis kovojant su prekyba žmonėmis. Teisėsaugos institucijos technologijų pagalba gal nustatyti prekeivius žmonėmis, naudojant dirbtinį intelektą, duomenų gavimo programos leidžia nustatyti įtartinus sandorius ir pan. Internetiniuose puslapiuose, reklamos pagalba, galima skleisti informaciją apie prekybos žmonėmis grėsmes. Siekiant identifikuoti aukas tai pat galima pasinaudoti technologijų pagalba. Minėta ekspertų grupė, pateikė ne vieną gerosios praktikos pavyzdį, kaip šalys kovoja su prekyba žmonėmis. Interneto stebėjimas - tiek socialinių tinklų, tiek forumų ar net juodojo interneto (angl. *dark web*) stebėjimas, renkant duomenis ir įvairius šaltinius apie asmens kontaktų tinklą, gyvenimo sąlygas, finansinę situaciją ar pan. Kai kurios šalys yra suformavusios "kibernetinius patrulius" su specializuotais pareigūnais. Panašų modelį pradėjo įgyvendinti ir Lietuva, nuo 2021 įsteigusi virtualų patrulį Facebook socialiaame tinkle. Kai kuriose jurisdikcijose yra leidžiami slapti tyrimai internete (angl. *cyber-infiltration*). Teisėsaugos institucijos vykdo įsitraukimą į nusikaltėlių tinklus, naudojant slaptus tyrimus ir metodus. Šios šalys turi savo specializuotus pareigūnus ir programinę įrangą.

Kai kuriose šalyse, pavyzdžiui, Prancūzijoje, interneto prieigos teikėjai ir svetainių šeimininkai privalo padėti teisėsaugai kovojant su medžiagos platinimu, susijusiu su konkrečiais nusikaltimais, įskaitant prekybą žmonėmis. Jie privalo įrengti lengvai prieinamą ir matomą sistemą, leidžiančią bet kuriam asmeniui pažymėti įtartina medžiagą.¹⁵⁷ „Investavimas į žmogiškąjį kapitalą yra toks pats svarbu kaip ir į pačią technologinę įrangą“ - teigia GRETA ekspertai.¹⁵⁸ Tai reiškia, kad labai svarbu, kad teisėsaugos institucijų pareigūnai būtų paruošti ir apmokyti. Įtraukimas tokių pareigūnų, kurie turėtų ne tik puikias prekybos žmonėmis tyrimo žinias, bet ir puikiai išmanytą informacines technologijas. Kiekvienas prekybos žmonėmis tyrimų skyrius ar padalinis, turėtų techninę pagalbos grupę tyrėjams, kurie būtų apmokyti tirti prekybos žmonėmis nusikaltimus

¹⁵⁶ *supra note.*, 153

¹⁵⁷ *ibid.*, 153

¹⁵⁸ *ibid.*,

socialinėje erdvėje. GRETA pateiktas modelis nutolsta nuo tradicinės policijos, kurioje dirba prisiekia pareigūnai, kadangi tokį darbą galėtų atlikti ir specialių žinių turintys analitikai.

Technologijos gali būti naudingos tvarkant informacinius duomenis, atliekant kriminalinės žvalgybos veiksmus, kadangi prekeiviai patys gali palikti reikšmingų duomenų internete. Tyrėjai gali surinkti daug reikšmingų įrodymų kompiuteriuose, išmaniuose telefonuose, planšetiniuose kompiuteriuose ir kituose įrenginiuose su skaitmenine atmintimi. Gali būti renkami skaitmeniniai pėdsakai tokie kaip naršyklės istorija, interneto protokolo adresai ir pan. Metaduomenų pagalba nuotraukose ar vaizdo įrašuose galima nustatyti vietą, datą bei geografinę žymą, tai gali padėti sužinoti įvykio vietą. Taipogi socialinių tinklų pagalba galima pasiekti daug žmonių, skleidžiant prevencinę informaciją. Šiuo metu, kai kurios valstybės yra sukūrusios mobiliąsias programas, tarp jų ir Lietuva. Programėlė nukreipta į jaunimą, bet pasak jos autorių gali būti naudojama tiek edukacijai tiek specialistams, dirbantiems prekybos žmonėmis prevencijos srityje. Ją kūrė Švietimo, mokslo ir sporto ministerija kartu su Nacionaline švietimo agentūra. Mobilioji aplikacija pavadinimu „Neužkibk, o užsidirbk“ yra sudaryta iš 3 dalių: simuliacinio žaidimo, pagalbos kontaktų ir prevencinės informacijos paauglių ir jaunuolių švietimui. Kalbant apie programas, 2009 metais „Microsoft“ kompanija sukūrė ir padovanojo JAV Nacionaliniam dingusių be žinios ir išnaudojamų vaikų centrui programą pavadinimu PhotoDNA.¹⁵⁹ Šios programos pagalba šis centras gauna pranešimus apie įtartinais vaikų seksualinio išnaudojimo medžiagą iš technologijų įmonių „Google“, „Instagram“ ir „Facebook“, ir kuomet nuotrauka patvirtinama kaip seksualinio vaiko išnaudojimo medžiaga sistema sukuria jai unikalų skaitmeninį atspaudą, vos tik nusikaltėlis bando įkelti į socialinius tinklus nuotrauką pakartotinai (arba į kitą tinklą, kuris naudoja PhotoDNA) automatiškai turinys yra blokuojamas. Tyrėjams ši programa taipogi pasitarnauja, kadangi skaitmeninis atspaudas lieka ir sistema kaupia visą turinį, kuri vėliau galima analizuoti ar lyginti, be to šie duomenys gali tapti pirminiu prekybos žmonėmis šaltiniu ar padėti identifikuoti auką. Europolas turi informacijos teikimo svetainę pavadinimu „Stop Child Abuse – Trace an Object“, ši programa suteikia galimybę prisidėti visuomenei prie tyrimo identifikuojant objektus, esančius nuotraukų fone. Tai yra paskutinė priemonė, kuria naudoja Europolas kai nepavyksta rasti kitų tyrimo metodų arba jie pasirodė neveiksmingi.¹⁶⁰ Kalbant apie išmaniąsias technologijas svarbu paminėti ir dirbtinio intelekto svarbą. Skaitmeninės žvalgybos įrankiai apima automatizuotus duomenų išgavimo sprendimus, kurie gali padėti gauti, išsaugoti ir analizuoti privačius ir viešus socialinėje erdvėje esančius duomenis, atsargines kopijas ir debesyse laikomą turinį, naudojant teismo ekspertizės požiūriu pagrįstą ir teisėtą

¹⁵⁹ *supra note*, 153.

¹⁶⁰ *ibid*

procesą.¹⁶¹ Dirbtinio intelekto pagalba, įrenginiai, išmanieji telefonai, kompiuteriai ir debesies domenai yra atrakinami greitai ir lengvai, norint pasiekti turinę, kuris gali būti itin reikšmingas tyrimui. DI leidžia išgauti duomenis iš failų sistemų, vėliau juos konvertuojant į skaitomus formatus. Technologijų pagalba galima akimirksniu atpažinti žmones, vietas ir objektus, pereiti prie atitinkamų scenų vaizdo failuose ir pan. Teisėsaugos institucijos gali panaudoti įvairius duomenis ikiteisminiam tyrimui, bei užpildyti spragas, kurios atsiranda dėl aukų nenoro ir baimės kalbėti ir suteikti informaciją teisėsaugai. Analizuojant prekybos žmonėmis nusikaltimų tyrimų tarptautinį bendradarbiavimą tarp ES, matomi iššūkiai su kuriais susiduria valstybės narės. Nėra elektroninių įrodymų saugojimo ir perdavimo bendros sistemos, kuri padėtų šalims greičiau keistis informacija. Nėra metodologijos ir bendrų mokymų, kurių pagalba šalys galėtų dalintis gerąja patirtimi kovojant prie prekeivius internete, todėl kiekviena šalis naudoja savo metodus ir strategijas. Egzistuoja didelis poreikis tobulinti skaitmeninių įrodymų rinkimą ir analizę, kadangi skaitmeniniai įrodymai taip pat gali būti reikšmingi ir panaudoti teisminiuose procesuose. 2018 metais Austrijoje buvo pradėtas ikiteisminis tyrimas dėl prekybos žmonėmis, ši byla išskirtinė tuo, kad joje buvo surinkta ypatingai daug skaitmeninių įrodymų. Moterys šiuo atveju migravo iš Venesuelos į Austriją ir vėliau buvo seksualiai išnaudojamos privačiuose butuose ir viešbučiuose. „Instagram“ platforma suvaidino svarbų vaidmenį jas įdarbinant. Prekeivių žmonėmis strategija buvo patraukti jaunų merginų dėmesį demonstruojant prabangų gyvenimą Europoje. Jie taip pat reklamavo gerai apmokamus darbus sekso pramonėje kaip „VIP palydos paslaugas“. „Instagram“ nuotraukos buvo kuruojamos, sudaroma europietiško gyvenimo būdo iliuziją, kuri savo ruožtu sukūrė pasitikėjimo pagrindą tarp moterų ir prekeivių žmonėmis. Moterims priėmus darbo pasiūlymą, bendravimas perėjo į „WhatsApp“, elektroninį paštą ir tiesiogines žinutes „Facebook“ ir „Instagram“. Moterys turėjo atsiųsti savo pasų nuotraukas per „WhatsApp“, o galiausiai ir nuogų nuotraukas. Tada prekeiviai žmonėmis išsiuntė joms lėktuvo bilietus į Austriją. Atvykusias į Austriją, prekeiviai žmonėmis fotografavo moteris, kad reklamuotų moteris vietinėse seksualinių paslaugų svetainėse, o skelbimuose buvo trumpas siūlomų paslaugų aprašymas. Siekiant sumažinti susirūpinimą dėl tikrosios tapatybės atskleidimo, moterims buvo pasakyta, kad šios svetainės Venesueloje nepasiekiamos ir jų šeimos niekada nematys tų svetainių ir nuotraukų. Moterys neturėjo galimybės pasirinkti klientų, jas žemino, smurtaudavo, prekeiviai nuolat siųsdavo moterims žinutes ir jos turėjo būti pasiekiamos visą parą. Be to, moteris buvo šantažuojamos, kad nuotraukos bus paviešintos socialiniuose tinkluose. 2018 m., gavusi pirmuosius parodymus, Austrijos policija pradėjo sekti prekeivių žmonėmis telefono skambučius,

¹⁶¹ By Matt Parker, Mark Gambill „How law enforcement can use digital technology to intercept human trafficking“, police1., 2021 gruodžio 28d. <https://www.police1.com/investigations/articles/how-law-enforcement-can-use-digital-technology-to-intercept-human-trafficking-rfLt2gQpqqMZM7lc/>

sekti butus, kuriuose jie išnaudojo moteris, ir nustatyti nusikalstamos grupuotės mastą. Tyrėjai užfiksavo daugiau kaip 50 000 telefono skambučių, WhatsApp žinučių ir privačių Facebook žinučių. Iš prekeivių žmonėmis „Facebook“ profilių, taip pat seksualinių paslaugų tinklalapių policijai pavyko gauti įtikinamų prekybos žmonėmis ir seksualinio išnaudojimo įrodymų. Per šį procesą jie nustatė daugiau parduotų ir išnaudojamų moterų. Pasitelkusi skaitmeninius įrodymus teisėsauga galėjo atsekti darbo valandas, darbo sąlygas, transporto grėsmes ir logistiką, kasdienes pajamas bei nuolatinę moterų kontrolę ir prievartą.¹⁶²

Specializuotų įgūdžių tobulinimas ir vieningos strategijos, kalbant apie technologijas žmonių prekybos nusikaltimų srityje yra būtinas. Pasaulis nuolat keičiasi ir tobulėja, žmonės vis daugiau ir daugiau laiko skiria socialiniam gyvenimui, be to tame dalyvauja ir vaikai, kuriuos ypač svarbu apsaugoti nuo grėsmių. Nusikaltėliai taipogi keičia savo taktikas ir metodus ieškant potencialių aukų internete. Taigi, ypač didelis dėmesys turi būti skirtas informacinių technologijų plėtrai ir finansavimui. Šiuo metu egzistuoja tik mažas kiekis rekomendacijų kaip tirti ir užkirsti kelią prekybai žmonėmis, naudojant technologinę pagalbą. Sugebėjus sukurti reikiamus mechanizmus bendradarbiauti tarptautiniu lygmeniu, tiriant prekybos žmonėmis nusikaltimus, turinčius informacinių technologijų elementą, būtų žengtas svarbus žingsnis link prekybos žmonėmis nusikaltimų užkardymo.

¹⁶² I. Chen., C.Tortosa, „The Use of Digital Evidence in Human Trafficking Investigations“, *Anti-Trafficking Review*, (14), 122–124. 2020, <https://doi.org/10.14197/atr.201220149>

4. PREKYBOS ŽMONĖMIS BENDRADARBIAVIMO PROBLEMATIKA

4.1. Empirinio tyrimo, atskleidžiančio bendradarbiavimo aktualijas, rezultatai

Siekiant atskleisti bendradarbiavimo ypatumus, buvo atlikti interviu su ekspertais. Abu ekspertai buvo apklausti užduodant iš anksto pateiktus klausimus, kurie buvo sudaryti individualiai, pagal eksperto atliekamas funkcijas ir kompetencijas. Skirtingi anketų klausimai buvo pateikti, todėl, nes buvo siekiama išanalizuoti tiek teisėsaugos bendradarbiavimą su užsienio šalies institucijomis, tiek susidaryti bendrą vaizdą apie ikiteisminio tyrimo aktualijas. NVO atstovui pateikti klausimai buvo susiję su bendradarbiavimo su teisėsaugos institucijomis, vertinimui. Eksperto nr. 1 interviu metu buvo pateikti klausimai (Priedas nr. 1) pokalbio trukmė 26min 56sek. Laikas: 2021m. liepos 7d. 09 val.30min. Pokalbis buvo įrašytas, naudojantis telefono ryšio priemone, prieš tai gaunant respondento sutikimą. Ekspertui nr. 2 pateikti klausimai devyni klausimai (Priedas nr. 3), pokalbio trukmė 28 min 19 sek. Pokalbio laikas 2023m. spalio 20d. 13val. 5min. Pokalbis vyko per zoom platformą. Jį įrašant mobilia ryšio priemone, prieš tai gavus respondento sutikimą. Pokalbis su ekspertu nr.3 vyko 2023m. spalio 30d. 15val. Pokalbis truko 1val 20min. Interviu buvo atliktas naudojantis „Zoom“ platforma, bei įrašytas telefonu. Respondentas prieš tai buvo supažindintas, kad interviu bus įrašytas mokymosi tikslais.

Pirmasis interviu buvo atliktas su ekspertu nr. 1 (Priedas nr. 4) , kurio prekybos žmonėmis ir seksualinio išnaudojimo ikiteisminio tyrimo praktika siekia dešimt metų. Interviu metu buvo užduoti klausimai, susiję su prekybos žmonėmis nusikaltimų tyrimu ir bendradarbiavimu. Kadangi bendradarbiavimas vyksta su užsienio šalimis, klausimai buvo parengti siekiant išsiaiškinti su kokiomis problemomis susiduria mūsų šalies pareigūnai ir kokias problemas jie įžvelgia kuomet atliekamas prekybos žmonėmis nusikaltimų ikiteisminis tyrimas. Respondentui buvo užduotas klausimas, ar atliekant jos funkcijas, nekyla klausimų su BK normomis, kurios reglamentuoja prekybos žmonėmis normas, ir ar nekyla įvairių interpretacijų. Atsakovo teigimu, *BK normos yra aiškos, prekybos žmonėmis reglamentavimas yra pakankamas, tačiau savaime suprantama, kad naujų prekybos žmonėmis formų atsiranda.* Buvo pateiktas pavyzdys iš savo darbo praktikos, kuomet prie kelis metus buvo pradėtas ir atliktas ikiteisminis tyrimas dėl prekybos vaiku, *kur išnaudojimas buvo seksualinio pobūdžio, tačiau nebuvo tvirkinamųjų veiksmų ar seksualinės intervencijos, tikslas buvo išnaudoti nepilnametes mergaites nuotraukoms, kurios leidžia seksualiai pasitenkinti asmenims fotografuojant. Ši byla buvo precedentas, kuris parodė, kad pareigūnai ir teismai geba atpažinti*

naujas išnaudojimo formas. Respondentės teigimu: *“Reglamentavimas įstatymų yra geras, kadangi nėra sąrašas baigtinis.”* Taip pat interviu metu buvo paklausta kokius pareigūnams tenka atlikti pirminius ikiteisminio tyrimo veiksmus, gavus informacijos apie prekybą žmonėmis, ar aukos skundą dėl galimai padarytos veikos. Pasak tyrėjo, *praktika rodo, kad dažniausiai pas pareigūnus asmenys patenka kartu su nevyriausybiniėmis organizacijomis.* Jo teigimu: *“Bendradarbiavimas su nevyriausybinkais yra puiki pagalba pareigūnams, palaikant auką ir padėsinant duoti parodymus, nes dažniausiai ikiteisminis tyrimas prasideda nuo žmogaus apklausos, pirminių duomenų surinkimo”* Tyrėjas teigia, kad pirmiausia aiškinamasi įvykio aplinkybės, ar tikrai tai yra prekybos žmonėmis nusikaltimas, nes prekyba žmonėmis yra labai latentinis nusikaltimas, jį kuo toliau tuo sunkiau darosi atpažinti, kadangi nusikaltimas persikelia į elektroninę erdvę.: *“Yra labai plona riba ir bet koku atveju reikia aiškinti kiekvieną aplinkybę, kas buvo daroma su žmogumi, kokia buvo laisvės suvaržymo forma, kaip jis nukentėjo”* Tai pat pabrėžiama, kad visuomet kartu su pirmine apklausa eina ir specialiųjų asmens poreikių vertinimas, kai privaloma įvertinti kokios yra grėsmės tolimesnės ir kokios pagalbos tam žmogui reikia. Tolimesni veiksmai, kurie seka ikiteisminio tyrimo metu, įvykio vietos nustatymas, jeigu nėra žinoma, reikia išsiaiškinti kur vyko, tuomet nustačius vykti į įvykio vietą, tam, kad surasti galimus įrodymus teismui, paimti objektus pvz. Telefoną, užfiksuoti aukos sužalojimų pobūdį. Visi galimi konkrečiu atveju veiksmai, kad būtų galima surinkti kuo daugiau informacijos, teisingai nustatyti nusikaltimą, kvalifikuoti jį. Kadangi tai yra latentinis nusikaltimas, dažniais atvejais prekyba žmonėmis yra neatpažįstama, nes slepiasi po kitu nusikaltimu, pvz. kontrabandos gabenimu, galimas atvejis, kad kontrabanda gabenantys asmenys gali būti prekybos žmonėmis aukos, taip pat nusikaltimų darymu, vagysčių. Egzistuoja situacijos, kuomet yra įtraukiama į nusikaltimų darymą jau kalėję asmenis, kuriems vagystės yra gyvenimo būdas ir tokiu atveju yra labai sunku įrodyti asmens pažeidžiamumą ir kad jis yra auka, kad nėra pats norintis nusikalsti. Dar vienas svarbus momentas, ikiteisminiame tyrime yra tai, kad pati auka nenori pripažinti, kad yra nukentėjusi nuo šios veikos. Kalbant apie ikiteisminį tyrimą, buvo paminėtas ir specialiųjų žinių taikymas. Vienas iš svarbiausių aspektų pareigūnų gebėjimas gauti duomenis iš elektroninės erdvės. Be kita ko, labai svarbus ir pareigūnų gebėjimas atpažinti auką, svarbu išsiaiškinti sužalojimo mastą, tačiau ne tik nustatyti fizinius sužalojimus, bet taip pat ar asmuo nepatyrė psichologinės traumos, kas irgi yra vertinama kaip sužalojimo mastas, todėl psichologo ekspertizės taikymas yra dažnai taikomas tokiose bylose. Interviu metu buvo užduotas klausimas ir apie užsienio šalių bendradarbiavimą, tiriant prekybos žmonėmis veikas. Dažniausiai ikiteisminis tyrimas yra pradedamas dėl mūsų tautiečių, kurie užsienio valstybėse tampa prekybos žmonėmis tinklo dalimi. Kaip vieną iš problemų tyrėjas atskleidė, kad ikiteisminis tyrimas neretai ilgai užtrunka būtent, dėl tarptautinio bendradarbiavimo su užsienio šalimis. Procedūros dažniausiai būna ilgos, todėl biurokratinis aparatas neleidžia greitai ir

sklandžiai atlikti ikiteisminio tyrimo. Tyrėjas išskiria trečiąsias šalis, su kuriomis bendradarbiauti yra sudėtinga. Europos sąjungoje egzistuoja panaši teisinė bazė, todėl bendradarbiavimas sklandesnis. Respondentės požiūriu viena iš geriausių patirčių yra Jungtinės tyrimo grupės, kuomet vienoje ir kitoje šalyje yra atliekamas tyrimas ir tiek vienos tiek kitos šalies pareigūnai tarpusavyje susiderinę gali atlikti vienu metu būtinus procesinius veiksmus, taip paspartina ir palengvina pati procesą. Dėl ilgo proceso aukos yra traumuojamos, tai paveikia jų psichologinę būseną. Interviu metu buvo paprašyta pasidalinti nuomone apie covid-19 pandemijos galimą įtaką prekybos žmonėmis mąsto išaugimui. Respondento teigimu, elektroninėje erdvėje galima tiek išnaudoti, tiek verbuoti, todėl mąstai išauga, ir juos atpažinti labai sudėtinga. Ilgai trunkantis tyrimai, būtent dėl tarptautinio bendradarbiavimo - tokią didžiausią problemą pateikė pašnekovas. Jo teigimu, pareigūnai, tiriantys prekybos žmonėmis nusikalstamus, atpažinę veiką, imasi visų priemonių ir veiksmų, kad nusikaltimas būtų ištirtas, o nusikaltėliai būtų patraukti baudžiamojon atsakomybėn. Esminės problemos yra tokios: latentiskumas, sunkus prekybos žmonėmis nusikaltimų atpažinimas, ir tarptautinis bendradarbiavimas, dėl ilgai trunkančių procedūrų.

Siekiant išsiaiškinti NVO bendradarbiavimo su teisėsaugos institucijomis praktiką, buvo atliktas interviu su ekspertu nr. 2. Ekspertas yra vienos iš NVO socialinis darbuotojas, kuris tiesiogiai teikia paslaugas nukentėjusiems nuo prekybos žmonėmis, be to tiesiogiai bendradarbiauja su teisėsauga. Interviu su ekspertu pateiktas priedas nr. 5. Pasak eksperto *dažniausiai tenka susidurti su prostitucija ir išnaudojimu vergiškam darbui bei nusikalstamoms veikoms daryti. Paklausus ar dažnai aukos kreipiasi pagalbos į jų organizaciją, respondentė teigia kad, „negaliu pasakyti, kad dažnai, nes vis dar yra stigma, kad kreiptis pagalbos gėda, kad na nereikia niekam pasakoti, niekur kreiptis, na jau nebent pasikreipia kai būna pradėtas ikiteisminis tyrimas dažniausiai, nors turime variantų kai kreipiasi dar prieš prasidedant, bet tai nėra dažni atvejai, tai dažniausiai vis dėl to būna, kad nukreipia kažkas, kad patys žmonės pasikreiptų tai tikrai būna labai retai, dažniausiai tai nukreipia tiek policija, tiek kitos institucijos, artimieji tų asmenų”* Pašnekovas taip pat paminėjo, kad dažniais atvejais gauna pagalbos šauksmą, tiek iš nukentėjusiųjų per ambasadas, kai žmonės yra išvežami į užsienio šalis ir tenai išnaudojami ir tada jau kreipiasi dėl organizuojamo grįžimo į Lietuvą. Paklausus kokias priemones tenka panaudoti, kad būtų suteikta pagalba prekybos žmonėmis aukoms, respondentas atsakė: *„Visa pagalba teikiama, kokia tik asmenims reikia, tiek socialinę, teisinę, psichologinę, palydėjimą, perkam maistą, higienos priemones, drabužius, apatinius, batus, nežinau atrodo, kad visas priemones taikom, kokios tik galimos ir kokios tik įmanomos, būtent konkrečiam atvejui, ir na ko tam žmogui reikia. Tai lydim ne tik į apklausas, į teismus, į apklausas, bet ir pas gydytojus, ir palydim iki psichologo kabineto, jeigu reikia, į priklausomybių lygų centrus, jeigu*

žmogus turi priklausomybių ir nori jas gydyti, tai tas palydėjimas yra nuolatinis ir na pagal kiekvieno poreikį.” Respondentui buvo užduotas klausimas ar pavyksta gauti informacija iš teisėsaugos institucijų dėl tam tikrų prekybos žmonėmis situacijų: „Dėl tam tikrų tikrai pavyksta, tačiau tai labai priklauso nuo pareigūnų noro bendradarbiauti, ne visi jiems empatiški, turintys patirties, apklausinėjant nukentėjusiuosius, čia su tuo didžiausia bėda su kuria susiduriame” Taip pat ekspertė atskleidė, kad keliuose miestuose yra prokurorų, kurie nori padėti aukai ir nukreipia į NVO, per policiją, tačiau kitur labai matomas prokurorų požiūris, kad pagalbos aukai nereikia, tuo tarpu dar egzistuoja tokių situacijų, kuomet teisėsaugos pareigūnai prašo pagalbos tik tuomet kada asmuo nustoja bendradarbiauti su policija, tuomet kreipiasi į NVO darbuotojus, kad šie žmogų surastų ir įkalbintų tęsti bendradarbiavimą. Paklausus eksperto, ar yra kažkokia sistema, kurios pagalba teisėsauga ir NVO specialistai galėtų bendradarbiauti tarpusavyje, teigia apie tokią sistemą niekada nėra gavęs informacijos. Jo teigimu, pareigūnai neprivalo pranešti nevyriausybinėms organizacijoms, sistema su smurtu artimoje aplinkoje egzistuoja, tačiau su prekybos žmonėmis atvejais ne. Paklausus su kokiais iššūkiais susiduria kuomet tenka bendradarbiauti su teisėsaugos pareigūnais, ekspertas atsako: „Ne visi jie empatiški, ne visi supranta, kas yra sąvoka nukentėjęs, nes yra buvę atveju, na kai tikrai pareigūnas apklausinėja nukentėjusį taip pat kaip įtariamąjį, agresyviai, su ta tokia kryžmine apklausa, kur na atsakyk, greičiau, nelauk, visi tie momentai tinka įtariamiesiems, bet netinka nukentėjusiems. Ir išties baisu, na čia gal yra tos patirties trūkumas, pareigūnams, galbūt aš manyčiau trūksta apmokymų kaip dirbti su nukentėjusiais, taip pat kai yra atvykstama į vietą, turime atvejį dėl seksualinės prievartos, pavyzdžiui, kai atvyksta pareigūnas na dar sugeba pasakyti, kad ko čia maivaisi ar panašiai, na tai tokių atveju turime, jų nėra daug, bet jie tokie labai skaudūs, nes būna tokie kraštutiniai atvejai, tai galbūt tai įvardinčiau, daugiau iššūkių, na galbūt noras tiesiogiai bendrauti su asmeniu ir nenoras jungti ir pagalbinius asmenius, pavyzdžiui socialinį darbuotoją, nes dažnai būna kad na mes stengiamės užtikrinti nukentėjusių teises ir pavyzdžiui kviečiamas nukentėjęs, bet nėra kviečiamas advokatas, nėra kartu kviečiamas joks lydintis asmuo, na pavyzdžiui, aš, nes dažnai vykstu kaip lydintis asmuo į apklausas, tai susiduriame su tuo, kad būna tas noras greičiau apklausti, kad greičiau viskas įvyktų, tai nėra iki galo užtikrinamos tos teisės, o žmogus tai nežino, policija paskambina tai jisai sutinka, na ir po to turime tuos atvejus kai yra ikiteisminiai tyrimai nutraukiami, nes tenai galbūt ne viską pasakė, po to įrodinėja, kad advokato nepasikvietė, arba tas žmogus susimaišė, išsigando ir na kažką pasakė ko neprisiminė tuo metu, išsigalvojo, na žodžiu tų atveju yra tikrai labai daug ir tokių iššūkių yra daug ir na žinoma dabar pasakiau tą, kas pirmiausia šovė į galvą, na bet yra ir gerų tų patirčių tai čia dabar šneku apie tas neigiamas.“ Paprašius atskleisti gerąsias patirtis, ekspertas teigė, kad: „Tų pasiekimų yra labai daug, vien tai, kad pareigūnai nukreipia mums nukentėjusius, mes juos paruošiam parodymam, mes juos drąsinam, surandam

advokatus, sutvarkome visus dokumentus, padedam morališkai, teikiame psichologinę pagalbą, padedam morališkai su apklausom, akistatom vykstančiom, nes čia yra labai didelis žalojimas nukentėjusiojo, kai reikia akis į akį susitikti su įtariamuoju asmeniu, kuris tave nuskriaudė, na tai visa tai yra tikrai geroji patirtis, nes tie žmonės ir labiau pasitiki pareigūnais, su mumis pabendraavę” Respondento teigimu, labai daug valandų yra skiriama nukentėjusiojo paruošimui, tiek ikiteisminiam tyrimui, tiek teisminiam procesui, vėliau aukos tampa žymiai „sukalbamesnės”, noriau bendrauja su teisėsauga. Paklausus ką eksperto nuomone reikėtų patobulinti, kad siekiant užtikrinti bendradarbiavimą, buvo atsakyta: *„Turėtų būti kažkokia sistema ar įvestas reglamentavimas, na kad nebūtų pasirinkimo, dabar tai yra pasirinkimas geros valios, ar pareigūnas yra nusiteikęs įtraukti tą kitą asmenį ar ne“* Respondento nuomone, turėtų būti automatinis pranešimas, nevyriausybinei organizacijai, ar centrui, su kuriuo bendradarbiauja policijos skyrius, kuriame būtų nurodytas kontaktas, tuomet NVO galėtų susisiekti ir jie nuspręstu ar žmogus nori bendrauti ar ne. Ekspertas pamini atvejus, kuomet policininkai sako, kad pasiūlė pagalbą, bet nukentėjusysis atsisakė. *„Žmogus kai yra apklausiamas policijoje jis būna išsigandęs, tai jis nori kuo greičiau išeiti, nes dažnai turi neigiamos patirties su policija ir kai jam pasiūloma, na va čia kažkokia organizacija, jis dar pagalvoja, aha čia tyrėja siūlo, čia kažkoks kabliukas yra ir dažnai nesutinka, ir tada būna kad mes tiesiog gauname kontaktus to asmens per kitus kažkokius šaltinius”* Ekspertui buvo užduotas klausimas ar tenka susidurti su neigiamu visuomenės požiūriu į prekybos žmonėmis nusikaltimų aukas. Jo teigimu, toks visuomenės požiūris yra itin dažnas, kadangi aukos vaizdavimas yra sudėtingas, ypač neigiamų reakcijų atsiranda kuomet auka ne vaikas, ar moteris prieš kurią buvo smurtauojama, o vyras, grįžęs iš užsienio, darbingo amžiaus ir turintis priklausomybių, ar praeityje teistas. Vis dėl to, pasak eksperto, su šia problema susiduriama ne tik iš visuomenės, bet ir viešajame sektoriuje dirbančių žmonių, kurių tikslas suteikti pagalbą aukai. Respondentas pateikė pavyzdį kuomet, kartu su nukentėjusiuoju, kuris vizualiai neatrodė pažeidžiamas dėl savo išvaizdos, vyko į vieno miesto socialinių paslaugų skyrių, kuriame darbuotoja vos pamačiusi vyrą ėmė jį kritikuoti dėl jo nenoro dirbti, o gauti pašalpą, nors žmogus buvo pristatytas kaip policijos pripažinta prekybos žmonėmis auka. *Jeigu teisinis reglamentavimas, visuomenės požiūrio keitimas, būtų valstybės problema, tai aš manau, jis ir pasikeistų per laiką. Bet kol tai nėra, tol turim ką turim.* Paskutinis klausimas, kuris buvo užduotas buvo apie pastaruosius įvykius Ukrainoje, ar teko susidurti su pabėgėliais iš Ukrainos, kurie galėjo nukentėti nuo prekybos žmonėmis nusikaltimų. *Deja, bet taip, vykdomė projektą būtent ukrainiečiams, yra kompleksinė pagalba ukrainiečiams, nukentėjusiems nuo seksualinės prievartos ar išnaudojimo, tai tas išnaudojimas apima ir prekybą žmonėmis nusikaltimus, būtent kurie ir nukentėjo nuo nusikaltimų prasidėjus karui. Bet vėlgi, yra visuomenės požiūris yra*

pačių ukrainiečių požiūris, niekur nesikreipti, nieko nepasakoti, kad jeigu čia kas įvyko pačiam tai čia mano problema, ir na juos pasiekti tikrai yra reikalu.

Ekspertui nr. 3 buvo taip pat užduoti klausimai (Priedas nr. 3), kurie buvo pateikti ir ekspertui nr.2. Eksperto nr. 3 interviu pateikiamas priede nr. 6. Paklausus su kokiais prekybos žmonėmis formomis dažniausiai tenka susidurti, ekspertas teigia, kad „...metai iš metų tai seksualinėms paslaugoms, tai gali būti nuo pornografijos pramonės iki tiesiog prostitucijos nelegalios, bet kurioje šalyje ar Lietuvoje ar užsienio šalyje, jeigu kalbėti apie vyrų nukentėjusių kategoriją tai jie dažniausiai yra išnaudojami priverstiniam darbams ir nusikaltimų vykdymui.....jeigu kalbėti apie jaunimą, nepilnamečių kategoriją tai tiek čia, Lietuvoje, tiek užsienyje, gali būti nepilnamečiai išvežami pagrinde nusikaltimų darymui, narkotinių medžiagų platinimui, plėšikavimui, iš parduotuvių vagiliavimui.” taipogi priduria, kad yra ir kitų formų, kurios yra pavienės, arba rečiau užfiksuojamos, tai tokie atvejai kaip nelegalus įvaikinimas, nelegalios donorystės. Ekspertė taip pat pasidalino istorija, kurioje moteris išvykusi darytis plastinės operacijos į užsienio šalį, iš jos grįžusi, pradėjo skųstis sveikata, nuvykus pas gydytojus paaiškėjo, kad moteriai buvo išimtas inkstas. Paklausus ar dažnai žmonės kreipiasi į NVO, ekspertė patikino, kad tokių atvejų, kad kreiptųsi patys nėra daug. Dažniausiai žmonės į organizaciją patenka iš teisėsaugos arba artimųjų, kurie kreipiasi suteikdami preliminarą informaciją apie žmogų. Taipogi gaunama informacija iš Valstybės sienos apsaugos tarnybos, valstybinės darbo apsaugos inspekcijos, šalutinių organizacijų su kuriomis bendradarbiaujama, globos įstaigų. Respondentas taip pat atskleidė, kokias priemones dažniausiai tenka panaudoti, kad žmogui būtų suteikta pagalba: „psichologinė, tai beabejo visas konsultavimas, tai gali būti ir ilgalaikė terapija, socialinė pagalba, tai dokumentų asmens dokumentų atstatymo, asmuo gali būti be asmens dokumentų, be pažymų, apskritai be sveikatos istorijos ir taip toliau iki išmokų susižinojimo, kur galima kažką gauti, kažkokia valstybės pagalba, teisinė pagalba, iki to, kad pagalba ieškant artimųjų, jų nėra nebendraudama, tai čia kas liečia ir dokumentus ir institucijas, bet ir kas liečia bendravimą, socialinius saitus, teisinė pagalba galėtų būti apskritai konsultavimas, pirmiausia suteikiant žmogui informaciją, kad tai kas vyko su tavimi yra prieš teisinę sistemą ir aiškinama kodėl ištikrųjų žmogui vertėtų kreiptis toliau į policiją, jeigu dar nesikreipė, kada jau pradeda vykti procesas, tai mūsų NVO ieško galimybių kaip apmokėti teisininko konsultacijas, kuris rengtų ieškinius, rengtų ir skundus ir padėtų žmogui susidėti teisine kalba visus įrodymus, ką jis turi, kas išnaudojimo procese ir įvyko.“ Ekspertui taipogi buvo užduotas klausimas ar pavyksta gauti informacijos iš teisėsaugos atstovų ar jie noriai bendradarbiauja ar vis dėl to vyksta kažkokių nesklandumų. Eksperto teigimu, kad viskas vykėtų šimtą procentų tai nėra. Vis dėl to, respondento teigimu, yra atveju kuomet pačios NVO peržengia savo kompetencijų ribas, ir imasi veiksmų,

aiškinasi nusikaltimą, ir laiku neperduoda informacijos teisėsaugai. Šio eksperto nuomone, kalbant apie teisėsaugos pareigūnus: „...visi žmonės, kažkur atsiranda vienokie ar kitokie prioritetai, darbo krūvis didelis, galbūt kiekvieną kartą ir ypač kažkokiam naujam tyrėjui staiga čia turint ir apklausiant nukentėjusią auką, išėjo, ją dar kažkoks artimasis palydėjo, na ne kiekvieną kartą ateina į galvą, kad tą pagalbą pasiūlyti reikėjo ir kad NVO gali pagelbėti“ Paklausus ar yra sistema, įrankis, kurios pagalba vyktų bendradarbiavimas, ekspertė sutinka, kad tokio įrankio sukūrimas būtų itin didelė pagalba, kadangi atvykus žmogui yra pildoma lentelė, apie žmogų, vis dėl to, lentelė kitų institucijų nepasiekia, o „nugula stalčiuje“. Paklausus su kokiais iššūkiais tenka susidurti, NVO atstovas atsako, kad kai ir kalbėjom, dėl keitimosi informacija. Vis dėl to, jis atkreipia dėmesį ir į NVO požiūrį, kai kurios organizacijos yra susikūrusios dar nuo nepriklausomybės atkūrimo, ir jaučiasi esančios „arčiau žmogaus“, taip sudarydamos priešpriešą tarp teisėsaugos atstovų, juos nuvertina. Dėl šios priežasties nei organizacijos nei teisėsaugos pareigūnai neranda bendro sutarimo ir nevyksta kokybiškas bendradarbiavimas. NVO atstovo teigimu: *„Aš manyčiau, kad reikia vis priminti galbūt bus kažkuris laiko tarpas kai tu turėsi priminti, priminti bet paskui susidėlios ta tradicija, kad jau žinos, keisis informacija senieji kolegos su naujasneisiais, kad vat kažkada pamiršom mum priminė, trečias, ketvirtas kartas jau tyrėjas žinos, kad čia prekyba žmonėmis, kad reikia pagalbos šitam žmogui, kad reikia empatijos šitam žmogui ir visą kitą, tai aš šitoje vietoje, aš galiu pasakyti, ką mes galime geriau padaryti, nes neturiu jokios teisės kritikuoti kitą pusę, kad jie ne taip vykdo ar per ilgai vykdo tyrimus, nes nežinau kiek reikia laiko, aš neesu kompetetinga atlikti tyrimą, tai aš galbūt taip atsakyčiau į šitą klausimą“* Paprašius pasidalinti respondent gerosios praktikos, bendradarbiaujant pavyzdžiai, buvo papasakota nesenai vykusio situacija, kuomet viena iš NVO gavusi informacijos apie užsienyje esantį vairuotoją, susisiekę su polciija, buvo suteikta visokiariopa pagalba žmogui, be to pridurė, kad VRM ataskaitose matome statistiką, kurioje ikiteisiminių tyrimų skaičius mažėja. Kalbant apie bendradarbiavimą, NVO atstovas pateikė savo poziciją, kad tikslas, ko žmogui reikia nustato pats žmogus, ne visi nori kreiptis į teisėsaugą, kitiems galbūt užtenka to, kad NVO suteikė kažkokias pagalbines priemones. Dėl ko teisėsauga ir NVO sutaria visu šimtu procentu, kad yra reikalinga prevencija ir kad reikia įvairesnių, efektyvesnių užsiemimų, o ne tik informacijos paleistos į viešąją erdvę. Paklausus respondento, ar tenka susidurti su neigiamu požiūriu į prekybos žmonėmis aukas, atsako, kad *„Lietuva linkusi kaltinti pačią auką, nesvarbu kokio nusikaltimo auka ji tapo, jeigu pavogė rankinuką pavogė, vadinasi su pernelyg gražiu rankinukuėjai, ironizuoju, bet taip ir yra, kalbant apie kažkokių seksualinius nusikaltimus kur ten liečia moterų seksualumą, žmonių patiklumą, tai mūsų netgi socialinėse paskirose, netgi po kažkokiu rimtu postu atsirasdavo žmonių, kur tiesiog rašydavo neturit jus ką veikti, jeigu žiopliai įkliūvo tai čia jie patys kalti“* Pašnekovo nuomone, kalti ir NVO darbuotojai, kurie ilgą laiką naudojo prekybos žmonėmis sąvoką, neaiškindami, kas už jos

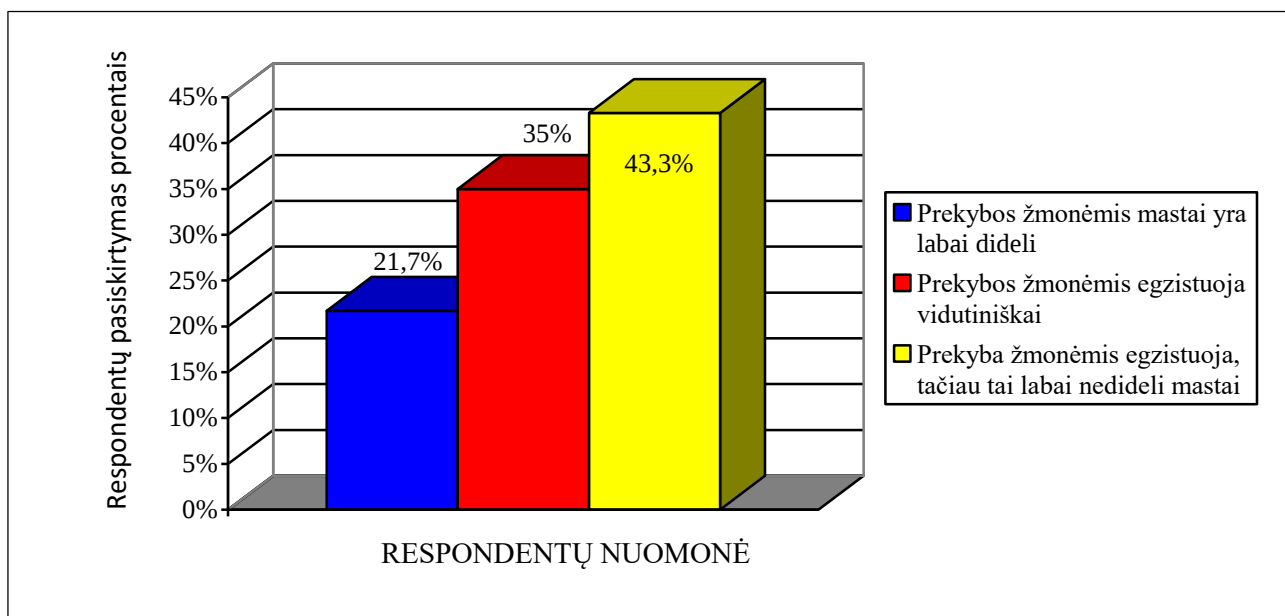
slypim todėl tai leido atsirasti neaiškumui, dėl kurio žmonės nesupranta sąvokos ir reikšmės, ir nusikaltimas atrodo neaiškus ir tolimas. Paskutinis klausimas, kurio buvo paprašyta atsakyti respondento buvo apie Ukrainos piliečius bėgančius nuo karo,

Apibendrinant, interviu tikslas buvo atskleisti su kokiomis bendradarbiavimo problemomis susiduria tiek teisėsaugos, tiek NVO subjektai, kadangi jei turi didžiausią reikšmę prekybos žmonėmis nusikaltimų tyrime. Atsakymų pagalba galima pasiūlyti sprendimo būdus, tam, kad ateityje pavyktų sukurti sistemą, siekiant išvengti klaidų bendradarbiaujant tarpusavyje. Iš interviu galime daryti išvadas, kad prekyba žmonėmis sudėtingas nusikaltimas, kuriame bendradarbiavimo elementas, tiek nacionalinis su NVO, tiek tarptautinis, yra esminis šių nusikaltimų tyrimų kriterijus.

4.2. Visuomenės požiūrio dėl prekybos žmonėmis nusikaltimų tyrimo rezultatai

Siekiant išsiaiškinti visuomenės požiūrį į prekybos žmonėmis nusikaltimus, buvo atlikta anketinė apklausa. Visuomenė yra valstybės dalis, todėl svarbu suprasti, kokias žinias apie prekybos žmonėmis nusikaltimus ir tam tikrus šių nusikaltimų aspektus, turi gyventojai. Anketa buvo sukurta naudojantis www.apklausa.lt internetiniu puslapiu, respondentams buvo užduoti aštuoni klausimai (Priedas nr. 2). Anketa buvo anoniminė, nurodant apklausėjo vardą pavardę ir tai, kad yra skirta moksliniams tikslams. Anketa buvo aktyvi nuo 2023 rugsėjo 26d. Iki 2023 spalio 17d., t.y. 3 savaites. Nesulaukus didesnio respondentų aktyvumu anketos atsakymų pildymas sustabdytas. Iš viso anketoje dalyvavo 60 respondentų. Iš jų 80 proc. vyrų ir 20 proc. moterų. Respondentų amžius pasiskirstė taip: 40 respondentų priklauso 18-30m. grupei, 12 apklaustųjų priklauso 31-45m., o likusieji (8) 46m. ir daugiau. Pirmasis klausimas buvo užduotas apie prekybos žmonių nusikaltimo mastą Lietuvoje. Rezultatų pasiskirstymas matomas lentelėje.

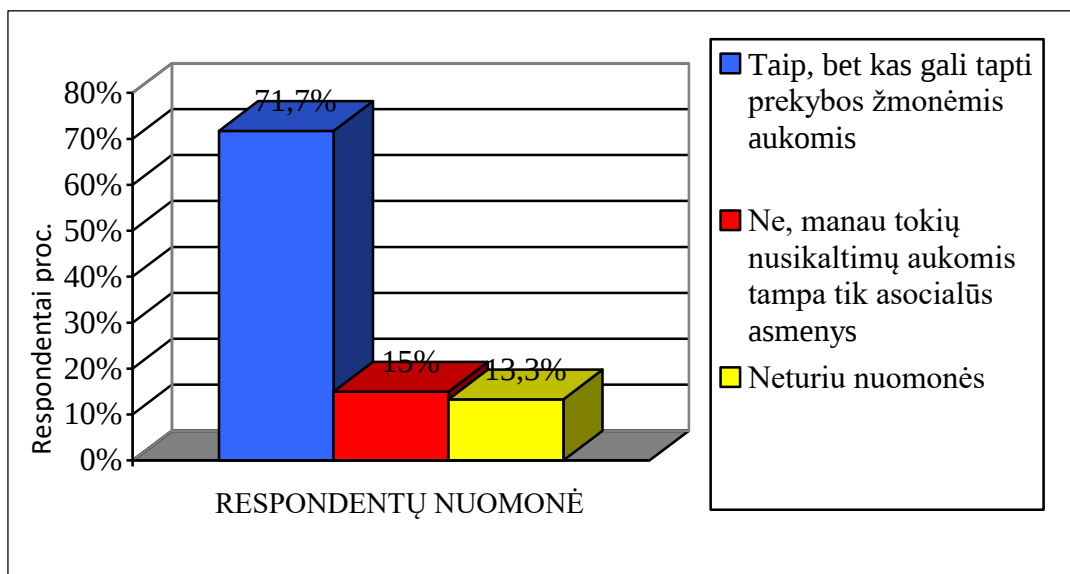
1 Diagrama. Prekybos žmonėmis nusikaltimų mastai Lietuvoje, rezultatai

Iš diagramoje pavaizduotų rezultatų matome, kad 43,3proc. visų apklaustųjų mano, kad prekybos žmonėmis problema egzistuoja, tačiau mastai yra labai nedideli. Kita dalis apklaustųjų (35proc.) teigia, kad prekybos žmonėmis problema egzistuoja vidutiniškai. Likusieji, 21,7proc. mano, kad prekybos žmonėmis nusikaltimų skaičius yra didelis. Taigi, didžioji dalis respondentų nemano, kad Lietuvoje prekybos žmonėmis nusikaltimų skaičius yra labai didelis, iš to galima daryti išvadą, kad egzistuoja menkas visuomenės informuotumas apie šį reiškinį ir jo dydį.

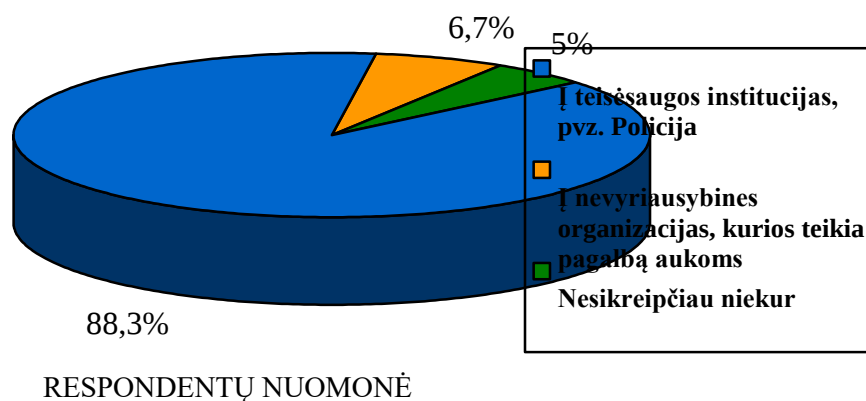
Respondentų taip pat buvo paklausta nuomonės apie tai ar jie arba jų artimieji galėtų tapti prekybos žmonėmis aukomis. Pateiktoje diagramoje matome respondentų atsakymų pasiskirstymą. Didžioji dalis mano, kad aukomis gali tapti bet kas 43 (71,7proc.), kiti 9 (15proc.) pasisakė, jog prekybos žmonėmis nusikaltimų aukomis gali tapti tik asocialūs asmenys. Likusieji 8 (13,3proc.) neturėjo nuomonės šiuo klausimu.

2 diagrama. Ar jūs ar jūsų artimieji gali tapti prekybos žmonėmis auka, rezultatai

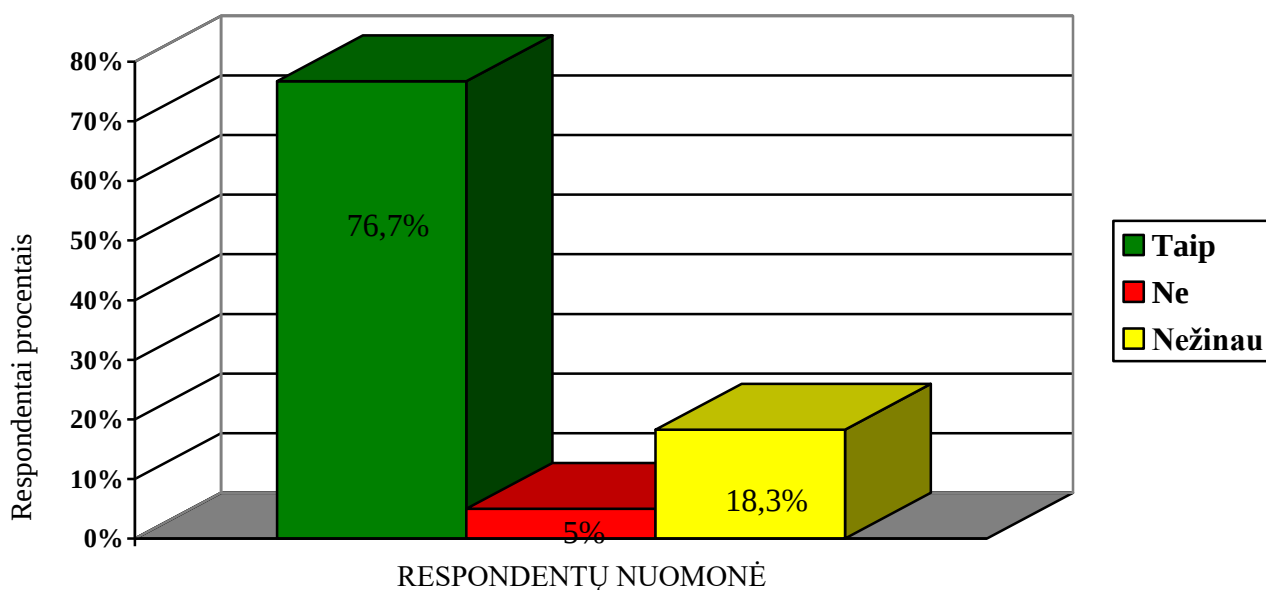
Taigi, didžioji dalis respondentų supranta prekybos žmonėmis nusikaltimų reikšmę, ir tai, kad bet kas gali tapti šių nusikaltimų aukomis. Likusiems respondentams nėra suprantama prekybos žmonėmis grėsmė arba jie neturi reikiamos informacijos, todėl negali pasirinkti jiems priimtinesnio atsakymo varianto. Respondentų buvo paprašyta pasirinkti kur jie kreiptųsi jeigu vis dėl to jis ar jo artimieji taptų nusikaltimų auka.

3 diagrama. Respondentų kreipimasis dėl prekybos žmonėmis nusikaltimų, rezultatai

Iš pateiktų duomenų matome, kad didžioji dalis respondentų kreiptųsi į teisėsaugos institucijas, pvz. į policiją. 6,7proc. apklaustųjų pasirinktų pagalbos ieškoti kreipiantis į NVO, likusieji 5 proc. nurodė, kad nesikreiptų niekur. Galime daryti išvadą, kad didžioji dalis respondentų pasitiki teisėsauga ir artimoje aplinkoje patyrus prekybos žmonėmis nusikaltimą kreiptųsi pagalbos būtent ten. Deja, vis dar turime atvejų, kuomet respondentai nesikreiptų niekur. Anketoje taip pat buvo užduotas klausimas. „Kaip manote ar tarp ES šalių vyksta bendradarbiavimas, kovojant su prekyba žmonėmis?“ Atsakymų pasiskirstymą matome žemiau pateiktoje lentelėje.

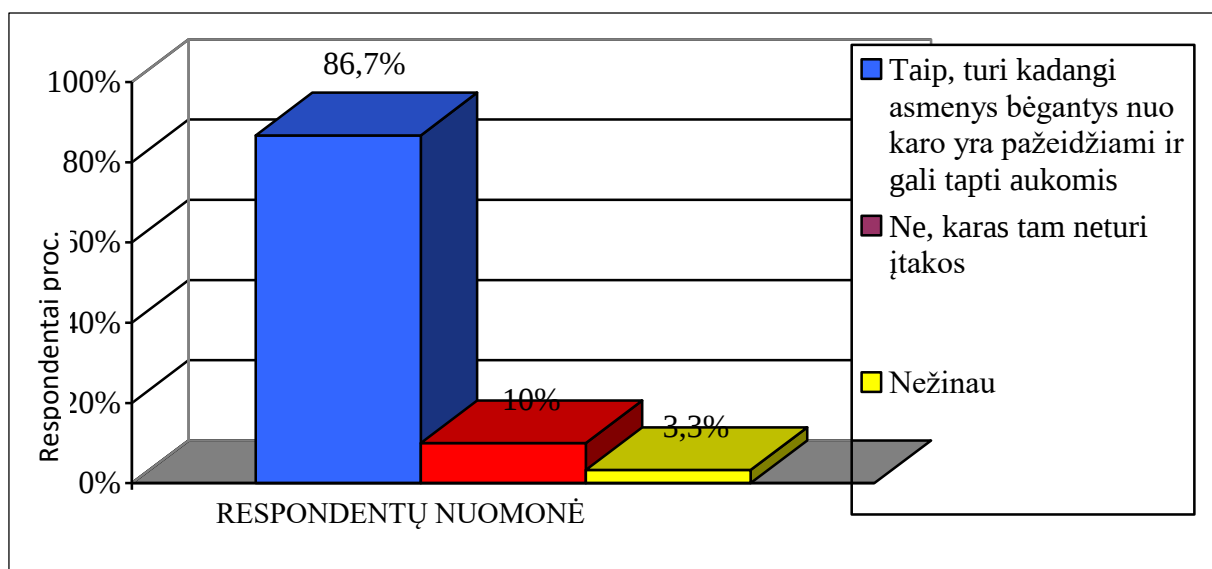
4 diagrama. Bendradarbiavimas tarp ES šalių, kovojant su prekyba žmonėmis

Rezultatai parodė, kad dauguma žino apie tai, kad tarp ES šalių vyksta bendradarbiavimas (76,7proc, 46 respondentai), maža dalis (5proc. 3 respondentai) mano, kad bendradarbiavimas nevyksta, o likusieji 18,3 proc, 11respondentų) apie bendradarbiavimą su ES prekybos žmonėmis nusikaltimų srityje, nežino. Vienas iš anketoje užduotų klausimų buvo apie valstybės finansavimą nevyriausybinėms organizacijoms, siekiant padėti nukentėjusioms nuo prekybos žmonėmis aukoms.

Didžioji dalis apklaustųjų, 66,7proc.(40 respondentų), mano, kad valstybės finansavimas NVO yra netinkamas. 8,3proc. (5respondentai) pasisakė, kad valstybė NVO skiria pakankamai lėšų, o likusieji 25 proc.(15 respondentų) pasisakė, kad šiuo klausimu neturi nuomonės, nežino apie skiriamą finansavimą. Paskutinis klausimas pateiktas anketoje buvo apie Ukrainos karą t.y. kokią įtaką vykstantis karas daro prekybos žmonėmis nusikaltimų išaugimui.

5 diagrama. Ukrainos karo įtaka, prekybos žmonėmis nusikaltimų, skaičiaus išaugimui

Taigi, didžioji dalis 86,7proc. (52 respondentai) mano, kad Ukrainoje šiuo metu vykstantis karas turi įtakos prekybos žmonių nusikaltimų išaugimui. Tai rodo aukštą respondentų sąmoningumą ir prekybos žmonėmis nusikaltimų priežasčių supratimą. Vis dėl to, 10 proc. 6 respondentai teigia, kad karas prekybos žmonėmis nusikaltimams įtakos neturi, 3,3proc. pasisakė, kad nežino.

Taigi apibendrinant galime teigti, nors ir nedidelės apimties, tačiau ši apklausa parodė sritis, kurios yra visuomenei žinomos ir suprantamos, o ties kuriomis dar galima tobulėti. Atsakymai yra reikšmingi tuo, kad gali padėti kuriant visuomenės informuotumo kompanijas, kadangi yra sričių, kurios respondentams nėra visiškai žinomos, ties kai kuriomis iš jų galima plėsti visuomenės akiratį. Ypatingai reikėtų atkreipti dėmesį į visuomenės švietimą prekybos žmonėmis masto klausimu, kadangi didžioji dalis nesupranta kokio masto problema tai yra. Visuomenės anketavimo tyrimas, parodė, koks reikalingas visuomenės švietimas prekybos žmonėmis klausimu, todėl kartu su „Nacionaline prekybos žmonėmis asociacija“ autorė planuoja prevencinį renginį, kuris bus kuriamas kartu pasitelkiant vietinės autorės miesto policijos skyrių, tokiu būdu autorė planuoja prisidėti prie prekybos žmonėmis prevencijos.

IŠVADOS

1. Prekyba žmonėmis – didžiulį pelną prekeiviams nešantis nusikaltimas, dėl kurio gali nukentėti bet kuris žmogus. Vis dėl to, reikia pripažinti, kad socialinės bei ekonominės priežastys žmogų padaro „patrauklesniu“ prekeiviui, todėl tokie asmenys į prekybos žmonėmis pinkles yra įtraukiami greičiau. Be to, prekyba žmonėmis yra išskirtinis nusikaltimas, kadangi nuolat atsiranda naujų išnaudojimo formų, su kuriomis tenka susidurti teisėsaugos pareigūnams, o pats nusikaltimas sutinkamas ir elektroninėje erdveje. Dėl šios priežasties prekyba žmonėmis yra sunkiai atpažįstama, todėl didelis dėmesys turi būti skiriamas prekybos žmonėmis nusikaltimų atpažinimui. Pažymėtina, kad bendradarbiavimas prekybos žmonėmis nusikaltimų srityje yra mažai analizuotas, mūsų šalyje literatūros šia tema yra labai nedaug, todėl aktualu tęsti šios temos nagrinėjimą.
2. Prekybos žmonėmis samprata Lietuvos teisės aktuose perkelta iš tarptautinių teisės aktų ir jiems neprieštarauja, tačiau atkreiptinas dėmesys į poįstatyminius teisės aktus, kuriais remiasi pareigūnai tirdami nusikaltimus. Pareigūnai dirba su teisės aktu, kuris yra rekomendacinio pobūdžio, todėl tiriant prekybos žmonėmis nusikaltimus jiems paliekama didelė terpė interpretacijai. Yra ypatingai svarbu reglamentuoti bendradarbiavimo mechanizmus, kurie būtų imperatyvūs ir privalomi abiejoms pusėms, tiek NVO darbuotojams, tiek ikiteisminio tyrimo pareigūnams.
3. Europolo potencialas nėra išnaudojamas. Tarp Europos Sąjungos ir kitų valstybių narių teisėsaugos institucijų negali vykti sklandus bendradarbiavimas, kadangi nėra harmonizuotos sistemos, šalys nėra įpareigos kelti duomenis į duomenų bazines, o ir jų veikimas yra gana abejotinas. Dėl šios priežasties kyla grėsmė ikiteisminiam tyrimui, kadangi reikšmingi duomenys gali būti nepasiekiami.
4. Informacinės technologijos gali būti ne tik puiki terpė nusikaltėliams verbuoti ar išnaudoti aukas, tačiau ir puiki priemonė kovoje su prekyba žmonėmis. Itin svarbus pareigūnų mokymas, kovoti su naujomis prekybos žmonėmis formomis, bei kelti pareigūnų kompetencijas, stiprinant informacinių technologijų panaudojimą, tiriant prekybos žmonėmis nusikaltimus.
5. Lietuvos teisėsaugos institucijų bendradarbiavimas su NVO yra labai reikalingas prekybos žmonėmis nusikaltimų tyrime, vis dėl to, nei NVO nei teisėsauga negali bendradarbiauti sklandžiai bei užtikrinti duomenų keitimosi tarpusavyje, kadangi nėra harmonizuotų mechanizmų. Gyvenant technologijų amžiuje, reikia pradėti kalbėti apie

NVO įtraukimą į informacines sistemas, kuriomis naudojasi bylas tiriantys pareigūnai. Tai iš esmės padėtų bendradarbiauti, palengvintų biurokratinę naštą, leistų informaciją pateikti sklandžiai ir efektyviau.

PASIŪLYMAI

1. Siekiant tobulinti Europinių struktūrų ir valstybių narių bendradarbiavimą būtina atkreipti dėmesį į nuolatinį monitoringą bei mokslinius tyrimus. Užtikrinti pareigūnų kompetencijų kėlimą, ypač informacinių technologijų, tiriant prekybos žmonėmis nusikaltimus, srityje.
2. Nacionaliniuose teisės aktuose įtvirtinti prekybos žmonėmis aukos nustatymo kriterijus, kurie nebūtų rekomendacinio pobūdžio, kadangi atsiranda vis naujų prekybos žmonėmis formų privaloma kriterijus atnaujinti.
3. Pridėti NVO darbuotojus prie teisėsaugos informacinių sistemų, tam kad NVO galėtų gauti reikiamus duomenis apie tyrimą, įpareigoti pareigūnus teikti informaciją susijusia su „globojama“ auka, taip maksimaliai NVO įtraukiant į tyrimą, kad auka galėtų būtų visokeriopai apsaugota ir būtų užtikrintos jos teisės. Reglamentuoti NVO ir teisėsaugos bendradarbiavimą, kad šis būtų privalomas ir pareigūnas privalėtų informuoti NVO esant įtarimui dėl prekybos žmonėmis nusikaltimų. Stiprinti pareigūnų ir NVO bendradarbiavimą, kartu planuojant prevencijus renginius, tokiu būdu kuriant bendrystę. Darbo autorė kartu su „Nacionalinės prekybos žmonėmis asociacijos“ atstovais planuoja suorganizuoti vieną ir savo mieste, kartu su vietiniu policijos komisariato skyriumi. Tokie renginiai ypatingai svarbūs mažuose miesteliuose, kuriuose prevencijos yra itin mažai.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Teisės aktai:

1. „Convention for the Suppression of the Traffic in Persons and of the Exploitation of the Prostitution of Others“, OHCHR, žiūrėta 2021 kovo 18d. <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/traffickingpersons.aspx>
2. „Dėl Lietuvos tarybų socialistinės Respublikos baudžiamojo kodekso patvirtinimo“, E-SEIMAS, žiūrėta 2021m. vasario 10d., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.20465/jxfupAglbe>
3. Europos Komisija, *Komisijos komunikatas Europos Parlamentui, tarybai, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir regionų komitetui dėl ES kovos su prekyba žmonėmis strategijos 2021- 2025*, (2021) <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/PDF/?uri=CELEX:52021DC0171&from=ES>
4. „Europos parlamento ir tarybos direktyva dėl prekybos žmonėmis prevencijos, kovos su ja ir aukų apsaugos, pakeičianti Tarybos pamatinį sprendimą 2002/629/TVR“, EUR-LEX, žiūrėta 2021 balandžio 17d. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/PDF/?uri=CELEX:32011L0036&from=LT>
5. „Europos Tarybos Konvencija dėl veiksmų prieš prekybą žmonėmis“, E-SEIMAS, žiūrėta 2021m. sausio 10, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.416349>
6. Forced Labour Convention, ILO, žiūrėta 2021 kovo 18d, https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:C029
7. „International Agreement for the Suppression of the "White Slave Traffic", Hrlibraly, žiūrėta 2023 m. gegužės 17d. <http://hrlibrary.umn.edu/instate/whiteslavetraffic1904.html>
8. „International Convention for the Suppression of the Traffic in Women and Children“, United Nations treaty collections, žiūrėta 2021 kovo 15d. https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtsg_no=VII-3&chapter=7&clang=en
9. „International Convention for the Suppression of the White Slave Traffic“, United Nations treaty collection, žiūrėta 2021 kovo 15d. https://treaties.un.org/doc/Treaties/1951/08/19510814%2010-35%20PM/Ch_VII_9p.pdf

10. „Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas“, INFOLEX, žiūrėta 2021 vasario 21d., <http://www.infolex.lt/ta/66150:str147>
11. „Protokolas dėl prekybos žmonėmis, ypač moterimis ir vaikais, prevencijos, sustabdymo bei baudimo už vertimąsi ja, papildantis Jungtinių Tautų Organizacijos Konvenciją prieš tarptautinį organizuotą nusikalstamumą“, E-SEIMAS, žiūrėta 2021 balandžio 9d., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.211307>
12. „Slavery Convention“, OHCHR, žiūrėta 2021 kovo 18d., <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/slavery-convention>

Moksliniai šaltiniai:

1. Amy Farrell, Rebecca Pfeffer, Policing Human Trafficking: Cultural Blinders and Organizational Barriers, *The Annals of the American Academy of Political and Social Science* 653(1):46-64, 2014 https://www.researchgate.net/publication/273588721_Policing_Human_Trafficking_Cultural_Blinders_and_Organizational_Barriers
2. Chen, Isabella, Celeste Tortosa, „The Use of Digital Evidence in Human Trafficking Investigations“, *Anti-Trafficking Review*, (14), 122–124. 2020, <https://doi.org/10.14197/atr.201220149>
3. Cockbain Ella, Kate Bowers „Human trafficking for sex, labour and domestic servitude: how do key trafficking types compare and what are their predictors?“, *Crime, Law and Social Change* 72, 9–34, 2019 <https://link.springer.com/article/10.1007/s10611-019-09836-7>
4. Currier Wheeler, „Trafficker Profile According to US Federal Prosecutions“, *Anti-Trafficking Review*, issue 18, 2022, pp. 185-189, <https://doi.org/10.14197/atr.2012221813>
5. Dandurand, Yvon. „*Human trafficking and police governance*“, *Police Practice and Research An International Journal*, Volume 18, (2017) <https://doi.org/10.1080/15614263.2017.1291599>
6. Fedosiuk, Oleg. „Prekybos žmonėmis nusikaltimo normos naujosios redakcijos (2005 m. birželio 23 d.) aiškinimo ir taikymo problemos“, *Jurisprudencija* 98, 8 (2007): 54–61, <https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/12316/2692-5710-1SM.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

7. Gutauskas, Aurelijus, „Diagnozė – šiuolaikinė vergovė: ar įmanoma ją sustabdyti? Vyraujančios teismų praktikos tendencijos“ *Jurisprudencija*, 23(2), 2016, <https://doi.org/10.13165/JUR-16-23-2-03>
8. Josefina Erikson, Oscar L. Larsson , *How platforms facilitate collaboration across organizational boundaries: fighting human trafficking in Sweden*, Policy Sciences, 2020, <https://link.springer.com/article/10.1007/s11077-020-09371-6>
9. Kiškis, Alfredas, Aušra Kuodytė, Nusikalstamumo prevencijos programų rengimo Lietuvoje tyrimas, *Jurisprudencija*, 19(2), p. 771–801, 2012, https://www.mruni.eu/upload/iblock/be9/020_kiskis_kuodyte.pdf
10. LAT: BK 157 straipsnyje nurodytai nusikalstamai veikai konstatuoti turi įtakos pats veikos padarymo mechanizmas” , *TeisePro*, 2018m. spalio 4d., žiūrėta 2021 sausio 15d. <https://www.teise.pro/index.php/2018/10/04/lat-bk-157-straipsnyje-nurodytai-nusikalstamai-veikai-konstatuoti-turi-itakos-pats-veikos-padarymo-mechanizmas/>
11. Limoncelli, Stephanie. „What in the World Are Anti-Trafficking NGOs Doing? Findings from a Global Study“ *JOURNAL OF HUMAN TRAFFICKING* 2016, VOL. 2, NO. 4, 317 žiūrėta 2021 m. kovo 20d. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/23322705.2015.1135605>
12. Sirgedienė, Reda. „Prekybos žmonėmis masto vertinimas: tarptautinės ir nacionalinės iniciatyvos“, *Socialinių mokslų studijos*, 2012, 4(4),:1623–1644, <https://ojs.mruni.eu/ojs/societal-studies/article/view/192/184>
13. Urbelionytė, Agnė. “Europos sąjungos teisinio prekybos žmonėmis reglamentavimo pokyčiai priėmus direktyvą 2011/36/ES”, *Socialinių mokslų studijos* 2012, 4(3), p. 1143–1155, https://intranet.mruni.eu/upload/iblock/606/019_urbelionyte.pdf
14. Weitzer, Ronald, New Directions in Research on Human Trafficking, *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 653:1, 6-24, 2014 <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/0002716214521562>
15. Whitman, Amy, D.H. Gray „Transnational Human Trafficking“ *Global Security Studies* Volume 6, Issue 3 , (2015): 11-12. Žiūrėta 2021m. Kovo 10d.

Specialioji literatūra:

1. „2022 Trafficking in Persons Report: Iceland“, state.gov, žiūrėta 2023 balandžio 7d. <https://www.state.gov/reports/2022-trafficking-in-persons-report/iceland/>

2. ASSISTANCE TO VICTIMS OF HUMAN TRAFFICKING GRETA Group of Experts on Action against Trafficking in Human Beings Thematic Chapter of the 8th General Report on GRETA's activities Council of Europe, 2019 <https://rm.coe.int/assistance-victims-thematic-chapter-8th-general-report-en/16809ce2e9>
3. Baker, Charles D. , Karyn E. Polito ir Thomas Turco, *Human Trafficking Law Enforcement Guidelines* (The Commonwealth of Massachusetts Executive Office of Public Safety and Security 2021), 15 <https://www.mass.gov/doc/massachusetts-human-trafficking-law-enforcement-guidelines/>
4. Burda, Ryšardas, Gruodytė, Edita ir Kriščiūnas, Rolandas. *Prekybos žmonių nusikaltimų tyrimo metodika* Vilnius: Tarptautinė migracijos organizacija, 2007
5. Cornelia Riehle LL.M, Thomas Wahl, „New EMPACT Cycle Started - Impact by War in Ukraine“ *Euclid, the European criminal law associations' forum*, 2022: 35, <https://eucrim.eu/news/new-empact-cycle-started-impact-by-war-in-ukraine/>
6. Dr. Bazylevas, Igoris, Virgilijus Pajaujis, „Prekyba žmonėmis ir sisteminis požiūris kaip problemos sprendimas“ (Mokslo studija, Teisės institutas, 2015) <https://teise.org/wp-content/uploads/2016/06/Prekyba-%C5%BEmon%C4%97mis.pdf>
7. *Eurojust Report on Trafficking in Human Beings*, (The Netherlands, Eurojust, 2021), 22 https://www.eurojust.europa.eu/sites/default/files/assets/2021_02_16_thb_casework_report.pdf
8. Europol, „*The European Union Agency for Law Enforcement Cooperation in brief*“, (European Union Agency for Law Enforcement Cooperation, 2022) <https://www.europol.europa.eu/cms/sites/default/files/documents/Europol%20in%20Brief.pdf>
9. Europos Audito Rūmai, „Europolo parama kovojant su neteisėtu migrantų gabenimu: vertinamas partneris, tačiau nepakankamai naudojami duomenų šaltiniai ir įvertinami rezultatai“ (Europos Audito Rūmai, 2021) https://www.eca.europa.eu/Lists/ECADocuments/SR21_19/SR_migrant_smuggling_LT.pdf
10. Europos Audito rūmai, „*Specialioji ataskaita 19/2021: Europolo parama kovojant su neteisėtu migrantų gabenimu: vertinamas partneris, tačiau nepakankamai naudojami duomenų šaltiniai ir įvertinami rezultatai*“, eca.europa, žiūrėta 2023m. gegužės 10d. <https://www.eca.europa.eu/lt/publications?did=59363>
11. Fein, Luba. „Has the Nordic Model worked? What does the research say?“ , Nordic Model Now, 2019m. gruodžio 22d., <https://nordicmodelnow.org/wp-content/uploads/2019/12/has-the-nordic-model-worked-what-does-the-research-say.pdf>

12. Girdenis, Tomas, Aurelijus Gutauskas ir Pavelas Kujalis, *Baudžiamoji teisė* (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2014), 117, <https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/16871/9789955196228.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
13. GRETA, *Online and technology -facilitated trafficking in human beings*, (Council of Europe, 2022), 12, <https://rm.coe.int/online-and-technology-facilitated-trafficking-in-human-beings-summary-/1680a5e10c>
14. GRETA, *Report concerning the implementation of the Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings by Lithuania*, (Council of Europe, France, 2019), 8, <https://rm.coe.int/greta-2019-08-fgr-lithuania-en/1680950076>
15. „How Local Police Can Combat the Global Problem of Human Trafficking: Collaboration, Training, Support for Victims, and Technology Are Keys to Success“ (Police Executive Research Forum, 2020) 38 <https://www.policeforum.org/assets/CombatHumanTrafficking.pdf>
16. „Identifying and supporting victims of human trafficking in the asylum procedure“, euaa.europa.eu, žiūrėta 2023m. kovo 20d., https://euaa.europa.eu/sites/default/files/publications/2023-03/2023_victims_human_trafficking_EN.pdf
17. Karalius, Mažvydas. *Ar saugu siekti teisingumo? Poveikis nukentėjusiems nuo prekybos žmonėmis* (Kaunas: Naujasis lankas, 2020), 40 <https://anti-trafficking.lt/wp-content/uploads/2020/04/KOPZI-intern.pdf>
18. Leonaitė, Erika, Vytautas Valentinavičius, Fausta Viktorija Osičkaitė, Goda Jurevičiūtė, Milda Balčiūnaitė ir Greta Bylaitė., *2022 m. žmogaus teisių stebėsenos ataskaita*, Vilnius, 2023, 6, https://www.lrski.lt/wp-content/uploads/2023/04/ZTS-ataskaita_2023-04-14_su-navigacija2.pdf
19. LIETUVOS RESPUBLIKOS VIDAUS REIKALŲ MINISTERIJA, „Kova su prekyba žmonėmis“, žiūrėta 2023m. birželio 9d. <https://vrm.lrv.lt/lt/veiklos-sritys/viesasis-saugumas-1/kova-su-prekyba-zmonemis-1/>
20. Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, „Lietuvos narystė tarptautinėse organizacijose“, VLE, žiūrėta 2023 m. kovo 20d. <https://www.vle.lt/straipsnis/lietuvos-naryste-tarptautinese-organizacijose/>
21. *Nacionalinio pranešėjo statuso Lietuvoje atitikties vertinimas*, (STRATA, 2022), 40, <https://strata.gov.lt/wp-content/uploads/2022/08/2022-nacionalinio-pranesejo-statuso-lietuvoje-atitikties-vertinimas.pdf>

22. *National Referral Mechanism Protecting and supporting victims of Trafficking in Human Beings in Sweden*, County Administrative Board of Stockholm, 2016, 17. https://www.icmpd.org/file/download/52326/file/NRM_Swedish_TRM_SOPs_ENG.pdf
23. Office of the high commissioner for human rights, „Recommended Principles and Guidelines on Human Rights and Human Trafficking“, 2023m. gegužės 18d., <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Publications/Traffickingen.pdf>
24. Office to monitor and combat trafficking in persons, „2023 Trafficking in Persons Report“, žiūrėta 2023m. rugpjūčio 14d. <https://www.state.gov/reports/2023-trafficking-in-persons-report/>
25. Polatside, Vineta, Jay Anthony. *Prekybos žmonėmis aiškinamasis žodynas*, (Baltijos Jūros Valstybių Tarybos darbo grupė kovai su prekyba žmonėmis, 2019), 9, https://cbss.org/wp-content/uploads/2020/03/Glossary_LT.pdf
26. „Prekyba žmonėmis: keičiasi prekiautojų žmonėmis tikslai ir metodai“, *Teismai.lt* nr. 3 (39), 6-9, 2020 <https://www.teismai.lt/lt/naujienos/teismu-sistemas-naujienos/prekyba-zmonemis-keiciasi-prekiautoju-zmonemis-tikslai-ir-metodai/8065>
27. „Prekyba žmonėmis: situacija Lietuvoje 2009 m“, Vidaus reikalų ministerija, žiūrėta 2021m. sausio 7d., https://vrm.lrv.lt/uploads/vrm/documents/files/LT_versija/Viesasis_saugumas/Prekyba_zmonemis/PZataskaita2009.pdf
28. *The 2021 Federal Human Trafficking Report* (Human Trafficking Institute 2021), 39, <https://traffickinginstitute.org/wp-content/uploads/2022/06/2021-Federal-Human-Trafficking-Report-Web.pdf>
29. *The differing EU Member States' regulations on prostitution and their cross-border implications on women's rights*, (European Union, 2021) 33, [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2021/695394/IPOL_STU\(2021\)695394_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2021/695394/IPOL_STU(2021)695394_EN.pdf)
30. U.S. Department of State office to monitor and Combat trafficking in persons, „2022 Trafficking in Persons Report: Lithuania“, state.gov, 2023m. rugsėjo 10d. <https://www.state.gov/reports/2022-trafficking-in-persons-report/lithuania/>
31. United Nations, „Successful strategies for addressing the use of technology to facilitate trafficking in persons and to prevent and investigate trafficking in persons“, Conference of the Parties to the United Nations Convention against Transnational Organized Crime, 2021m. birželio 23d.

https://www.unodc.org/documents/treaties/WG_TiP_2021/CTOC_COP_WG.4_2021_2/ctoc_cop_wg.4_2021_2_E.pdf

32. United States department of state publication office to monitor and combat trafficking in persons, *Trafficking in Persons Report 2023*, <https://www.state.gov/wp-content/uploads/2023/06/Trafficking-in-Persons-Report-2023.pdf>
33. Vidaus reikalų ministerija, *2021 metų kovos su prekyba žmonėmis situacijos Lietuvoje apžvalga*, 2022, https://vrmlrv.lt/uploads/vrm/documents/files/LT_versija/Viesasis_saugumas/Prekyba_zmonemis/2021%20MET%C5
34. Vidaus reikalų ministerija, *2022 metų kovos su prekyba žmonėmis situacijos Lietuvoje apžvalga*, 2023, https://vrmlrv.lt/uploads/vrm/documents/files/LT_versija/Viesasis_saugumas/Prekyba_zmonemis/PRANESEJO%20ATASKAITA_final.pdf

Teismų praktika:

1. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2020 m. vasario 26 d. nutartis baudžiamojoje byloje 2K-13-719/2020“, Eteismai, žiūrėta 2022 m. liepos 30d. <https://eteismai.lt/byla/171191244165946/2K-13-719/2020?word=prekyba%20%C5%BEmon%C4%97mis>
2. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2019m. lapkričio 28d., nutartis baudžiamojoje byloje nr. 2K-281-489/2019, eteismai, žiūrėta 2021 m. rugpjūčio 6d., <https://eteismai.lt/byla/274694813843522/2K-281-489/2019>
3. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus, 2018m. lapkričio 27d., nutartis baudžiamojoje byloje nr. 2K-288-648/2018, liteko, žiūrėta 2021m., rugpjūčio 6d., <http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/tekstas.aspx?id=cb1a2f89-e27c-4f7c-88c9-0b0b2721ab2d>
4. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus, 2019m. lapkričio 27d., .., nutartis baudžiamojoje byloje nr. 2K-278-697-2019, žiūrėta 2021m., rugpjūčio 6d., <http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/tekstas.aspx?id=85172efd-39c4-4f01-b0ed-8e6838779923>
5. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2016 m. sausio 6 d. nutartis baudžiamojoje byloje 2K-43-942/2016“, eteismai, žiūrėta 2023 m. liepos 20d. <https://eteismai.lt/byla/50569697301461/2K-43-942/2016>

6. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2020 m. sausio 26 d. nutartis baudžiamojoje byloje 2K-13-719/2020“, eteismai, žiūrėta 2023 m. liepos 22d. <https://eteismai.lt/byla/171191244165946/2K-13-719/2020?word=prekyba%20zmonemis%20bk147>
7. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2019 m. lapkričio 28d. nutartis baudžiamojoje byloje 2K-281-489/2019“, Eteismai, žiūrėta 2023 m. liepos 30d. <https://eteismai.lt/byla/274694813843522/2K-281-489/2019>
8. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2010 m. spalio 5 d. nutartis baudžiamojoje byloje 2K-361/2010“, teisesgidas, žiūrėta 2023 m. birželio 30d. <https://www.teisesgidas.lt/modules/paieska/lat.php?id=34922>

Internetiniai šaltiniai:

1. Assistance to be given to victims of human trafficking irrespective of the progress of criminal proceedings, Ministry of Social Affairs and HealthMinistry of the Interior, 2022 https://intermin.fi/-/ihmiskaupan-uhreja-autetaan-rikosprosessin-etenemisesta-riippumatta?languageId=en_US
2. „Audito rūmai: Europolui trūksta duomenų veiksmingai kovai su migrantų kontrabanda“, *Delfi.lt*, 2022 rugsėjo 30d., <https://www.delfi.lt/news/daily/world/audito-rumai-europolui-truksta-duomenu-veiksmingai-kovai-su-migrantu-kontrabanda.d?id=88324757>
3. „Aurelijus Gutauskas Kinijoje pristatė Lietuvos patirtį kovojant su prekyba žmonėmis“, LAT, žiūrėta 2023 rugpjūčio 1 d. <https://www.lat.lt/naujienos/aurelijus-gutauskas-kinijoje-pristate-liuvos-patirti-kovojant-su-prekyba-zmonemis/600>
4. Davoli, Alessandro. „Policijos bendradarbiavimas“, EUROPARL, žiūrėta 2021 m. kovo 23d. <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/lt/sheet/156/police-cooperation>
5. Domantė Platūkytė, „Neišspręsta Lietuvos problema: prostitucija mūsų panosėje verda, bet sekso pirkėjas – nepagaunamas“, *lrt.lt*, 2020m, birželio 9d.,<https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1180702/neisspresta-liuvos-problema-prostitucija-musu-panoseje-verda-bet-sekso-pirkejas-nepagaunamas>
6. Domantė Platūkytė, „Prekyba vaikais nematoma, bet sukrečianti: pažadai „išpildyti karščiausias svajones“ – tiesiog viešose skelbimų lentose“. *LRT.lt*, 2023m. kovo 10d. <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1928776/prekyba-vaikais-nematoma-bet-sukrecianti-pazadai-ispildyti-karsciausias-svajones-tiesiog-viesose-skelbimu-lentose>
7. Eglė Tilindienė, „Žmogaus teisės: nuo Antikos iki žmogaus teisių kartų“ 2020 m. spalio 5d.,<https://manoteises.lt/zt/zmogaus-teises-nuo-antikos-iki-zmogaus-teisiu-kartu/>

8. ELTA, „*NVO organizacijos įvertino žmogaus teisių pažangą Lietuvoje: pokyčiai drungni*“, lrt.lt, 2023 vasario 21d., <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1919398/nvo-organizacijos-ivertino-zmogaus-teisiu-pazanga-lietuvoje-pokyciai-drungni>
9. „General information: situation on trafficking in human beings“, EC.EUROPA, 2023m. kovo 17d. https://home-affairs.ec.europa.eu/policies/internal-security/organised-crime-and-human-trafficking/together-against-trafficking-human-beings/eu-countries/sweden_en
10. „Good Use and Abuse: The Role of Technology in Human Trafficking“, UNODOC, žiūrėta 2023 rugpjūčio 10d. <https://www.unodc.org/unodc/en/human-trafficking/Webstories2021/the-role-of-technology-in-human-trafficking.html>
11. Gutauskas, Aurelijus, Ušinskas, Ruslanas. „Prekyba vaikais – vienas sunkiausių ir brutaliausių nusikaltimų žmogaus laisvei“, teismai.lt, 2021m. spalio 18d. <https://www.teismai.lt/lt/naujienos/teismu-sistemos-naujienos/prekyba-vaikais-vienas-sunkiausiu-ir-brutaliausiu-nusikaltimu-zmogaus-laisvei/9341>
12. Gutauskas, Aurelijus. „Prekyba žmonėmis: dominuoja seksualinis išnaudojimas, daugės priverstinių santuokų“, vu, 2020m. ruduo, <https://www.vu.lt/naujienos/spectrum/straipsniai/prekyba-zmonemis-dominuoja-seksualinis-isnaudojimas-dauges-priverstiniu-santuoku>
13. „Joint Investigation Teams – JITs“, Europol, žiūrėta 2023m. gegužės 12d. <https://www.europol.europa.eu/partners-collaboration/joint-investigation-teams>
14. Lietuvos kriminalinės policijos biuras „2021 m. JAD operacija - Kovoje su prekyba žmonėmis“, žiūrėta 2023m. kovo 9d. <https://lkpb.policija.lrv.lt/lt/tarptautinis-bendradarbiavimas/tarptautines-operacijos/2021-m-jad-operacija-kovoje-su-prekyba-zmonemis>
15. Matt Parker, Mark Gambill „How law enforcement can use digital technology to intercept human trafficking“, police1., 2021 gruodžio 28d. <https://www.police1.com/investigations/articles/how-law-enforcement-can-use-digital-technology-to-intercept-human-trafficking-rfLt2gQpqqMZM7lc/>
16. „Nevyriausybinių organizacijų – kas, kur ir kodėl?“, EURES, žiūrėta 2021m. kovo 20d. https://eures.ec.europa.eu/ngos-what-why-and-where-2017-07-03_lt
17. „Partners & Collaboration“, Europol, žiūrėta 2023m., gegužės 10d., <https://www.europol.europa.eu/partners-collaboration>
18. Platūkytė, Domantė, „Metų pradžia – be atlyginimų ir su tuščia sąskaita: nevyriausybinkams skolas tenka apmokėti iš savų lėšų“, lrt.lt, 2022 m. vasario

- 23d.<https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1607202/metu-pradzia-be-atlyginimu-ir-su-tuscia-saskaita-nevyriausybininkams-skolas-tenka-apmoketi-is-savu-lesu>
19. Platūkytė, Domantė. „Metų pradžia – be atlyginimų ir su tuščia sąskaita: nevyriausybininkams skolas tenka apmokėti iš savų lėšų” LRT.lt , 2022 žiūrėta 2023 liepos 8d. <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1607202/metu-pradzia-be-atlyginimu-ir-su-tuscia-saskaita-nevyriausybininkams-skolas-tenka-apmoketi-is-savu-lesu>
20. Platūkytė, Domantė. „Ir vilkas sotus, ir biznis sveikas“: sekso pirkėjai lieka nenubausti, požiūris parankus sutenerių klanui“, *lrt.lt*, 2022m. gegužės 10d.,<https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1688287/ir-vilkas-sotus-ir-biznis-sveikas-sekso-pirkejai-lieka-nenubausti-pozioris-parankus-suteneriu-klanui>
21. „Prostitution policy in Sweden“, swedishgenderequalityagency, žiūrėta 2023m. kovo 12d. <https://swedishgenderequalityagency.se/men-s-violence-against-women/prostitution-and-human-trafficking/prostitution-policy-in-sweden-targeting-demand/>
22. „Rights of LGBTQI people“ informationsverige.se, žiūrėta 2023m. balandžio 2d.<https://www.informationsverige.se/en/om-sverige/individens-rattigheter-och-skyldigheter/hbtqi-personers-rattigheter.html>
23. „The international slave trade“, Britannica, žiūrėta 2023m. gegužės 4d.<https://www.britannica.com/topic/slavery-sociology/Slavery-in-the-Americas>
24. „Þekkir þú vísbendingar um mansal?“ stjornarradid.is, žiūrėta 2023 m. balandžio 14d.<https://www.stjornarradid.is/efst-a-baugi/frettir/stok-frett/2022/03/15/Thekkir-thu-visbendingar-um-mansal/>
25. „Trafficking in human beings statistics“, Eurostat, 2023m. kovo 11d.https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Trafficking_in_human_beings_statistics&oldid=574250#Sexual_exploitation_is_the_predominant_form_of_exploitation
26. „Ukraine: IOM Austria And Partners Raise Awareness Of Risks“, austria.iom.int, žiūrėta 2023 m. kovo 15d. <https://austria.iom.int/news/ukraine-iom-austria-and-partners-raise-awareness-risks>
27. Wanjiku Kaime-Atterhög, *Perspectives on the swedish model to prevent and combat prostitution and trafficking for purposes of sexual exploitation*, The House of Plenty Foundation, Švedija, 2021, 13<https://www.kas.de/documents/272774/272823/Perspectives+on+the+Swedish+Model+to+Prevent+and+Combat+Prostitution+and+Trafficking+for+Purposes+of+Sexual+Exploitation.pdf/065452b8-c5bc-f8f3-9392-f12d5ee6f531?version=1.0&t=1624016216891>

28. „What does trafficking in human beings mean?“, poliisi.fi, žiūrėta 2023m. balandžio 4d. <https://poliisi.fi/en/trafficking-in-human-beings>
29. „Women’s rights and gender equality“, .informationsverige.se, žiūrėta 2023m. balandžio 4d. <https://www.informationsverige.se/en/om-sverige/individens-rattigheter-och-skyldigheter/kvinnors-rattigheter-och-jamstalldhet.html>
30. Work Help Finland mobile application helps to combat human trafficking , valtioneuvosto.fi, žiūrėta 2022m. lapkričio 14d. <https://valtioneuvosto.fi/en/-/1410869/work-help-finland-mobile-application-helps-to-combat-human-trafficking>

PRIEDAI

1. KLAUSIMYNAS PATEIKTAS EKSPERTUI NR. 1

1. Kaip manote, ar LR Baudžiamojo kodekso normos apie prekybą žmonėmis nusikaltimus yra pakankamai aiškos ir tikslios? Ar nėra problemų su tam tikrų veiksmų interpretacija?
2. Kokius dažniausiai pirminius ikiteisminio tyrimo veiksmus tenka atlikti, gavus informacijos apie prekybos žmonėmis nusikaltimus arba aukos skundą dėl galimai padarytos veikos?
3. Ar atliekant ikiteisminį tyrimą, tiriant prekybos žmonėmis bylas, tenka naudoti specialiąsias žinias? Kokių rūšių tyrimai dažniausiai atliekami?
4. Ar atliekant ikiteisminį tyrimą, ir tiriant prekybos žmonėmis nusikaltimus dažnai pasitaiko atvejų, kuomet reikia tam tikros informacijos iš užsienio valstybių? Ar toks informacijos pasikeitimas užtrunka ilgai?
5. Kaip manote ar Lietuvos teisinėje sistemoje yra spragų, kurios neužtikrina kokybiško tarptautinio bendradarbiavimo, tiriant prekybos žmonėmis nusikaltimus?
6. Su kokiomis užsienio valstybėmis dažniausiai tenka bendradarbiauti tiriant prekybos žmonėmis nusikaltimus?
7. Kalbant apie prekybos žmonėmis nusikaltimus, ar daug bylų tenka nutraukti iš užsienio valstybių negavus tam tikros reikalingos informacijos ar tyrimo detalių, su Lietuvoje vykdomu ikiteisminiu tyrimu?
8. Ar sukelia keblumų, tiriant prekybą žmonėmis tai, kad užsienio valstybėse vyrauja skirtinga teisinė bazė ar skirtinga institucinė struktūra?
9. Ar užsienio valstybių pareigūnai atlieka visus prašomus atlikti veiksmus, ir veiksmų atlikimo terminai nebūna per ilgi? Kokią įtaką tai daro atliekamam ikiteisminiam

tyrimui? Su kokiomis šalimis kyla didžiausi sunkumai bendradarbiaujant?

10. Kaip manote, ar dėl pasaulinės covid-19 pandemijos prekybos žmonėmis mastai Lietuvoje ir kitose pasaulio valstybėse išaugs?

11. Kokias matote problemas, susijusias su prekybos žmonėmis nusikaltimų tyrimu ir tame tarpe su tarptautiniu bendradarbiavimu?

2. KLAUSIMYNAS PATEIKTAS VISUOMENEI

Labą dieną, gerb. tyrimo dalyviai, esu Mykolo Romerio universiteto Baudžiamosios teisės ir kriminologijos studijų studentė Laura Jarovojūtė. Šiuo metu rašau magistro baigiamąjį darbą, kuriame yra analizuojama prekybos žmonėmis nusikaltimų bendradarbiavimo problematika. Šios anketos tikslas yra sužinoti, ar visuomenė pakankamai žino apie prekybos žmonėmis reiškinį. Labai dėkoju už skirtą laiką, atsakant į anketos klausimus.

1. Jūsų amžius:

18m.-30m

31m.-45m

46m. ir daugiau

2. Lytis:

Vyras

Moteris

3. Kaip manote kokių mastu Lietuvoje egzistuoja prekybos žmonėmis nusikaltimai?

Prekybos žmonėmis mastai yra labai dideli

Prekyba žmonėmis egzistuoja vidutiniškai

Prekyba žmonėmis egzistuoja, tačiau tai labai nedideli mastai

4. Kaip manote ar jūs ar jūsų artimieji galėtumėte tapti prekybos žmonėmis aukomis?

Taip, bet kas gali tapti prekybos žmonėmis aukomis

Ne, manau tokių nusikaltimų aukomis tampa tik asocialūs asmenys

Neturiu nuomonės

5. Kur kreiptumėtės jeigu jūs ar jūsų artimasis taptų prekybos žmonėmis nusikaltimų aukomis?

Į teisėsaugos institucijas pvz. Policiją

Į nevyriausybines organizacijas, kurios teikia pagalbą aukoms

Nesikreipčiau niekur

6. Kaip manote ar tarp ES šalių vyksta bendradarbiavimas, kovojant su prekyba žmonėmis?

Taip

Ne

Nežinau

7. Kaip manote ar nevyriausybinių organizacijos sulaukia tinkamo valstybės finansavimo, siekiant padėti nukentėjusioms nuo prekybos žmonėmis aukoms?

Taip

Ne

Nežinau

8. Kaip manote ar vykstantis karas Ukrainoje turi įtakos prekybos žmonėmis nusikaltimų skaičiaus išaugimui?

Taip, turi, kadangi asmenys bėgantys nuo karo yra pažeidžiami ir gali tapti aukomis

Ne, karas tam neturi įtakos

Nežinau

3. KLAUSIMYNAS PATEIKTAS EKSPERTAMS NR.2 IR NR. 3

1. Su kokiomis prekybos žmonėmis formomis tenka susidurti dažniausiai?

2. Ar dažnai aukos, kurios susiduria su prekybos žmonėmis nusikaltimais, kreipiasi į jūsų organizaciją, kad būtų suteikta pagalba? Kokias priemones tenka panaudoti, kad būtų suteikta pagalba?

3. Ar pavyksta gauti informacijos iš teisėsaugos institucijų dėl tam tikrų prekybos žmonėmis situacijų?

4. Ar egzistuoja sistema, kurios pagalba vyksta bendradarbiavimas su teisėsauga?

5. Su kokiais iššūkiais susiduriate kuomet tenka bendradarbiauti su teisėsaugos institucijomis?

6. Kaip manote, ką reikėtų patobulinti, siekiant užtikrinti sklandesnį bendradarbiavimą su teisėsaugos institucijomis?

7. Kokius įžvelgtumėte pasiekimus bendradarbiaujant su pareigūnais? Gal turite gerosios praktikos pavyzdžių bendradarbiaujant?

8. Ar tenka susidurti su visuomenės neigiamu požiūriu į prekybos žmonėmis nusikaltimus?

9. Ar jau yra tekę susidurti su pabėgėliais iš Ukrainos, kurie galėjo nukentėti nuo prekybos žmonėmis nusikaltimų?

SANTRAUKA LIETUVIŲ KALBA

Prekyba žmonėmis – tarptautinio masto problema, su kuria susiduria visos pasaulio valstybės. Šiuolaikinis pasaulis ieško būdų kaip spręsti problemas, susijusias su prekybos žmonėmis tyrimu ir kaip kovoti su šiais nusikaltimais. Vienas iš būdų kaip veiksmingiau kovoti, prekybos žmonėmis nusikaltimų srityje, yra bendradarbiavimas. Bendradarbiavimas gali vykti tiek nacionaliniu, tiek tarptautiniu lygmeniu, tačiau šis reiškinys padeda operatyviau ir sklandžiau tirti prekybos žmonėmis nusikaltimus. Tiek ES, tiek įvairios tarptautinės organizacijos vienbalsiai sutinka, kad bendradarbiavimas tarpusavyje yra esminis, norint spręsti prekybos žmonėmis nusikaltimus. Šiame darbe buvo analizuojamas bendradarbiavimas tarp mūsų šalies teisėsaugos institucijų bei pagrindinės ES organizacijos, kovojančios su prekyba žmonėmis - Europolo, taip pat nacionaliniu lygiu su Nevyriausybinių organizacijomis. Analizuojant įvairius šaltinius, taip pat ir Europos Audito ataskaitas, paaiškėjo, kad bendradarbiavimas tarp ES ir Europolo yra komplikotas, kadangi valstybės narės neteikia duomenų, reikalingų tyrimams atlikti, duomenų bazės neveikia sklandžiai, tarp valstybių narių vyrauja skirtingi teisės aktais ir pan. Be kita ko, išanalizavus bendradarbiavimą nacionaliniame lygmenyje paaiškėjo, kad NVO ir teisėsauga susiduria su problemomis bendradarbiaujant: pareigūnai ir NVO nepasitiki vieni kitais, pareigūnams vis dar trūksta mokymų, gebant atpažinti prekybos žmonėmis aukas, nėra imperatyvių teisės normų, todėl teisėsauga neprivalo informuoti NVO darbuotojų apie aukas. Išanalizavus visą medžiagą, vienas iš autorės siūlymų yra tobulinti bendradarbiavimo sritį, sukuriant ir harmonizuojant teisės aktus, bei įrankius, padedančius perduoti informaciją. Be kita ko, labai svarbu stiprinti ir pačių pareigūnų kompetencijas, kadangi atsiranda vis naujos prekybos žmonėmis formos, šį nusikaltimą darosi vis sunkiau atpažinti, be to nusikaltimas sparčiai vykdomas ir elektroninėje erdvėje.

SANTRAUKA ANGLŲ KALBA

Trafficking in human beings is an international problem that is faced by all countries of the world. The modern world is looking for a way to solve the problems related to the investigation of human trafficking and how to fight these crimes. One of the ways to fight more effectively in the field of human trafficking crime is cooperation. Cooperation can take place both at the national and international level, but this phenomenon helps to investigate human trafficking crimes more quickly and smoothly. Both the EU and various international organizations unanimously agree that cooperation between them is essential in order to solve the crime of human trafficking. This paper analyzed the cooperation between the law enforcement institutions of our country and the main EU organization fighting human trafficking - Europol, as well as at the national level with non-governmental organizations. Analyzing various sources, as well as European Audit reports, it became clear that the cooperation between the EU and Europol is complicated, because the member states do not provide the data necessary for conducting investigations, the databases do not work smoothly, different legal acts prevail among the member states, etc. Among other things, the analysis of cooperation at the national level revealed that NGOs and law enforcement face problems in cooperation: officials and NGOs do not trust each other, officials still lack training in identifying victims of human trafficking, there are no mandatory legal norms, so law enforcement is not obliged to inform NGO workers about victims. After analyzing all the material, one of the author's suggestions is to improve the area of cooperation by creating and harmonizing legal acts and tools that help transfer information. Among other things, it is very important to strengthen the competences of the officers themselves, since new forms of human trafficking are emerging, this crime is becoming more and more difficult to recognize, moreover the crime is also rapidly being committed in the electronic space.